

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TUNCELİ'DE VERGİ AHLAKININ BELİRLEYENLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatih GÖK

Anabilim Dalı: İktisat Anabilim Dalı

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Sedat ACAR

TUNCELİ – 2019

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TUNCELİ'DE VERGİ AHLAKININ BELİRLEYENLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatih GÖK

(12120200106)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih:27.09.2019

Tezin Savunulduğu Tarih:20.09.2019

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Sedat ACAR

EYLÜL – 2019

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TUNCELİ'DE VERGİ AHLAKININ BELİRLEYENLERİ

Fatih GÖK
YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Bu tez 20/09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından **oybirliği** ile kabul edilmiştir.

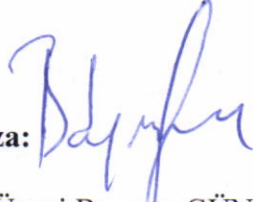
İmza:

Dr. Öğr. Üyesi Sedat ACAR
(Munzur Üniversitesi)

DANIŞMAN

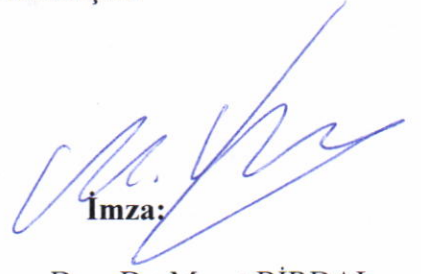
İmza:

Dr. Öğr. Üyesi Bayram GÜNEŞ
(Munzur Üniversitesi)

ÜYE

İmza:

Doç. Dr. Murat BİRDAL
(İstanbul Üniversitesi)

ÜYE

Bu tez, Enstitümüz İktisat Anabilim Dalında hazırlanmıştır.

Dr. Öğr. Üyesi Zeynel ÇILGIN
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı ‘‘Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’’n da ki hükümlere tabidir.

ÖN SÖZ

Devletin kamusal finansman kaynağı olan vergilerin arz ettiği önem gün geçtikçe artmaktadır. Bireyler, yani mükellefler ise bireysel servetlerinde azalma meydana getirdiği için vergiyi gönüllü ve iradi olarak ödemek istemezler. Mükelleflerin vergiye karşı davranışları vergi psikolojisi içerisinde yer almaktadır. Vergi gelirlerinin artırılması açısından vergi ahlakını belirleyen faktörlerin tespit edilmesi oldukça önemlidir. Bu aşamada ise çeşitli düzeylerde birçok faktör devreye girmektedir. Çalışmamızın amacı, Tunceli ili için söz konusu faktörlerin tespit edilmesidir. 2018 yılında cari dönem vergi tahsilat oranlarında birinci olan Tunceli’de böyle bir çalışmanın yapılıyor olması oldukça önemlidir. Zira, Tunceli’deki vergi uyumunun sebeplerinin açığa çıkarılması gerek araştırmacılar gerekse ilgili kurumlar açısından yol gösterici olacaktır.

Çalışmanın her aşamasında görüşleri ve katkıları ile anket sorularının seçimi, düzenlenmesi, uygulanması ve verilerin istatistiki analizinde desteğini gördüğüm çok değerli tez danışmanım Munzur Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Sedat ACAR’a, çalışmam esnasında bana yön veren Munzur Üniversitesi İktisat Bölümü öğretim üyesi Bayram GÜNEŞ’e, çalışmamızda anketör olarak görev alan öğrenci ve arkadaşlarıma ve bana her zaman destek olan ve yardımlarını esirgemeyen sevgili aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Fatih GÖK

Tunceli - 2019

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
EKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. VERGİ VE VERGİLEMEYE İLİŞKİN KAVRAMLAR.....	6
1. 1. Verginin Tanımı	6
1. 2. Vergilendirmenin Aşamaları	7
1.2.1 Vergiyi Doğuran Olay	7
1.2.2 Tarh.....	7
1.2.3 Tebliğ.....	8
1.2.4 Tahakkuk	8
1.2.5 Tahsil	9
1.2.6. Tahakkuku Tahsile Bağlı Vergiler	10
1.3. Verginin Türleri.....	10
1.3.1. Gelir Vergisi	10
1.3.1.1. Gelir Verginin Konusu	10
1.3.1.2. Ticari Kazanç.....	11
1.3.1.3. Ziraî Kazanç	13
1.3.1.4. Ücretler	14
1.3.1.5. Serbest Meslek Kazancı	15
1.3.1.5.1. Kimler Serbest Meslek Erbabı Sayılır	15
1.3.1.6. Gayri Menkul Sermaye İradı	16
1.3.1.7. Menkul Sermaye İradı	17

1.3.1.8. Diğer Kazanç ve İratlar.....	18
1.3.2. Kurumlar Vergisi.....	19
1.3.2.1. Kurumlar Vergisi Tanımı:	19
1.3.2.2. Kurumlar Vergisinin Konusu	19
1.3.2.3. Kurumlar Vergisi Mükellefleri:.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	21
2. VERGİ AHLAKI VE VERGİ AHLAKININ BELİRLEYENLERİ.....	21
2.1. Vergi Ahlakı Kavramı	21
2.2. Vergi Ahlakıyla İlgili Diğer Kavramalar.....	22
2.2.1. Vergi Bilinci	23
2.2.2. Vergi Uyumu	23
2.2.3. Vergi Psikolojisi ve Vergi Algısı	25
2.2.4. Vergi Direnci	27
2.3. Vergi Ahlakının Belirleyenleri	30
2.3.1. Vergi Ahlakını Belirleyen Sosyal, Kültürel ve Demografik Faktörler.....	31
2.3.1.1. Eğitim Seviyesi.....	32
2.3.1.2. Yaş Faktörü	34
2.3.1.3. Cinsiyet Faktörü	35
2.3.1.4. Medeni Durum Faktörü	36
2.3.1.5. Mesleki Durum	37
2.3.1.6. Kültürel Faktörler	38
2.3.2. Vergi Ahlakını Belirleyen Ekonomik Faktörler	39
2.3.2.1. Gelir Düzeyi	39
2.3.2.2. Ülkedeki Kayıtdışı Ekonomi	40
2.3.2.3. Mükellefin Kamu Harcamalarına Bakışı.....	42
2.3.2.4. Ülkedeki Yolsuzluk Düzeyi	43
2.3.2.5. Uygulanan Mali Aflar.....	44
2.3.3. Vergi Ahlakını Belirleyen Ahlaki ve Psikolojik Faktörler	46
2.3.3.1. Dini İnanç Faktörü.....	47
2.3.3.2. Diğer Mükellefler Hakkındaki Algılamalar	49
2.3.3.3. Adalet Hissi ve Eşitlik Algılaması	50
2.3.4. Vergi Ahlakını Belirleyen Sosyo-Politik, Siyasi ve Yönetim ile İlgili Faktörler....	51
2.3.4.1. Demokrasi Düzeyi ve Yönetim Yapısı	52
2.3.4.2. Yönetime Duyulan Güven ve Bağlılık Düzeyi.....	53
2.3.4.3. Milli Gurur ve Vatandaşlık Bilinci	54
2.3.4.4. Vergi Denetimi ve Cezaların etkinliği.....	55
2.3.4.5. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	58
3. TUNCELİ'DE VERGİ AHLAKINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER	58
3.1. Araştırmanın Amacı	58

3.2. Örneklem Seçimi ve Anketin İçeriği	59
3.3. Betimleyici İstatistikler.....	61
3.3.1. Mükelleflerin Vergi Ahlak Düzeyleri.....	61
3.3.2. Mükelleflerin Demografik Özellikleri.....	61
3.3.2.1. Cinsiyet.....	63
3.3.2.2. Yaş	63
3.3.2.3. Eğitim Durumu	64
3.3.2.4. Medeni Durum.....	66
3.3.3. Mükelleflerin Ekonomik Durumları.....	61
3.3.3.1. İstihdam Durumu ve Meslek Grupları.....	67
3.3.3.2. Gelir Durumu ve Kazanç Türleri.....	67
3.3.4. Vergilendirme ve Mükelleflerin Vergilendirmeye Karşı Tutumları	69
3.3.4.1. Hissedilen Vergi Yüğü	69
3.3.4.2. Vergi Denetim ve Cezaları	71
3.3.5. Mükelleflerin Sosyo-Politik Özellikleri.....	72
3.3.5.1. Hükümete Duyulan Güven	72
3.3.5.2. Dindarlık Düzeyi	73
3.3.5.3. Kanunları İhlal Etmekten Duyulan Endişe	73
3.4. Ekonometrik Model ve Yöntem	74
3.5. Bulgular	76
SONUÇ VE ÖNERİLER	82
KAYNAKLAR.....	88
EKLER	95
ÖZGEÇMİŞ	104

ÖZET
TUNCELİ'DE VERGİ AHLAKININ BELİRLEYENLERİ

GÖK, Fatih

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sedat ACAR

Haziran, 2019

Vergi cebri ve karşılıksız bir yükümlülük olduğu için mükellefler tarafından genellikle sıcak karşılanmamakta ve mükellefleri vergiden kaçınmanın yollarını aramaya itmektedir. İnsanlara yardımseverliği ve iyiliği öğütleyen toplumsal kurallar bütünü olan ahlak düzeyinin yüksek olduğu toplumlarda vergi kaçırma davranışları düşük düzeyde olmaktadır. Mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının belirlenmesinde önemli bir rolü olan vergi ahlakı, vergi ödeme konusundaki içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır. Mükelleflerin vergilemeye bakışlarında önemli bir etkiye sahip olan vergi ahlakı birçok faktör tarafından etkilenmektedir.

Çalışmamızda Tunceli'de vergi ahlakının belirleyenlerinin tespit edilmesi amacıyla bir saha çalışması yapılmıştır. Amaçlı örnekleme yoluyla seçilen 358 mükellefe anket ve mülakatlar uygulanmış, şehirdeki ilgili kurum yöneticileri ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Elde edilen nicel veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda demografik (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi), ekonomik (gelir, istihdam), sosyo-politik (kamu kurumlarına duyulan güven, dindarlık düzeyi, kanunlara uyum) faktörler ve vergilendirme tarzının (hissedilen vergi yükü, vergi denetim ve cezaları) vergi ahlakına etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergi Ahlakı, Anket, Tunceli

ABSTRACT
THE DETERMINANTS OF TAX MORALE IN TUNCELI

GOK, Fatih

M.A. Thesis, Department of Public Economy

Supervisor: Dr. Lecture Sedat ACAR

June, 2019

Since it is a compulsory and unpaid obligation, it is not generally welcomed by taxpayers and it is urging taxpayers to seek ways to avoid tax. Tax evasion behaviors are low in societies where the moral level, which is a set of social rules that advise people's benevolence and goodness, is high. Tax ethics, which plays an important role in determining the attitudes and behaviors of taxpayers, is defined as an intrinsic motivation for paying taxes. Tax morality, which has a significant impact on taxpayers' view of taxation,

In our study, a field study was conducted to determine the determinants of tax ethics in Tunceli. 358 taxpayers were selected through purposive sampling and interviews and in-depth interviews were conducted with the managers of relevant institutions in the city. The obtained quantitative data were analyzed using SPSS package program. In this context, the effects of demographic (age, gender, marital status, education level), economic (income, employment), socio-political (trust in public institutions, level of religiosity, compliance with the law) factors and taxation style (tax burden felt, tax audits and penalties) on tax morale were aimed to be determined.

Keywords: Tax, Tax Morale, Survey, Tunceli

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 3.1. Mükelleflerin Cinsiyete Göre Dağılımı	63
Şekil 3.2. Mükelleflerin Yaş Grubuna Göre Dağılımı	64
Şekil 3.3. Mükelleflerin Eğitim Düzeyleri	65
Şekil 3.4. Mükelleflerin Medeni Durumları	66
Şekil 3.5. İstihdam Edilen Mükelleflerin Mesleki Dağılımları	67
Şekil 3.6. Gelir Durumlarına Göre Mükellef sayıları	68
Şekil 3.7. Mükelleflerin Gelirden Memnuniyet Düzeyleri	69
Şekil 3.8. Mükelleflerin Hissettikleri Vergi Yüğü	70
Şekil 3.9. Mükelleflerin Vergi Konusundaki Caydırıcı Önlemlere Dair Görüşleri	71
Şekil 3.10. Mükelleflerin Hükümete Yönelik Güven Düzeyleri	72
Şekil 3.11. Mükelleflerin Dindarlık Düzeyi	73
Şekil 3.12. Mükelleflerin Kanunların İhlal Edilmesinden Duydukları Endişe Düzeyleri	74

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Günümüzden Cumhuriyetin Kuruluşuna kadar Türkiye’de Çıkarılan Son Üç ve İlk Üç Vergi Afları	45
Tablo 3.1. 2018 Vergileme Döneminde Türkiye Geneli Tahakkuk, Tahsilat ve Tahsilat oranları.....	59
Tablo 3.2. Mükelleflerin Vergi Ahlakı Düzeyleri	62
Tablo 3.3. Tunceli’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler (Sıralı Lojistik Regresyon Model Sonuçları)	80

EKLER LİSTESİ

Sayfa

EK- 1. Anket Formu.....	95
EK- 2. Öz geçmiş	104

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
C	: Cilt
ÇEV.	: Çeviren
DER.	: Derleyen
GV	: Gelir Vergisi
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
GİB	: Gelir İdaresi Başkanlığı
GMSİ	: Gayri Menkul Sermaye İradı
GSMH	: Gayri safi Milli Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
MD.	: Madde
MHUD	: Maliye Hesap Uzmanları Derneği
MTV	: Motorlu Taşıtlar Vergisi
NO	: Numara
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-Operation and Development)
ORT.	: Ortalama
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
S	: Sayı
s.	: Sayfa
SER. DER.	: Serbestlik Derecesi
SPSS	: Statistical Package for Social Science
STD.	: Standart
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TESOB	: Tunceli Esnaf ve Sanatkarlar Odası Birliği
TL	: Türk Lirası
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
V.D.	: Vergi Dairesi
VB.	: ve benzeri
Y.	: Yıl
WVS	: Dünya Değerler Anketi (World Values Survey)

GİRİŞ

Vergiler her dönem devletlerin en önemli gelir kaynağı olmuştur. Devletler kamu hizmetlerini bu gelir kaynaklarına göre şekillendirmektedirler. Bu yüzden devlet için vergi vazgeçilmez gelir kaynağıdır. Vazgeçilmez gelir kaynağı olan vergileri devlet egemenlik gücünü kullanarak toplamaktadır. Bu yüzden vergilerin etkin şekilde toplanması gerekmektedir. Vergilerin toplanmasında hedeflenen başarıların sağlanabilmesi için devletin topladığı vergiler kadar toplaması gerektiği halde toplayamadığı vergilerin sebeplerini ve kişilerin vergi ödemeye veya ödememelerine neden olan olumlu ya da olumsuz faktörleri en ince ayrıntısına kadar tespit etmesi ve bu yapılan tespitler neticesinde gerekli politikaları geliştirmesi gereklidir.

Günümüze kadar vergi toplamada etkinliğin artırılması için kişileri vergi ödemeye yönlendirecek ya da vergiden kaçınmalarını engelleyecek yaptırımlar tercih edilmekteydi. Bireylerin denetlenme, yakalanma ve ceza alma riskini göze alamayıp vergi ödeyecekleri varsayılmaktaydı. Son zamanlarda yapılan ampirik çalışmalarda ise vergi ödemeye zorlayıcı yasal ve ekonomik yaptırımların yanında içsel motivasyonların da çok önemli olduğu ortaya konmuştur. Çalışmalarda vergisel denetim ve cezaların kişileri vergilerini düzenli ödemeye zorlayacak yeterlilikte olmadığı tespitine varılmıştır. Çünkü vergi denetimi geçirmeyen ve ceza almayan birçok mükellefin vergisini düzenli ödeyebildiği görülmektedir. Bu yüzden vergi mükelleflerinin ne tür güdülerle vergi ödedikleri sorusu önem kazanmıştır. Günümüzde, mükellef davranışlarını açıklamak için yasal ve ekonomik faktörlerin tek başına yeterli olmadıkları bilinmektedir.

Bu yüzden, vergi mükelleflerinin devlet ile olan ilişkilerini belirleyen ve mükellefin vergiye karşı davranış ve tutumlarında etkili olan saygınlığını yitirme, ayıplanma, utanma, vicdani rahatsızlık gibi ahlak kavramını ifade eden içsel motivasyonların üzerinde son zamanlarda önemle durulmaktadır. Kişilerin vergi ile ilgili görevlerini yapmaları konusunda içsel bir motivasyon olarak değerlendirilen vergi ahlakı da ekonomistlerin, psikologların, sosyologların ve diğer disiplinlerden akademisyenlerin üzerinde araştırma yaptıkları önemli konulardan biridir.

Kişiler vergi görevlerini yerine getirip getirmeme konusunda içsel motivasyonlarına göre davrandıklarında vergi ahlakı kavramı gündeme gelmektedir. Kişilerin vergi ahlakı seviyesi yüksek ise vergi karşısında olumlu, vergi ahlakı seviyeleri düşükse olumsuz tutum ve davranış sergileyeceklerdir. Bu nedenle devletin vergilendirmede hedeflediği başarıya ulaşması için kişilerin ve toplumun vergi ahlakı seviyesini yükseltmesi gerekmektedir. Bunun için de öncelikle vergi ahlakının belirleyenlerinin doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Çalışmamızın temel amacı da Tunceli’de vergi ahlakının belirleyenlerinin tespit edilmesidir.

Tunceli’de vergi ahlakının belirleyenlerinin tespitini amaçlayan çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde verginin tanımı, verginin aşamaları ve verginin türleri açıklanmıştır.

İkinci bölümde; vergi ahlakı kavramı, vergi bilinci, vergi uyumu, vergi psikolojisi ve vergi algısı, vergi direnci ile vergi ahlakının belirleyenleri açıklanmış, vergi ahlakının belirleyenleri ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara da değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise çalışmamızın amacı, örneklem seçimi ve anketin içeriği, anket çalışmasından elde edilen verilerin betimsel istatistikleri, kullanılan model ve yöntem ile elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Vergi ahlakı, genel olarak vergi ödeme konusunda içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır. Vergi mükelleflerinin üzerlerine düşen vergi ödevlerini kendi istekleriyle gönüllü olarak yapmalarını ifade etmektedir. Vergi ahlakı ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, ilden ile ve zamandan zamana farklılıklar gösterebilmektedir. Mükellefler içinde bulundukları ortamdan etkilenmekle birlikte hem kişilerin hem de toplumdaki tüm mükelleflerin vergiye bakış açısını önemli derecede etkileyebilmektedir. Vergiler devletler için en önemli gelir kaynağıdır. Bu gelir kaynağının önemi göz önüne alındığında bu etkileşimin olumlu yönde olması vergi ahlakının halkta yerleşebilmesi için ülkenin ve bir ilin vergi ahlaklarını belirleyen faktörlerin doğru tespitine varılması ve değerlendirilmesi son derece önemlidir.

Çalışmamız, Tunceli ilinde yaşayan vergi mükelleflerinin eğitim düzeyi, cinsiyet, yaş ve medeni durum gibi demografik özelliklerinin yanında ekonomik, sosyo-politik faktörler ve vergilendirme tarzının vergi ahlakı üzerinde etkili olup olmadığı ya da ne derece etkili olduğunu ölçmek için gerçekleştirilmiştir. Bunun için Tunceli ilindeki basit usul vergi mükelleflerine, gerçek usul vergi mükelleflerine ve potansiyel vergi mükelleflerine anket uygulanmıştır. Bu anketten derlenen veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir.

Tunceli ilindeki faaliyet gösteren ve yaşayan basit usul vergi mükelleflerinin, gerçek usul vergi mükelleflerinin ve potansiyel vergi mükelleflerinin sahip oldukları vergi ahlakının belirleyenlerini tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiğimiz anket çalışmamız ileriye dönük ışık vermesi amacıyla değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda Türkiye’de vergi ahlakı düzeyinin artırılmasına yönelik önemli ipuçları sağlanacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Önemi

Mükelleflerin vergisel görevlerini yaparken etkisi altında kaldıkları olumlu veya olumsuz faktörlerin belirlenip, devletlerin bu belirlemeler ışığında vergi politikalarını düzenlemeleri gerekmektedir. Bu da devletler için çok önemlidir. Tunceli’de vergi ahlakının belirleyenlerini tespit etmeyi amaçlayan çalışmamız buradan hareketle çıkmıştır. Tunceli’nin 2018 yılı vergilendirme döneminde tahsilatın tahakkuku karşılama oranında ikinci olması ve her yıl dereceye girmesinden dolayı çalışmamızın önemi daha da artmaktadır. Tunceli’de vergi vergi ahlakının belirleyenlerine yönelik araştırmamız sonucunda elde edilecek bulgular gelecekte oluşturulacak Türk Vergi Politikalarına ve Sistemine ışık tutacağından oldukça önemlidir. Vergi ahlakının belirleyenleri ile ilgili Türkçe literatürde az sayıda ampirik çalışma olduğu için çalışmamızın ilgili literatüre de katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Tunceli mükelleflerinin vergiye bakış açıları ve Tunceli mükelleflerinin vergi ahlakının belirleyenlerinin neler olduğu hakkında bilgi ve fikir sunması açısından en iyi yöntemlerden birisi anket yöntemidir. Anket: katılımcının önceden belirlenmiş bir şekilde,

sıralamada ve yapıda derlenen sorulara cevap vermesiyle veriler elde etme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Altunışık ve diğ.,2007).

Anket yöntemi sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Vergi ahlakının belirleyenlerinin tespitinde demografik ve sosyo-ekonomik faktörlerle ilgili en zengin veri sağlayabildiği için anket yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır. Anket, Tunceli ilindeki vergi mükelleflerinin yanında işsiz ve herhangi bir faaliyeti olmayan potansiyel mükellef kişilere de uygulanmıştır. Çünkü vergilerin hemen hemen herkesin hayatında yeri vardır, mükellefiyeti olmayan kişilerin de hem ailelerinden dolayı hem de dolaylı vergiler yoluyla hayatlarında yer edinmektedir.

Ankette katılımcılara seçmeli sorular ağırlıklı olmakla birlikte, ucu açık sorular da sorulmuş ve cevaplar alınmıştır. 450 adet anket formu çoğaltılmıştır. Bu çoğaltılan anketlerden sadece 358 adedi doğru ve geçerli sayılarak değerlendirilmeye alınmıştır.

Ankette katılımcıların gerçek fikirlerini alabilmek için “Bu anket, Munzur üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda yürütülen “Tunceli’de Vergi Ahlakının Belirleyenleri” başlıklı bir yüksek lisans tezi kapsamında düzenlenmiştir. Bu çalışmada, Tunceli’deki yüksek vergi uyumunun sosyo-ekonomik nedenleri araştırılmaktadır. Çalışmamızın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için siz değerli katılımcıların içtenlikle vereceğiniz cevaplar bizim için önemlidir. Ankette deneklerin ismi ve iletişim bilgileri sorulmamaktadır. Toplanan anketler üçüncü kişilerle paylaşılmamaktadır.” açıklaması yapıldıktan sonra sorulara geçilmiş, gönüllülük esası benimsenmiştir.

Tunceli’de vergi ahlakının belirleyenlerini tespit etmek amacıyla hazırladığımız ankette, anketin amacını ve bu amacı en iyi yansıtacak sorular sorulmuştur. Anket sorularının hazırlanması ve derlenmesinde yabancı ve yerli literatür taranmıştır. Ankette 5’li Likert ölçeğine (1 Hiç katılmam, 2 Katılmam, 3 Ne katılıyorum-Ne katılmam, 4 Katılıyorum, 5 Kesinlikle katılıyorum) uygun 48 soru yer almaktadır. 5’li Likert ölçekli sorular vergi afları, devlete bağlılık, vergi yükü, ceza ve denetim olasılığı, adalet, demokrasiye güven, hükümete güven, siyasi düşünceleri, dini inanç ve eşitlik algılamaları gibi faktörler yanında Tunceli’de yaşayan kişilerin vergi ahlakı düzeylerinin belirlenmesine yöneliktir. Ayrıca

katılımcılara cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, Tuncelili olup olmadığı, gelir düzeyi, mükellefiyet türü, vergi ile ilgili bilgileri öğrenme kaynakları gibi sorular sorulmuş ve 3 adet açık uçlu soru sorulmuştur. Bunlar 1. Tunceli’de mükelleflerin vergi borcunu ödemede dereceye girmesini neye bağlıyorsunuz, 2. Sizce devlet topladığı vergileri öncelikli olarak hangi alanlara harcamalıdır? 3. Tunceli Vergi Dairesi ile ilgili (varsa) fikirlerini belirtiniz?)

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VERGİ VE VERGİLEMEYE İLİŞKİN KAVRAMLAR

1.1. Verginin Tanımı

Anayasal bir ödev olan vergi devlet, yerel yönetimler ve diğer kamu kuruluşlarının gerekli tüm kamu hizmetlerini ve kamu borçlarını karşılamak için gerçek ve tüzel kişilerden egemenlik gücünü kullanarak zorla aldıkları parasal karşılıklar olarak tanımlanmaktadır. 1982 anayasasında da verginin tanımı “vergi ödevi” başlığının altında “Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır” olarak belirtilmiştir.

Verginin özelliklerini sıralamak gerekirse; Vergi karşılıksız alınır herhangi bir karşılığı olmaz. Vergi sadece para ile ödenir aynı ödeme olmaz. Vergi cebri (zorla alınan) bir ödemedir. Verginin ekonomik bir değeri vardır. Gerçek ve tüzel kişilerden ve tüzel kişiliği olmayan bazı kuruluşlardan alınır. Vergi, vergilendirme yetkisi verilmiş kamu kuruluşları ve yerel yönetimler tarafından toplanır. Vergi, kurum ve bireylerin ödeme güçleri nispetinde alınır. Vergi, kamu borçlarını karşılamak ve kamu giderlerini finanse etmek amacıyla alınır. Verginin nasıl alınacağı anayasada ve kanunlarda belirtilmiş olup belli bir kurallar çerçevesinde alınır keyfi olarak vergi alınmaz. Verginin mali (fiskal) amaçlarının yanı sıra ekonomik ve sosyal boyutlu birtakım mali olmayan (ekstra fiskal) amaçları da vardır.

Vergi, mali, sosyal ve siyasal nedenlerle uygulamaya konur. Halkın vergi karşısındaki tepkisini ve ilgisini en iyi belirleyen etmenler; verginin uygulama şekli, yönetimi ve yasal düzenlemelerdir. Kişiye, topluma, zamana ve yere göre değişen bir anlam verilebilmekle birlikte, adil bir uygulamanın vergi açısından da son derece büyük önemi vardır. Vergi uygulamalarının başarılı olabilmesi için herkesin ödeme gücüne göre alınması, aynı durumda olanların aynı vergiyi ödemesi farklı durumda olanlardan ödeme güçlerine göre farklı vergilerin alınması gibi etmenler sayılabilir. (Akdoğan, 2009).

1.2. Vergilendirmenin Aşamaları

Vergilendirme işleminin aşamaları 5 (beş) tanedir. Bunlar sırasıyla şöyledir;

- 1) Vergiyi doğuran olay
- 2) Verginin tarhı
- 3) Verginin tebliği
- 4) Verginin tahakkuku
- 5) Verginin tahsilidir.

1.2.1 Vergiyi Doğuran Olay

Vergiyi doğuran olayı VUK'un 19. maddesinde şöyle açıklamıştır: Vergi alacağının doğmasıyla vergiyi doğuran olay ile aynı anlamdadır. Buna göre; vergi alacağı, vergi yasalarında vergide hukuki durumun tekemmülü veya vergiyi bağladıkları olayın vukuu bulması ile doğar denilmiştir.

Genellikle kanun koyucu vergi alacağının oluştuğunun tespit edilebilmesi için iki alternatif şart aramaktadır bunların birincisi hukuki durumun tekemmül etmiş olması gerekir ikincisi ise vergi kanunlarındaki vergiyi bağladıkları olayın vukuu bulmuş olması gerekir.

1.2.2 Tarh

Tarhın tanımı VUK'un 20'nci maddesinde şöyle tanımlamıştır: kanunlarda belirtilen nispet ve matrahlar üstünden vergi alacağının, vergi dairesince hesaplanarak bu alacağı miktar itibariyle tespit eden idari işlem(muamele) olarak açıklamıştır.

Tarh vergi alacağı için yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, tarh işlemi ile mükelleflerin vergi dairesine ödeyeceği vergi borcu hesaplanmış olmaktadır. Bazı yerlerde ve kişilerde yanlış olarak bilindiği gibi ceza işlemleri için tarh işlemi yapmaya gerek yoktur. Cezalar vergi daireleri ve Vergi Denetim Kurulu müfettişlerince tutulan raporlar doğrultusunda vergi dairesi çalışanları tarafından kesilir ve yapılan işlemlere vergi cezası kesme denilmektedir. Muamele olarak aynı olarak görünse de kavramsal disiplin açısından bu

ayırma dikkat etmekte fayda vardır. Vergi Usul Kanunda Dört adet tarh yapılma şekli olduğu açıklanmıştır bunlar aşağıdaki gibidir:

- 1) Beyannameye dayanan tarh
- 2) ikmalen yapılan tarh,
- 3) Re' sen yapılan tarh ve
- 4) idarece yapılan tarhtır.

1.2.3 Tebliğ

Vergilendirmeyi ilgilendiren ve hükümler ifade eden hususların yetkili makamlar tarafından mükelleflere veya ceza sorumlusuna ödeme emri, ihbarname olarak posta ve vergi dairesi çalışanlarınca ve de yeni düzenlemeye göre e-tebligat yolu ile yanı mail ve kısa mesaj ortamında bildirilmesine tebliğ denmektedir. Vergi dairesinin yaptığı tüm işlemlerin mükellefler tarafından bir değer ifade etmesi ancak bu işlemin mükellef tarafından öğrenilmesi halinde mümkün olmaktadır. Yoksa vergi dairesinin tarh ettiği bir vergiyi veyahut kesmiş olduğu cezaları mükelleflere tebliğ etmediği durumlarda mükelleflerden istenecek bir vergiden, cezadan söz edilemez. Diğer bir önemli konu ise tebliğin mutlaka bir belge ile posta memurlarınca ya da vergi dairesi çalışanlarınca elden veya mail ortamında yapılması gerekmektedir. Yoksa başka türlü yapılacak tebliğ mükellef açısından bir önemi kıymeti olmayacaktır. Örnek olarak sözlü olarak ceza kesildiği bildirilemez. Başka bir önemli konu ise tebliğin yetkili makamlarca ve tebliği almaya yetkili kişilere yapılması gerekmektedir. Yetkisi olmayan kişiler ve kurumlarca yetkisiz kişilere yapılacak tebliğler mükellefi bağlamayacaktır.

Tebliğin yapılacağı kişileri belirlemek gerekirse tebliğ: mükelleflerin bizzat kendisine, umumi vekillerine, mükelleflerin kanuni temsilcilerine veya vergi cezası kesilen kişilere yapılır. Tüzel mükelleflere yapılacak tebliğlerde; başkanlara, müdürlere veya tüzel kişilerin yasal temsilcilerine, vakıf ve cemaatler gibi tüzel mükellefiyeti olmayan teşekküllerde bunları idare edenlere veya bunların temsilcilerine yapılır.

1.2.4 Tahakkuk

Verginin tahakkukunu; tarh ve tebliğ edilen vergi ve cezanın ödeme aşamasına

gelmesi olarak açıklanabilir. Ödeme aşamasına gelmesi demek verginin kesinleşmesi demektir. Tahakkuk, tahsilden bir önceki aşamadır. Verginin tahakkuku olduğu gibi ceza ve gecikme faizinde de tahakkuku vardır ve bunlar tebliğ kavramıyla birlikte düşünülmelidir. Vergi cezasının ve gecikme faizinin ödenebilmesi için kanunda belirtilen zamanı geçirmesi gerekir, bu aşama gelebilmesi için vergi cezalarının ve gecikme faizinin kesinlikle tebliğ edilmiş olması gerekir.

Bazı vergiler beyan üzerine alınır. Bu beyanlar aylık üç aylık ve yıllık beyannameler ile vergi dairesine yapılır. Vergi dairesine yapılan beyanname ile tahakkuk fişi de düzenlenmiş olur. Ancak diğer tarhiyatlarda mükelleflerin 30 günlük yasal hakları vardır bu haklar; uzlaşma talebi, vergi mahkemesinde tarhiyata dava açılması, ve cezalarda indirmedir. Bu tahakkuklar yasal süreler geçtikten sonra kesinleşir. Tahakkuk ile kesinleşme kavramlarını ayrılan durumlar vardır. Yani tahakkuk verginin ödeme safhasına geçtiğini gösterir, ancak kesinleşme ile tahakkuk eden verginin vergi mahkemeleri nezdinde itiraz imkânının kalmamasını ifade etmektedir. İhtirazı kayıtlı verilen beyanname düzenlendiğinde vergi tahakkuk etmekte fakat vergi kesinleşmemektedir. Çünkü daha dava sonuçlanmamış tahakkuk kesinleşmemiştir.

Tahakkuk fişi; Vergi Daireleri İşlem Yönergesine göre düzenlenir. Mükellefler beyannameyi elden vergi dairelerine verdiğinde vergi dairesi çalışanlarınca aynı gün tahakkuk fişi düzenlenir. Ancak posta yolu ile gönderilen beyannameler vergi dairesinin evrak kayıt servisinde kaydedildiği günden itibaren 7 (yedi) gün içerisinde tahakkuk fişi düzenlenir, bazı tahakkuklarda kanunda yazılı süreler içerisinde tahakkuk fişi düzenlenir

1.2.5 Tahsil

Verginin Tahsilini Vergi Usul Kanunu (VUK) şöyle tanımlamıştır: "verginin tahsili, kanuna uygun surette ödenmesidir." Yasaların uygun gördüğü yerde ödenmesi demek; yasaların belirlediği yere ve mükelleflerin kendi istedikleri zamanda ödenmesini ifade etmektedir. Gelir Vergisi Kanununun (GVK) 106'ncı maddesinde vergi tarhının yerini düzenlemiştir aynı kanunun 17'nci maddesinde ise ödemenin zamanını belirtmiştir.

Vergi Borcu vergi dairelerinin veznesine, anlaşmalı bankalara(bankaların internet

bankacılığı da dâhil), postane veznelerine ve Gelir İdaresi Başkanlığının internet sitesindeki interaktif vergi dairesine (kredi kartı veya banka kartı kullanılarak) ödenmektedir. Verginin tahsili ile vergi borcu sona ermiş olur. Yani vergi borçlusu ile vergi alacaklısı arasındaki borç ilişkisi bitmiş olmaktadır.

1.2.6. Tahakkuku Tahsile Bağlı Vergiler

Verginin hepsi tahakkuk fişi ile ödeme aşamasına gelmemektedir bazı vergiler ödeme ile aynı anda doğmaktadır. Verginin doğması verginin ödenmesi ile doğmaktadır. Yani tahakkuk ve tahsil aşamaları aynı anda meydana gelmektedir. Örnek vermek gerekirse pasaport harçları, trafik harçları, yurt dışı çıkış harçları, ehliyet ve kimlik harçları silah ruhsat harçları gibi vb. vergiler ödendiği anda tahakkukta otomatik olarak verilmiş olmaktadır.

1.3.Verginin Türleri

1.3.1. Gelir Vergisi

Gelir vergisi, gerçek kişilerin ve şahıs işletmelerinin bir dönemde gelirleri üzerinden elde ettikleri kar üzerinden kamu kurumlarına ödediği dolaysız vergiye gelir vergisi denir.

1.3.1.1. Gelir Verginin Konusu

“GVK'nın 1. maddesinde “gelir, bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarı” olarak hükme bağlanmış, takip eden 2. maddede de gelir vergisi kapsamına giren kazanç ve iratlar tek tek sayılmıştır.” Sayılan gelir unsurları dışındaki unsurlardan elde edilen kazançlar ise gelir vergisinin konusuna girmemektedir. Gelir vergisine tabi söz konusu kazançları ve iratları GVK maddeler halinde sıralamış olup aşağıdaki belirtilmiştir.

- i. “Ticari kazançlar”
- ii. “Zirai kazançlar”
- iii. “Ücretler”

- iv. “Serbest Meslek Kazançları”
- v. “Gayrimenkul Sermaye İratları”
- vi. “Menkul Sermaye İratları”
- vii. “Diğer Kazanç ve İratlar”

Gelir Vergisi Kanununun(GVK) ilk iki maddesinde yazdığı üzere, gerçek kişilerin gelirlerinin vergilendirmesinde, belirli üretim kaynaklarının (sermaye, girişimci, doğal kaynak ve emek) devamlı olarak üretim sürecinde kalmasıyla gelir elde edilmesini ifade eden kaynak teorisi esas alınmıştır.(MHUD, 2015)

1.3.1.2. Ticari Kazanç

Gelir Vergisi Kanunu'nun 37'nci maddesine göre; “her türlü ticari ve sınai faaliyetten doğan kazanç ticari kazançtır.” GVK'nın 37'nci maddesinde ticari kazancın genel tanımı yapılmış daha sonra; GVK'nın uygulanması açısından hangi durumlarda hangi gelirlerin ticari kazanç olarak vergilendirileceği faaliyetler aşağıda tek tek sayılmıştır.

- 1) Devamlı olarak gayrimenkul inşa edip satan veya devamlı olarak bina, arsa, dükkân, kat, daire... vs. Alım satımı ile uğraşanların bu işlerinden;
- 2) Satın alınan veya trampa suretiyle iksitap olunan arazinin, iktisap tarihinden itibaren 5 yıl içinde parsellenerek bu müddet içinde veya daha sonraki yıllarda kısmen veya tamamen satılmasından;
- 3) Maden, taş ve kireç ocaklarının, kum ve çakıl istihsal yerlerinin, tuğla ve kiremit harmanlarının işletilmesinden;
- 4) Özel okul ve hastanelerle benzeri yerlerin işletilmesinden;
- 5) Coberling işlerinden(Borsaya kayıtlı olarak ve kendi nam ve hesabına hisse senedi ve tahvil alım satımı yapılması);
- 6) Kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım satımı ile devamlı uğraşanların bu faaliyetlerinden;
- 7) Dış protezciliğinden elde edilen kazançlar.” Olarak sıralanmıştır.

Ticari kazancın mükellef kitleleri ve kapsamı bakımından vergilendirmeye tabi gelir unsurları içinde önemli bir yeri vardır. Ticari faaliyeti, dolayısıyla ticari kazancı belirleyen temel unsur faaliyetlerin emek ve sermayeden oluşan bir organizasyona

dayandırılması ve bu organizasyonların işlemlerindeki devamlılıklar ticari faaliyetin temel unsurlarıdır. “Arizi olarak yapılan ticari işlerden elde edilen kazanç " diğer kazanç ve iratlar" kapsamında vergilendirilir.” Daha önceki bölümlerde açıkladığımız gibi ticari kazançta elde etme tahakkuk esasına dayanır. Ticari kazançta elde etme tahakkuk esasına bağlanmıştır, gelir vergisi kanununda ticari kazancı ikiye ayırmıştır. Bunlar “Esnaf muaflığından yararlanan ve gelir vergisine tabi olmayanlar ile Esnaf muaflığından yararlanmayan ve gelir vergisine tabi olanlardır.”

Gelir vergisine tabi olan ticaret ve sanayi erbabı ise kazançları tespiti bakımından iki gruba ayrılmaktadır: Kazançları basit usulde tespit edilen ticari kazanç sahipleri ve kazançları gerçek usulde tespit edilen ticari kazanç sahipleridir. Kazancın gerçek usul tespitinde ise bilanço esas ve işletme esas geçerli olmaktadır. Kazancın bilanço esasına göre nasıl tespit edileceği Gelir Vergi Kanunu'nun 38'inci, işletme hesabı esasına göre nasıl tespit edileceği ise 39'uncu maddesinde hükme bağlanmıştır.

Ticari kazancın vergilendirmesinde özel bir konumu olan yıllara sari inşaat ve onarım işleri ise gelirin vergilendirilmesinde takvim yılı esasının bir istisnasını oluşturmaktadır. Ticari kazanç elde edenler vergiden muaf değilse kazandıkları kazanç için, faaliyetleri sonucu dönemi zararla kapatsalar dahi her yıl beyanname vermek zorundadırlar.

Basit usulde vergilendirilen ve vergiye tabi başka bir geliri olmayan mükellefler “bir takvim yılında elde ettikleri kazançlarını takip eden yılın şubat ayının başından 25. günü akşamına kadar yani mesai bitimine kadar beyan ederler.” Ancak bu kişilerin vergiye tabi başka bir gelirleri olması durumunda “Mart ayının başından 25. günü akşamına kadar beyan edilmesi gerekir.” Ödemelerini de iki taksit halinde ödeyebilirler. Birinci taksitin ödeme zamanı aynı ayın son gününe kadardır.

Gerçek usulde vergilendirilen ticari kazanç sahiplerinin defter tutma mecburiyetinde olup, bu kişilerin bir takvim yılında elde ettikleri kazançlarını takip eden yılın mart ayının başından başlayıp aynı ayın 25. günü akşamına kadar beyan edilmesi gerekmektedir. Ödemelerinin 1. taksitini de aynı ayın son gününe kadar yapmaları gerekmektedir.

Ticari kazanç sahiplerinin beyanname verme mecburiyeti bakımından tam mükellef olmaları veya dar mükellefiyete tabi olmasının bir ehemmiyeti olmamaktadır. Dar

mükellefiyete tabi gerçek kişiler de ticari kazançlarını yıllık gelir vergisi beyannamesi ile beyan etmeleri şarttır.

1.3.1.3. Zirai Kazanç

GVK'nın 2'nci maddesinde “zirai kazançların vergiye tabi bir gelir unsuru olduğu” hüküm altına alınmıştır. Zirai kazanç zirai faaliyetten doğan kazançtır. GVK'nın 52'nci maddesinde zirai faaliyet şu şekilde açıklanmıştır: “arazilerde, deniz, göl ve nehirlerde ekim, üretim, dikim, yetiştirme, bakım ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiatan istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalini, avlanmasını, avcılar ve yetiştiricileri tarafından muhafazası, taşınmasını, satılmasını veya bu mahsullerden sair bir şekilde faydalanılmasını ifade etmektedir.” yine GVK da bu tanımlamaya girmeyen bazı faaliyetleri de ayrıca zirai faaliyet olarak kabul etmiştir. Bunlar “1)Aşım yaptırmak ve bu suretle bir kazanç sağlamak amacıyla erkek damızlık beslenmesi. 2) Çiftçiye ait ve zirai faaliyette kullanılan her türlü makine ve aletlerin başka çiftçilerin zirai istihsal işlerinde çalıştırılmasıdır.”

Zirai faaliyette bulunan gerçek kişilere (adi şirketler dahil) çiftçi denir. Çiftçi kavramına; rençber, hayvan yetiştiriciliği, su ve kara avcılığı faaliyetinde bulunan kişiler girer. GVK'nın 94'üncü maddesine göre “çiftçiler elde ettikleri hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirilirler” hüküm altına alınmıştır. Çiftçilerin elde ettikleri zirai kazançlar, herhangi bir ayrıma tabi tutulmazlar. Fakat, GVK'nın-54'üncü maddesinde yazan “işletme büyüklüğü ölçülerini aşan veya – bir biçerdövere veya bu mahiyetteki bir motorlu araca sahip olan veya – on yaşına kadar ikiden fazla traktöre sahip olan, çiftçilerin kazançları” gerçek usulde tespit olunarak vergilendirilecektir. Ancak GVK'nın 53'üncü maddesi hükmü uyarınca “çiftçiye ait olmakla beraber zirai işletmeye dahil edilmeyen bir biçer döver veya bu mahiyetteki bir motorlu araç veya on yaşına kadar ikiden fazla traktörün işletilmesinden elde edilen gelirler” ticari kazanç hükümlerine göre vergilendirmeye tabi tutulur.

Çiftçiler bir takvim yılında elde ettikleri gelirlerini faaliyetleri sonucu dönem sonunda zararda etseler “takvim yılını takip eden yılın mart ayının başından 25'inci günü akşamına kadar” yıllık gelir vergisi beyannamesi ile beyan etmek zorundadırlar. Beyan

ettikleri kazançları sonucu çıkan vergilerini beyan verilen yılın mart ve temmuz ayında iki eşit taksitle öderler.

1.3.1.4. Ücretler

Zihinsel ve/veya Bedensel bir emek karşılığında elde edilen kazancı, hasılayı ifade eder. Bu hasılat genelde nakdi(para) olmakla birlikte bazen de ayni yada para ile temsil edilebilen menfaat şeklinde de olabilir. GVK'nın 61'inci maddesinde hizmetin karşılığı olan ücretler: Tahsilat, tazminat, ödenek, kasa tazminatı, zam, mali sorumluluk tazminatı, aidat, avans, prim, huzur hakkı, gider karşılığı, ikramiye, veya başka isimler altında ödenmiş olması veya bir ortaklık ilişkisi niteliğinde olmamak kaydıyla gelirin belli bir yüzdesi şeklinde tayin edilmiş olması halinde bile niteliğinin değişmeyeceği belirtilmiştir. GVK'nın 61'inci maddesinde; “Ücret, işverene tabi ve belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara, hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatlerdir.” şeklinde tanımlanmış. Ücretin unsurlarına bakmak gerekirse ücret gelirini meydana getiren üç ana unsur bulunmaktadır. Bunlar GVK'nın 61'inci maddesinde aşağıda gibi sıralanmıştır.

- 1) İşverene tabi olma
- 2) Belli bir işyerine bağlı olma,
- 3) Hizmet karşılığı olarak bir ödemenin yapılmasıdır.

Vergilendirme yönetimine göre ücretler "diğer ücretler" ve "gerçek usulde vergilendirilen ücretler" olarak ikiye ayrılır. Gerçek ücretin vergilendirilmesinde safi ücret tutarı vergiye tabidir; safi ücret, işveren tarafından verilen para ve ayınlarla, sağlanan yararlar toplamandan GVK'nın 63'üncü maddesi hükmünde belirtilen bazı indirimlerin yapılması suretiyle hesaplanmaktadır. Gerçek ücret, tevkif süratiyle vergilendirilir. GVK'nın 86/1-b bendi hükmü uyarınca bir işverenden alınan ve tevkif suretiyle vergilendirilen ücretler için beyanname verme zorunluluğu yoktur. Bu ücretler için yapılan tevkifatlar bu ücretler için nihai vergilerdir.

Ücretin tevkif suretiyle vergilendirilmesi vergi tarifelerine göre yapılmakta olup, ücretin aylık olarak ödenmesi durumunda yıl içinde ödenen ücretlerin kümülatif tutarları

vergi tarifesı ile karşılaştırılmaktadır.

1.3.1.5. Serbest Meslek Kazancı

Her türlü serbest meslek faaliyetinden doğan kazanç GVK'ya göre serbest meslek kazancı denmektedir. Bir kazancın serbest meslek kazancı olup olmadığının tespitinde faaliyetin türü temel unsur olarak dikkate alınmalıdır. Serbest meslek faaliyeti, GVK'nın 65'inci maddesinin ikinci fıkrasında; “sermayeden ziyade şahsi mesaiye, ilmi veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanan ve ticari mahiyette olmayan işlerin işverene tabi olmaksızın şahsi sorumluluk altında, kendi nam ve hesabına yapılmasını” şeklinde tanımlanmıştır. Sermayeden ziyade şahsi çalışmaya, bilimsel veya mesleki bilgiye veya ihtisasa dayanması olarak tanımlanmıştır.

Bir takvim yılında yapılan serbest mesleğin karşılığı olarak tahsil edilen aylar ve paralar ile başka suretlerle sağlanan ve para ile eş değer menfaatlerden bu yapılan iş ve hizmet dolayısıyla ödenen (yapılan) giderler düşüldükten sonra geriye kalan farka serbest meslek kazancı denir. Serbest Meslek Kazancı faaliyeti sonucu elde edilen kazançlar gerçek usul mükellefleri gibi her yılın mart ayında yıllık beyanname ile beyan edilir ve iki eşit taksitle mart ile temmuz ayında ödenir.

1.3.1.5.1. Kimler Serbest Meslek Erbabı Sayılır

Gelir Vergisi Kanunun da kimlerin serbest meslek erbabı sayılacağı şöyle açıklanmıştır. Serbest meslek faaliyetini kendi nam ve hesabına, mutad meslek halinde ifa eden; avukat, doktor, diş hekimi, veteriner, hekim, mimar, mühendis, müşavir, serbest muhasebeci mali müşavir, yeminli mali müşavir, danışman, ressam, yazar, bestekar, kimyager, noter, öğretmen, artist, menajer, senarist, yönetmen, ebe, sünnetçi, arzuhalci, rehber ve sağlık memuru vb. kişiler serbest meslek erbabıdır. Aşağıda yer alan işleri yapanlar da serbest meslek erbabı sayılmaktadır:

1. Gümrük komisyoncuları, bilumum borsa ajan ve acenteleri, noterler, noterlik görevini ifa ile mükellef olanlar.
2. Bizzat serbest meslek erbabı tarifine girmemekle beraber serbest meslek erbabını bir araya getirerek teşkilat kurmak veya bunlara sermaye temin etmek

süratiyle veya sair suretle serbest meslek kazancından hisse alanlar

3. Dava vekilleri, müşavirler, kurumlar ve tüccarlarla serbest meslek erbabının ticari ve mesleki işlerini takip edenler ve konser veren müzik sanatçıları.
4. Vergi Usul Kanununun 155'inci maddesinde belirtilen şartlardan en az ikisini taşıyan ebe, sünnetçi sağlık memuru, arzuhalci, rehber gibi meslek faaliyetinde bulunanlar.
5. Serbest meslek faaliyetinde bulunan kolektif ve adi şirketlerde ortaklar, adi komandit şirketlerde komandite ortaklar.

1.3.1.6. Gayri Menkul Sermaye İradı

Gayri menkul sermaye iradı, gelir vergisi kanununun 70'inci maddesinde yazılı mal ve hakları kiraya verilmesi karşılığında elde edilen gelir unsurunu ifade etmektedir. GVK'nın 70'inci maddesinde yazan bu mal ve haklar sırasıyla şöyledir.

1. Gayrimenkul olarak tescil edilen haklar
2. Telif hakları
3. Vakfın gelirinden hizmet karşılığı olmayarak alınan hisseler ile arazi sahiplerince tarımsal faaliyete bilfiil iştirak etmeksizin sadece üründen alınan paylar
4. Arazi, bina, maden suları, memba(kaynak) suları, madenler, taş ocakları, kum ve çakıl üretim yerleri, tuğla ve kiremit harmanları, tuzlalar ve bunların mütemmim cüz'leri ve teferruatı
5. Gayrimenkullerin ayrı olarak kiraya verilen mütemmim cüz'leri ve teferruatı ile bilumum tesisatı, demir baş eşyası ve döşemeleri
6. Voli mahalleri ve dalyanlar
7. Motorlu nakil ve cer vasıtaları ile her türlü motorlu araç, makine ve tesisat ile bunların eklentileri
8. Haklar, ruhsatlar, markalar vb.
9. Gemi ve gemi payları ile bilumum motorlu yükleme ve boşaltma araçları

GMSİ'de gelirin elde edilmesi tahsil esasına dayandırılmaktadır. Tahsil esasına göre Gmsi'ye konu olabilecek gelirlerin vergilendirilebilmesi için kira olarak alınan şeyin mutlaka tahsil edilmesi gerekir. GMSİ'de daha önceki yıllara ait kira gelirleri tahsil

edildiği yılın kirası olarak kabul edilmektedir. Gelecek senelere ait olan ve peşin olarak tahsil edilen kiralar ise ilgili senelerin kiralrı olarak kabul edilecektir. Fakat memleketi terk ve ölüm halinde mükellefiyetin kalktığı dönemin hasılatı sayılacaktır.

Gmsi'nin vergilendirmesinde, "safi irat" dikkate alınmaktadır. Safi irat; gayri safi hasılatı, iradın idame ettirilmesi ve elde edilmesi için katlanılan giderler düşüldükten sonra bulunur. Gmsi Mükellefleri beyan verirken gerçek usulü yada götürü usulünü seçmekte serbesttirler. Ancak götürü usulünü seçenler iki yıl geçmedikçe bu götürü usulden dönemezler. Gmsi mükellefleri elde ettikleri kira gelirlerini mart ayının başından 25'inci günü akşamına kadar verecekleri yıllık beyanname ile beyan ederler. Ödemelerini ise iki eşit taksitte (.ilk taksit vadesi 31 mart ve ikinci taksitin vadesi 31 temmuz olacak şekilde) öderler.

1.3.1.7. Menkul Sermaye İradı

Gelir Vergisi Kanununda; "sahibinin ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında, nakdi sermaye veya para ile temsil edilen değerlerden müteşekkil sermaye dolayısıyla elde ettikleri kar payı, faiz, kira ve benzeri iratlar" olarak tanımlanan menkul sermaye iratları gelir vergisinin konusuna giren kazanç ve iratlar olarak sayılmışlardır. Tanımdaki gelir, nakti sermaye veya para ile temsil edilebilen değerlerden oluşan sermaye dolayısıyla elde edilmiş olmalıdır. Para ile temsil edilen değerler başlıca tahvil, hisse senedi, mevduat sertifikası ve benzeri menkul kıymetlerdir. Gelir sahibinin ticari, zirai, veya mesleki faaliyeti dışındaki faaliyetlerden elde edilmiş olmalıdır. ..."ticari, zirai veya mesleki faaliyeti dışında" ifadesi, nakdi sermaye ve menkul kıymetlerin söz konusu faaliyetlere bağılılığı veya bağımsızlığı (faaliyetler dolayısıyla elde edilip edilmediği) anlamında değil; ticari zirai veya serbest meslek faaliyetlerine yöneltilen(tahsiz edilen), başka bir anlatımla bu alanlarda değerlendirilen sermaye ile menkul kıymetlere veya faiz karşılığı borç verme alanlarına yöneltilen sermayeyi birbirinden ayırmak, karıştırmaları önlemek için kullanılmıştır. Zira, ticari faaliyete yöneltilmiş bir sermayenin de son tahlilde bir nakitten karşılanmış olduğu, dolayısıyla ticari faaliyetten elde edilen karın da menkul sermaye iradı sayılması gerektiği iddia edilebilmektedir. Elde edilen gelir, kar payı, kira, faiz ve benzeri gelirler şeklinde olmalıdır.

Menkul sermaye iratlarında beyan esası geçerlidir. Beyanname, bir takvim yılında

elde edilen menkul sermaye iratlarının takip eden takvim yılının mart ayının başından 25'inci günü akşamına kadar beyan edilmesi gerekmektedir. Tevkif suretiyle vergilendirilmiş menkul sermaye iratları gelir vergisi kanunundaki istisna sınırını aşmadığı müddetçe beyannameye dahil edilmeyecektir. Tevkif suretiyle vergilendirilmeyen menkul sermaye iratlarının tam mükellef tarafından yıllık beyanname ile dar mükellefler tarafından ise münferit beyanname ile beyan etmesi zorunludur.

1.3.1.8. Diğer Kazanç ve İratlar

Diğer kazanç ve iratlar GVK'nunda gelir unsurlarında 7. sıradadır. Bu gelir unsuru, ilk altı gelir içerisine girmeyen gelirlerin tamamının diğer kazanç ve irat olarak vergilendirileceği akla getirirse de hukuki düzenleme bu şekilde yapılmamıştır. Diğer kazanç ve iratlar kapsamına giren gelirler, değer artışı kazançları ve arızı kazanç olmak üzere, vergilendirilecek gelirlerin bentler halinde sayıldığı iki ayrı grup olarak ele alınmaktadır. Diğer gelir unsurları ile beraber bu bentlerde de yer almayan gelirler, gelir vergisinin konusu dışında kalmaktadır.

Diğer kazanç ve iratlar; değer artışı kazançları ve arızı kazançlar olmak üzere iki farklı gelir unsurundan oluşmaktadır. Değer artışı kazancı olarak vergilendirilen gelir, gelir vergisi kanunun mükerrer 80'inci maddesinde sayılan mal ve hakların elden çıkarılmasından sağlanan kazançtır. Menkur madde hükmü uyarınca elden çıkma, söz konusu mal ve hakların satılması bir ivaz karşılığında devir ve temlik, trampa edilmesi, takası, kamulaştırılması, devletleştirilmesi, ticaret şirketlerine sermaye olarak konulmasını ifade etmektedir.

Diğer Kazanç ve İratlar da beyan esasına tabidir. İstisna haddi üzerinde elde edilen diğer kazanç ve iratların, istisna haddinin üzerinde kalan kısımları için yıllık beyanname verilmesi gerekmektedir. Dar mükellefler, vergiye tabi gelirlerinin sadece diğer kazanç ve iratlardan ibaret olması halinde yıllık beyanname vermeyecekler, bu gelirler için münferit beyanname vereceklerdir. Dar mükelleflerin diğer kazanç ve iratlar dışında, yıllık beyanname vermeleri gereken gelir unsurları varsa, tevkif suretiyle vergilendirilenler hariç diğer kazanç ve iratlarını da yıllık beyannameye dahil edeceklerdir.

1.3.2. Kurumlar Vergisi

1.3.2.1. Kurumlar Vergisi Tanımı:

Kurumlar Vergisi, Sermaye şirketlerinin, kooperatiflerin, iktisadi kamu kuruluşlarının, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmelerin ve kurumlar vergisi mükellefiyetini seçmiş iş ortaklıklarının kazançları üzerinden alınan vergidir. Kurum kazancı, gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşur. Kurum kazancı üzerinden % 20 oranında kurumlar vergisi alınır.

1.3.2.2. Kurumlar Vergisinin Konusu

Kurumlar vergisine konu kazanç, daha önce anlattığımız gelir vergisinin konusuna giren yedi gelir unsurundan oluşur. Farklı olarak, gelir vergisi kanununda yer aldığı gibi ayrı ayrı kazanç ve irat olarak adlandırılmamakta, tamamı “ kurum kazancı” olarak adlandırılmış olup kurum kazancına tabi tutulmuşlardır.

Kurumlar vergisi; sermaye şirketlerinin, kooperatiflerin, iktisadi kamu kuruluşlarının, dernek ve vakıflara ait iktisadi işletmelerin ve kurumlar vergisi mükellefiyetini seçmiş iş ortaklıklarının kazançları üzerinden alınır.

1.3.2.3. Kurumlar Vergisi Mükellefleri:

Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 1’inci maddesinde sayıldığı gibi aşağıdakiler kurumlar vergisi mükellefleridir.

1. Sermaye şirketleri
2. Kooperatifler,
3. Sermaye Piyasa Kurulu’nun düzenleme ve denetimine bağlı fonlar
4. İktisadi kamu kuruluşları,
5. Dernek veya vakıflara ait iktisadi işletmeler
6. İş ortaklıkları(talep edilmesi halinde)
7. Döner sermayeli işletmeler

8. Yabancı şirket, kuruluş ve işletmeler,
9. 2021 sayılı kanun'a tabi şirketler
10. Yabancı banka şubeleri

İKİNCİ BÖLÜM

2.VERGİ AHLAKI VE VERGİ AHLAKININ BELİRLEYENLERİ

2.1. Vergi Ahlakı Kavramı

Vergi ahlakı ile alakalı ilk önemli çalışma 1960'lı yıllarda Günter Schmolders'in liderliğinde Almanyalı bilim insanlarının kurduğu "Köln Vergi Psikolojisi Okulu" vasıtasıyla yapılmıştır. Yazarlar "gerçekleşen iktisadi olaylar bir tek gelenek olmuş bakış açısıyla açıklanamaz" tezini savunmuşlardır. Savundukları tezde vergi ahlakı konusunu, vergi uyumu ya da uyumsuzluğu ile alakalı bir davranış şekli olarak görmüşlerdir. Fakat bu çalışma sonraki yazarlar tarafından genellikle ihmal edilmiştir (Kaynar, 2010).

Şimdiki zamanda bazı vergi uyumu ile ilgili çalışmalarda bulunan bilim insanları çalışmalarında vergi ahlakı kavramlarına da yer vermişlerdir. Fakat bu bilim insanlarının geneli vergi ahlakı kavramlarını detaylıca incelememişlerdir. Bu yüzden vergi ahlakı ile ilgili çok şey bilinmemektedir (Kaynar, 2010). Günümüzde genel ahlakın çok gerisindedir vergi ahlakı ve vergi ahlakı; vergi kanunlarına aykırı olan vergi yükümlülerinin davranışları bir tür toplumsal kabiliyet olarak tanımlanmaktadır. Bunun çok çeşitli psikolojik nedenleri vardır: Bunlardan ilki verginin zorunlu cebri olma özelliğidir ve vergi kaçakçılığı neticesinde hiçbir bireyin zarar etmediği izlenimi oluşturmaktadır. İkinci ise, toplanan vergiler gerçekten ihtiyaç olan yerlere mi harcanıyor kamu harcamaların verimli ve etkin mi gibi konularda vergi mükelleflerinin inançları tam değildir. Bu nedenle, çağdaş psikolojinin kanıtladığı gibi, vergilendirme ile bireylerin vicdanında kalıplaşan ahlak arasında çok az ilişki olduğundan, günlük hayatta devamlı vergi tepkileriyle karşılaşmaktadır (Turhan, 1998).

Vergi ahlakı, kazanç sahipleri vergilerini kanunlara uygun olarak belirli ölçü ve zamanında vergilerini ödeme konusundaki davranışları ile değer ve inanç yargılarıdır (Seyidoğlu, 1992). diğer bir açıklamada ise vergi ahlakı; "vergi mükelleflerin vergisini ödeme davranışında içsel bir motivasyonu" olarak açıklanmaktadır (Aktan, 2010).

Vergi ahlakı vergi mükelleflerinin vergilerini zamanında ödemek için gösterdiği istekliliği veya ahlaki vazife bilinçleridir. Vergi ahlakı, mükelleflerin ahlaki pişmanlıklarını ve ya vergi ödememede oluşacak kaçakçılık gibi vergisel dolandırıcılığı kapsayan suçluluk hissini de içerir. Eğer vergi mükelleflerinin pişmanlığı ve ya suçluluk hissi güçlüyse, mükellefler vergilemeyle ilgili ödevlerini yapmaya daha çok istekli ve hevesli olacaktır (Torgler, 2004).

Vergi ahlakı, kişilerin neden vergi kaçırdıklarını değil neden vergi kaçırmadıklarıyla ilgilenir. Bu yüzden vergi ahlakının daha yüksek olduğu ülke ve topluluklarda vergi kaçakçılığı, sahtecilik ve vergiden kaçınma düzeyleri çok düşüktür (Torgler, 2004). Vergi ahlakı kişilerin vergi karşısında tutum ve davranışlarını ölçer. Kişiler vergilendirme ile ilgili görevlerini yerine getirmeyi ahlaki bir zorunluluk olarak görürler ve vergi verdiklerinde topluma yardımcı olduklarını düşünürler(Torgler, 2004).

Vergi ahlakı kavramıyla “vergi etiği” kavramları birbiriyle bağlantılıdır. Vergi etiği kavramı, “kişilerin vergi mükellefi olarak kamu idaresi ile arasında olan ilişkileri yönlendiren davranış kuralları” şeklinde ifade edilmektedir (Song ve Yarbrough, 1978).

Sonuç olarak vergi ahlâkını, mükelleflerin vergilendirme ile ilgili vergi görevlerini ve sorumluluklarını vadesinde ve tam olarak yapmalarını yerine getirmelerini, vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma ve vergi denetimleri-cezaları karşısında takındıkları davranışları, kişilerin mükellef olarak devlet ile aralarındaki ilişkiyi tespit eden davranış normları olarak da açıklayabiliriz (Tosuner ve Demir, 2007).

2.2. Vergi Ahlakıyla İlgili Diğer Kavramlar

Çalışmamızın bu kısmında vergi ahlakıyla ilgili olan, literatürde birlikte kullanılan vergi bilinci, vergi uyumu, vergi psikolojisi, vergi algısı, vergi zihniyeti ve kültürü ile vergi direnci kavramlarını açıklayacağız. Bu kavramlar toplumda vergi ahlakının oluşmasında temel belirleyiciler olarak rol almaktadır. Bu kavramların tanımlanmasıyla birlikte vergi ahlakı kavramı daha da iyi analiz edilebilecektir. Vergi ahlakının boyutunda bu kavramların toplumda var olup olmadığı önemli bir etki meydana getirmektedir.

2.2.1. Vergi Bilinci

Vergi ile belirlenen hedeflere ulaşabilmek için, vergi mükelleflerinin vergilendirmeye karşı bakış açılarının iyileştirilmesi ve toplum tarafından genel kabul gören ahlak kavramlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı vergi ahlakı ve vergi bilinci kavramlarının önemi büyüktür (Çataloluk, 2008).

Vergi bilinci kavramıyla ilgili literatürde çeşitli tanımlar mevcuttur. Akdoğan (2009: 187)'ne göre kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi bakımından verginin önemini ve zorunluluğunu bilen toplum bireylerinin, vergileme ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmedeki istekliklerinin düzeyine vergi bilinci denilmektedir. Gerçek (2003: 210)'ne göre ise vergi bilinci, bireylerin vergileme aşamasında kendilerine yüklenilmiş ödevler karşısında gösterdikleri genel tavrıdır.

Vergi bilinci sadece vergiyi ödeme bilinci olarak da algılanmamalıdır. Vergi bilinci aynı zamanda vergi yükümlülerinin ödediği vergilerin harcandığı kamu hizmetlerinin denetimini de ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmelidir. Vergi gelirin, devletin toplumsal ihtiyaçları karşılamasında önemli gelir kaynaklarından biri olduğunun farkında olan ve mükellefin kendine verilen ödevi yerine getirmek için elinden gelini yapması vergi bilincinin temelini oluşturmaktadır. Ancak vergi bilinci yalnız mükellef için değil alacaklı olan devlet içinde önemlidir. Şöyle ki vergiyi toplayan idarenin mükellefe yaklaşım şekli ve bu idarelerde çalışanların vergi bilinci toplumun tamamında vergi bilincinin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Çalışanların bu konuda bilgilendirilmesi vergi yükümlüleri için de önem arz etmektedir (Torgler, 2004).

Vergi yükümlülerinin vergiye karşı davranışlarını etkileyen faktörler ile vergi bilincinin oluşumu arasında pozitif bir ilişki vardır. Bu faktörlerde mükellef üzerine oluşacak her hangi bir negatif etki hem vergi bilincini olumsuz etkiler hem de mükellefin davranışlarının olumsuz etkilenmesine neden olur (Krichler vd, 2003).

2.2.2. Vergi Uyum

Vergi uyumu ile ilgili daha önce ilk araştıran Sandmo ve Allingham(1972) olup daha

sonra klasik model döneminde istenilen fayda (expected utility) teorisi çerçevesinde vergi ödemekle yükümlü olanların vergi uyumsuzlukları yaptıklarında yakalanacakları korkusu ile vergi ödevlerini düzenli ve tam olarak yerine getirecekleri yaklaşımlar savunulmuştur. (Tunçer, 2002).

Uyum kavramı, genelde sosyolojik temelli ve geniş çaplı bir araştırma alanı olmasına ve bu konuyla ilgili birçok çalışma yapılmasına karşın genelde vergi uyumu kavramı ihmal edilmiştir. Vergi uyumu kavramına sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler ise kısaca değinmiştir. Vergi uyumu genel olarak, vergilemeden doğan yükümlülüklerin doğru olarak ve zamanında yerine getirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Bu durumda vergi uyumunun; vergiye tabi gelirin doğru ve vergi yasalarına uygun olarak beyan edilmesi, gelir düzeltmeleri, yapılan harcamalar, vergi muafiyetleri ve vergi kredileri gibi vergiden indirilmesi gereken unsurların doğru olması, vergi beyannamesinin zamanında doldurulması ve vergi idaresine teslim edilmesi ile vergi yükümlülüğünün doğru olarak hesaplanması şeklinde çeşitli unsurlarının olduğu söylenebilir (Roth vd., 1989).

Vergi ahlakı kavramı ile vergi uyumu kavramı birbirleriyle karıştırılmaktadır. Vergi ahlakı konusunda bir çok çalışması bulunan Torgler “Vergi Ahlakı ve Doğrudan Demokrasi” adlı çalışmasında vergi ahlakını; “vergi ödemeye yönelten içsel bir motivasyon” olarak tanımlamaktadır. Torgler’in bu tanımına göre vergi ahlakı kişisel olarak içsel bir isteklilik veya vergi yükümlülüklerini yerine getirmek için ahlaki bir yükümlülüktür. Yani bireylerdeki vergi ahlakı işledikleri suçlara karşı hissettikleri vicdani bir huzursuzluk ve ya suçluluk duygusudur. Bireyin vicdanında duyduğu bu duygu ne kadar fazla ise vergi ahlak düzeyi de o kadar fazla olacaktır.

Vergi uyumu ve kavramı ile vergi ahlakının altında yatan psikolojik ve sosyal faktörler olduğundan birbirleriyle benzerlikler taşımaktadır. Vergi ahlakı vergi mükelleflerinin genel bir vergi ile karşılaştıklarında hemen verdikleri bir karar olmayıp, mükelleflerin geçmişte edindikleri tecrübeleriyle verdikleri karar sürecidir. Bu yüzden vergi uyumuna sahip kişiler vergi ahlakına da sahiplerdir.

Literatürde vergi uyumunu açıklayan iki yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi ahlaki duygular yaklaşımı, ikincisi ise rasyonel tercih yaklaşımıdır (Aktan, 2006). Vergi uyumu

açısından ekonomik yaklaşım geçerli sayılmakla beraber tek başına yeterli değildir. Çünkü kişisel çıkarlar haricinde diğer bazı faktörler de vergi uyumuna etki etmektedir (Wenzel,2005). Ahlaki duygular yaklaşımı da denilen bu yaklaşıma göre vergi uyumu ekonomik faktörlerin yanı sıra psikolojik, idari, siyasi, hukuki, sosyolojik, demografik vb. birçok faktörden de etkilenmektedir (Aktan,2006).

Vergi uyumsuzluğu (tax noncompliance, taxpayer noncompliance) ise; vergi uyumunda belirtilen tanımdaki koşullara aykırı olarak, vergi yükümlülüğünün hem düşük gösterilmesini hem de yüksek gösterilmesini kapsar (Roth vd., 1989). Vergi uyumsuzluğu; vergi yükümlülüğünün, mükellef tarafından cezai müeyyidelere de konu olan bilerek düşük gösterilmesini kapsadığı gibi, yanlış anlama, yanlış bilgilendirme, dalgınlık veya benzeri başka diğer nedenlerden meydana gelen düşük gösterilmesini de kapsar. Ancak, vergi yükümlüsünün, ödeyeceği vergileri azaltmak amacıyla, mali işlemlerini vergi mevzuatına uygun olarak yapılandırması vergi uyumsuzluğu değildir (Roth vd., 1989).

2.2.3. Vergi Psikolojisi ve Vergi Algısı

Günümüzde yaşanan mali olayları değerlendirirken, mali olaylarla ilgili karar alırken mali olayın sadece hukuki, siyasi, idari veya ekonomik tarafına bakmak yeterli olamayabilir. Yaşanan mali olayları daha doğru ve daha anlaşılır şekilde değerlendirebilmek için olayın sosyo-psikolojik yönünün de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında kişilerin iç ve dış etkenler karşısında nasıl tepki gösterdiğini inceleyen psikoloji bilimi, vergileme karşısında vergi yükümlülerinin tepkilerinin psikolojik açıdan incelenip değerlendirilmesinde önem taşımaktadır (Şenyüz, 1995).

Kamu maliyesi alt disiplinleri içerisinde bugüne kadar en az çalışma yapılan alanlardan birisi de belki de “davranışsal kamu maliyesi” (behavioral public finance) ya da daha dar anlamda “vergi psikolojisi” (tax psychology) olarak ifade edilen araştırma alanları olmuştur (Aktan, 2010). Davranışsal kamu maliyesi, en geniş anlamda insan tutum ve davranışları üzerindeki mali olayların etkilerini inceleyen, araştıran ve değerlendiren bir araştırma alanı olarak. Vergi psikolojisi ise daha dar anlamı kapsar ve sadece vergiler

karşısında bireylerin vergilemeyi algılamalarını, tutum ve davranışları ile vergileme sonucu gösterdikleri tepkiyi inceleme konusu yapar (Aktan, 2010).

Vergi psikolojisi, vergi ile doğrudan doğruya ilişkisi bulunan bireysel ve toplumsal bütün psikolojik olayları inceleyen ve değerlendiren bir bilim dalı olarak tanımlanabilmektedir. Vergi psikolojisi, mali araçlardan sadece vergilerin birey davranışlarını nasıl etkilediğini ve bu davranışın sonuçlarının ne olduğu ile ilgilenirken; mali psikoloji, tüm mali araçların insan davranışları üzerindeki etkilerinin ne olduğunun araştırılıp değerlendirilmesini konu edinmektedir. Dolayısıyla vergi psikolojisi, mali psikoloji alanının içinde yer almaktadır (Sağbaş ve Başoğlu, 2005).

Vergi psikolojisi, vergilemenin sınırlarının çizilmesindeki en önemli etkenlerden biri olup, bu psikolojik sınırı, vergi yüklenicilerinin vergi ahlakı ve vergi bilinci belirlemektedir. Vergi bilinci ve vergi ahlakı, mükelleflerin vergiyi algılamaları, vergiye karşı tutum ve davranışları ile ilgili kavramlardır. Vergi bilinci ve vergi ahlakı ile ilgili olan bu kavramlar, vergi psikolojisi alanı içinde araştırılan ve dikkat çekilen konular arasında yer almaktadır. Bundan dolayı vergi bilinci ve vergi ahlakı çalışmalarında, vergi psikolojisi alanı içinde kullanılan sosyal psikolojik kavramlara ve yöntemlere sık sık başvurulduğu görülmektedir.

Vergi algılaması ise vergi psikolojisi içerisinde ele alınmaktadır. Vergi algılamasının daha önce yapılmış bir tanımı olmasa da, algılama kavramından yola çıkarak vergi algılaması (tax perception), insanların vergileri duyu organları aracılığıyla anlamlandırması şeklinde tanımlanabilir (Sağbaş ve Başoğlu, 2005). Vergi psikolojisi içerisinde yer alan vergi algılaması, aynı zamanda insanların vergiye nasıl baktığını yansıtmaktadır. Vergiyi idare tarafından yerine getirilen kamu hizmetlerinin fiyatı gibi algılamak, verginin mantığını kavramak ve vergiyi doğru algılamak bakımından büyük önem taşır. Bu durumda insanlar vergi verirken, vergi ödevlerini yerine getirirken daha ihtiyatlı davranacaklardır. Çünkü ödenen vergilerin bir şekilde topluma geri döndüğü, toplumun yararına olduğu ve daha sonra hizmet olarak topluma yansıtacağı bilinci vergilere olumlu yönde bakmaya neden olacaktır. Bunun yanında vergiyi devlet tarafından zorla alınan bir yük, bir ceza gibi algılamak bireylerin vergi ödevlerini yerine getirme ve vergi ödeme isteğini azaltarak vergi alanındaki kayıt dışı ekonominin artmasına yol açacaktır. Bu

nedenle vergilerin nasıl algılandığı önemlidir (Sağbaşı ve Başoğlu, 2005).

Mükelleflerin vergiye bakış açısının genelleştiği, yani toplumun çoğunluğunun vergi vermeyi kendisi için en doğru bir karar olma bilinci haline getirdiği zaman vergi sistemi de başarıya ulaşacaktır. Gerek vergiye konu seçimi bakımından ve gerekse herhangi bir konuda vergi uygulamasında benimsenen teknik ve uygulamalar bakımından, o vergiye mükellef olacak kişilerin sadece ekonomik özelliklerini değil bununla birlikte davranış özelliklerinin göz önünde tutulması gerekmektedir (Akdoğan, 2009).

2.2.4. Vergi Direnci

Vergi çok çeşitli faktörlerin etkisiyle şekillenip değişikliğe uğramış, çeşitli aşamalardan geçmiş tarihi bir olaydır ve bu tarih boyunca da vergi direnci onun gölgesi olagelmıştır. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki vergi direncinin varlığı kabul edilmekle beraber hiçbir zaman ortadan kaldırılamayan bir olgudur. Zira, iktisat teorisi, bireyi rasyonel davranan bir varlık olarak ele almakta ve bunun sonucunda da refahı maksimumlaştırma çabası içinde olan bir birey olarak sunmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak vergi direnci, mikro iktisat çerçevesinde, rasyonel davranan iktisadi bireylerin belirsizlik oluşması durumunda veya risk seviyesinin yüksek olduğu şartlarda refahlarını artırma çabası içinde olacakları ve buna göre karar verecekleri kabul edilmelidir. Birey vergi ödemeyerek gelir kaybını daha aza indirmekte ve faydasını artırmaktadır (Gök, 2007).

Vergi kaçakçılığının ve vergiden kaçınmanın en önemli nedenlerinden birisi de vergi yüklenicilerin vergi ödevlerini yerine getirmede isteksiz hareket etmeleridir.. Temelde bakıldığında bu isteksiz davranışın kökeni verginin çıktığı ilk tarihlere dayanır. Çünkü verginin çıktığı ilk tarihten itibaren çeşitli sebeplerle mükellefler vergiye karşı direnç göstermiş ve vergi ödevlerini yerine getirmekten kaçınmışlardır (Çelikkaya, 2006). Vergi yüklenicileri ekonomik refahlarını azaltan vergiyi ödememek veya mümkün olduğunca az ödemek isterler. Bu insan yapısı gereği oluşan tepki vergi direnci olarak adlandırılır. Vergi direnci, mükelleflerin vergi yükümlülüklerini yerini getirme konusunda gönülsüz davranmaları, bu vergi yükümlülüklerine karşı direnmesi olarak da tanımlanabilir (Gök, 2007).

Vergi mükelleflerinin vergiye karşı gösterdikleri direncin nedenini araştırmak ve bu nedenleri ortan kaldırmak için çaba harcamak şüphesiz vergi idaresinin en önemli görevlerinden birisidir. Bunun için öncelikli olarak mükellefleri vergi direnci göstermeye sevk eden nedenlerin ve mükelleflerin vergi direncini etkileyen faktörlerin iyice araştırılıp değerlendirilmesi ve bunun için çözüm yolları bulunması gerekmektedir. Vergi direncini etkileyen faktörlere bakacak olursak:

- Vergi Oranları

Yüksek vergi oranları, bireylerin satın alma gücünü doğrudan etkilediğinden dolayı vergi direncinin temel belirleyicilerinden biri olduğunu söylemek doğru olacaktır. Vergi yüklenicilerin vergi koyma karşısında gösterdikleri tepki ile vergi oranları arasında direkt bir ilişki bulunmaktadır (Gök, 2007).

- Cezalar, Denetim Olasılığı ve Önceki Denetimler

Mükellefleri denetlemenin esas amacı bireyleri yasalara uygun şekilde davranmaya sevk etmektir. Mükelleflerin bir gün denetlenebileceklerini düşündüklerinde vergi ödevlerini yasalara uygun şekilde yerine getirmeleri eğilimlerinde artış olur. Zira vergi denetimi vergi ödevlerini doğru şekilde ve zamanında yerine getirmeyen mükellefler için ciddi bir risk oluşturur. Bu risk ne kadar yüksek olursa vergi ödevlerinin yasalara uygun şekilde yerine getirilme olasılığı o kadar yüksek olur (Çelikkaya, 2006).

Sonuçlar çok net olarak ortaya koymasa da yapılan ampirik araştırmalar yüksek cezalar ve denetim sonucu kaçakçılığın engellendiğini, denetim oranı (olasılığı) ile mükelleflerin vergi direnci arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu varlığı ortaya çıkmaktadır (Çelikkaya, 2006).

- Sübjektif Kriterler

Devletin uyguladığı cezaların dışındaki, caydırıcı faktörlerin uygulanışı vergi direncini etkiler. Bunlar aşağıdaki gibidir.

1.kişinin ait olduğu sosyal gruptaki sosyal norma uygun olarak davranmadığı zaman

karşılaşacağı utanç ve kaybedeceği saygınlığı ifade eden toplumsal etki,

2. kişinin kendisine uyguladığı bir ceza olan suçluluk duygusudur (Gök, 2007).

- Mali Müşavirlerin Etkisi

Vergi yasalarıyla ilgili yeterli bilgisi bulunmayan ve bu yasalara güven eksikliği bulunan, vergi ödevlerini yerine getirmek için yeterli zamanı olmayan ya da hata yapma olasılığı riskini göze almayan mükellefler genelde bir profesyonel vergi danışmanına müracaat edeceklerdir bunlarda Türkiye de smmm (serbest muhasebeci mali müşavir)'dir. Bundan dolayı mali müşavirlerin vergi mükelleflerinin vergi direnci üzerinde etkisi oldukça yüksektir.

- Sosyal Dinamikler

Gelir dağılımının adaletsiz olması ve mükellefin vergi yükünün eşit ve adil dağıtılmadığına inanmaları, vergi direncinin şiddetini arttırmaktadır. Vergi yönetimine karşı duyulan (devlete) memnuniyetsizlik derecesi de mükelleflerin vergiye uyumunu olumsuz etkilemekte ve vergi direncini arttırmaktadır. Vergilemeye, vergi idaresi ve yargısına karşı güven eksikliği olan ülkelerde vergi direncinin engellenmesi oldukça güçtür (Çelikkaya, 2006).

- Vergi Sistemi ve İdaresinin Yapısı

Ülkede uygulanan mali mevzuat, ülkenin ekonomik, sosyal, mali ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hazırlanmamışsa ya da bu ihtiyaçlara göre düzenlenmemişse toplumdaki her kesimin anlayacağı dilde sade, kolay ve anlaşılır bir yapıda değilse, sürekli düzenleme ihtiyacı gösteriyorsa ve istikrarlı bir yapıda değilse vergi direnci artar (Gök, 2007).

- Siyasi İstikrar ve Vergi Affı

Mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirmedeki isteksizliğinin en önemli nedenlerinden birisi de ülkedeki siyasal iktidarın tutumudur. Siyasal İktidarlar genellikle

ıkar baskı gruplarının etkisinde kalarak bu doğrultuda kararlar vermektedir. Bunun neticesinde oy uğruna vergilendirmeden vazgeçebilmekte veya vergi yükünde adaletten sapabilmektedirler (Gök, 2007). Bu da vergi mükelleflerinde vergi ödemeye karşı dirence yol açmaktadır. Ülkede ıkarılan vergi afları ise vergi ödevlerini yerine getirmeyip geliri erimeyen mükellefler lehine bir rekabet üstünlüğü ortaya çıkarmaktadır. Bu da vergi ödevini zamanında yerine getiren mükelleflerde olumsuz bir etkiye neden olacaktır ve vergiye karşı direncin artmasına yol açacaktır. Ayrıca mükelleflerde gelecek yıllarda da vergi aflarının devam edeeği kanaati oluşursa bu onların vergi ödeme isteklerinin olumsuz şekilde etkilenmesine yol açacaktır (Karakoç, 1995).

Görüldüğü üzere vergi direncini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin derecesi ülkeden ülkeye, toplumdan topluma hatta bireyden bireye farklılık göstermektedir. Kamu idaresi vergi mevzuatı çıkarırken ya da uygularken bu faktörleri göz önünde bulundurması gerekmektedir.

2.3. Vergi Ahlakının Belirleyenleri

Bundan nceki başlıklarda vergi ahlakı ve vergi ahlakıyla ilgili bazı kavramları inceledik. Bu kavramlar ile birlikte vergi ahlakı daha iyi değerlendirilebilir. Aslında vergi ahlakının olumlu ya da olumsuz oluşunda incelediğimiz bu kavramların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu bölümde ise vergi ahlakını belirleyen faktörler üzerinde durulacaktır.

Vergileme işlemleri ekonomik olduğu için devletler için önemli olduğu kadar toplumlar içinde önemli mali, sosyal ve kültürel bir olaydır. Bu yüzden vergilendirmeye meydana çıkabilecek mükelleflerin psikolojisini ve mükelleflerin vergi karşısındaki ortaya çıkan ahlak yapısını belirleyen faktörlerin önemli yönlerini incelemek gerekir (Demir, 2008).

Kişiler vergiyle ilgili kararlar verirken sosyolojik, ekonomik ve psikolojik nedenleri göz önünde tutmaktadırlar. Vergi ahlakı mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışını etkiler. Mükelleflerin vergi ahlakını belirleyen birden çok faktör vardır. Bu faktörler bireysel faktörler ve çevresel faktörlerdir. Bireysel faktörler: devlete duyulan bağlılık ve güven, gelir düzeyi, siyasal iktidara karşı bakış açısı, diğer mükelleflerin

tutumları, yaş, dini inanç, aile ölçeği, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum, yükümlünün mesleği ve mükelleflerin kamu harcamaları üzerindeki düşünceleri ve ırksal özellikler olarak sayılabilir. Çevresel faktörler ise vergi sisteminin karmaşıklığı, çok sık çıkarılan vergi afları ve vergi mevzuatlarının çok sık değiştirilmesi, vergi denetim ve cezaların etkinliği, vergi oranların etkisi ve vergi idaresinin etkinliği şeklinde sıralanabilmektedir (Organ ve Yeğen, 2013).

2.3.1. Vergi Ahlakını Belirleyen Sosyal, Kültürel ve Demografik Faktörler

Bilindiği üzere insan geçmişten günümüze tek başına yaşayan bir birey olmaktan ziyade daima bir topluluk içinde yaşamıştır. Ahlâk ise, insanların yaşadıkları toplumlarda iyi ilişkiler içinde olmalarına ve geliştirmelerine yardımcı olan bir sistemdir. Bundan dolayıdır ki ahlakı tek taraflı olarak ele alamayız (Tosuner ve Demir, 2007). Dolayısıyla vergi ahlakını sadece mali ve ekonomik faktörler etkilememekte, bunlarla beraber çeşitli diğer faktörler de vergi ahlakını etkilemektedir (Torgler 2003). Bundan dolayıdır ki aynı ekonomik sisteme ve düzeye sahip toplumların kültür birikimlerinin farklı olması nedeniyle vergi ahlâklarının da farklılaşabildiği görülebilmektedir. Hatta aynı ülkenin değişik bölgelerinde dahi vergi ahlâk düzeyi farklı olabilmektedir (Tosuner ve Demir, 2007).

Genel kanaate baktığımızda Anglo-Sakson ülkeler ve Nordik (İskandinav) ülkelerin bireyleri vergiye oldukça anlayışlı yaklaşabilmektedirler. Latin ırkı ise vergiye karşı devamlı büyük bir tepki göstermektedir. Yapılan ampirik çalışmalarda bu kanının kısmen de olsa doğru olduğunu ortaya koymuştur (Nadaroğlu, 1998). Bireylerin vergilemeye bakışını şekillendiren çeşitli sosyal ve demografik faktörler sayılabilir. Nitekim 'yaş', 'cinsiyet', 'medeni durum', 'mesleki çevre' ve 'eğitim' gibi faktörlerin, mükelleflerin vergi ahlakı üzerinde etkilerini belirlemeye yönelik çeşitli araştırmalar yapılmıştır (Gökbunar vd, 2007).

Örneğin Torgler (2003) çalışmasıyla, erkeklerin kadınlara oranla, bekârların evli çiftlere oranla ve gençlerin yaşlılara oranla vergi ahlaklarının daha az olduğunu ya da vergiden kaçınma eğilimlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu çalışmada vergi ahlakı ya da vergiden kaçınma eğiliminin maaş ve ücret geliri ile pozitif,

serbest çalışanların gelirleri ile de negatif bir ilişki içinde olduğu ortaya koyulmuştur. Eğitim düzeyi yüksek olan mükellefler, vergilerin ekonomik ve sosyal işlevleri hakkında daha bilinçli olduklarından vergi kaçırma eğilimlerinin daha düşük olduğu ampirik ve deneysel araştırmalarında tespit etmiştir (Torgler, 2003).

Mükelleflerin vergilere karşı gösterdikleri tepkileri sadece ekonomik olarak değil bunun yanı sıra sosyal, demografik ve kültürel açıdan da değerlendirmek gerekmektedir. Vergilere karşı takındıkları tavrı belirleyen bu faktörler aynı zamanda vergi ahlakını etkilemekte etmekte ve vergi ahlakının önemli belirleyicileri konumunda olmaktadır. Bundan dolayı çalışmamızın bu kısmında vergi ahlakını belirleyen Sosyal, Kültürel ve Demografik Faktörler olarak adlandırdığımız eğitim seviyesi, yaş, cinsiyet, medeni durum, mesleki durum ve kültürel faktörleri inceleyeceğiz.

2.3.1.1. Eğitim Seviyesi

Eğitim, bireylerin tüm yaşamını kapsadığından etkilediği faktörler itibariyle çok yönlü bir yapıya sahiptir. Eğitim, bireyi iyi vatandaş olma, katılımcı olma, sosyal sorumluluk sahibi olma, analiz edebilme, sorgulayabilme, bilgiye ulaşabilme gibi birçok yönden geliştirir (Aktan ve Çoban, 2006).

Eğitim, mükelleflerin vergi mevzuatı hakkında ne kadar bilgiye sahip oldukları ile yakından ilgilidir. Bundan dolayı eğitim seviyesi yüksek bireylerin vergi düzenlemeleri ve vergi ilişkileri ile ilgili daha fazla bilgi sahibi oldukları düşünülmektedir (Torgler, 2007). Eğitimli bireyler, devletin kendilerine sunduğu hizmetlerin daha fazla farkında olduklarından vergiye gönüllü uyum seviyeleri daha yüksektir. Diğer taraftan eğitim seviyesi yüksek mükellefler olası kamusal savurganlıktan da haberdar olabilirler. Bundan dolayı devletin vergi gelirlerini nasıl harcadığıyla ilgi daha sorgulayıcı bir yapıya sahiptirler. Ayrıca eğitim seviyesi yüksek bireyler, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma fırsatlarını daha iyi bildikleri için vergi uyumu eğilimleri daha düşük olabilir. Dolayısıyla eğitim ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiler farklılık arz etmektedir (Torgler, 2007).

Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlakının dünya genelinde azaldığı, ancak bazı ülkelerde eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeyinin de arttığı görülmektedir.

Yapılmış bazı çalışmalarda bireylerinin eğitim durumu düşük, orta ve yüksek eğitim düzeyi şeklinde sınıflandırılmıştır. Buna göre düşük eğitim düzeyi ilköğretimi tamamlayanları, orta eğitim düzeyi orta öğretim ve mesleki orta öğretimi tamamlayanları, yüksek eğitim düzeyi ise yüksekokul, üniversite ve lisansüstü eğitimi tamamlayanları kapsamaktadır (McGee, 2007).

Ülkemiz açısından eğitim ve vergi ahlak düzeyi arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu daha net görebilmek için Türkiye verilerini özel olarak incelemek gerekecektir. Dünya Değerler Anketi verilerine göre Türkiye’de 1990’lı yıllarda bireylerin eğitim düzeylerinin artmasına bağlı olarak vergi ahlak düzeylerinin azaldığı görülmektedir. Bu durum 2005-2009 yılları arası ile 2010-2014 yılları arasında da devam etmektedir. Verilerin yayınlandığı son yıllar olan 2010 -2014 yılları arasına baktığımızda eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeyinin azaldığı görülmektedir. Türkiye’de bulunan sonuçların, Dünya genelindeki sonuçlarla uyduğu görülmektedir.

2016 yılında Ergün’ün Tekirdağ ilinde yaptığı araştırmada regresyon analizi yapmış vergi ahlakı ile eğitim düzeyi arasında anlamlı ters yönlü ama zayıf bir ilişki tespit etmiştir(Ergün, 2016). Gökbunar, Selim ve Yanikkaya 2007 yılında Türkiye’de vergi ahlakının belirleyen faktörler üzerine yaptığı çalışmada, temel modelde eğitim değişkenleri dikkate alındığında eğitim seviyesi arttıkça bireylerin vergi ahlak seviyesinin yükseldiğini görmüşler. Fakat toplumsal değer değişkenlerinin dahil edildiği genişletilmiş model kurulduğunda eğitim ile vergi ahlakı arasında istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespitine varılmıştır.

Aslında vergi ahlakı ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki kamu idaresinin vergi gelirleri etkin ve verimli kullanılıp kullanılmadığı noktasında büyük bir öneme sahiptir. Eğitim düzeyi yüksek olan toplumlarda vergi gelirleri etkin ve halkın ihtiyaçlarına cevap verecek alanlarda kullanılıyorsa hem eğitim düzeyi yüksek olacak hem de eğitilmiş bireylerin bu harcamaları sorgulamaları sonucu ikna olmaları vergi ahlakını artıracaktır. Bunun tersi durumda ise eğitim düzeyi yüksek olan ülkelerde kamu harcamaları israf ediliyorsa ise bunu sorgulayan ve tepki gösteren eğitilmiş bireyler vergiye karşı direnç gösterecek ve vergi o ülkedeki vergi ahlak seviyesi de düşecektir. Eğitimle toplumun vergi ahlak seviyesini yükseltmeyi amaçlayan devletler hem kamu harcamalarını etkin ve verimli kullanmalı hem

de bireylerin bu harcamaların etkin kullanıldığına ikna edici programlar yürütmelidir.

Vergi yükümlülerinin vergileme, vergi mevzuatı ve vergi işleyişi gibi vergi konularında edinecekleri görüşlerin pozitif olabilmesi için, toplumun vergi bilincinin ve vergi ahlakının geliştirilmesine yönelik eğitim programları geliştirilmelidir (Çataloluk, 2008). Mükelleflere vergi konusunda verilecek eğitim, mükelleflerin vergilemeye karşı bakışlarını olumlu etkileyecek ve vergi uyumunu arttıracaktır. Ayrıca bu eğitimlerin daha verimli hale getirilmesi için yükümlüler tarafından en çok kullanılan iletişim araçları ile yapılması (Kaynar, 2010).

2.3.1.2. Yaş Faktörü

Yaş faktörü ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların çoğunda kabul edilen görüş yaşlı mükelleflerin genç mükelleflere göre vergi ahlak seviyelerinin daha yüksek olduğu vergiye daha fazla gönüllü uyum gösterdikleridir. Bu durumun ortaya çıkmasında başlıca iki faktör etkili olmuştur. İlk olarak; yaşlı mükellefler vergiler hakkında gençlere göre daha fazla bilgiye sahip olduklarından dolayı vergiye gönüllü uyumları daha yüksektir. İkinci olarak ise; yaşlıların sosyal ve kültürel birikiminin gençlerden daha yüksek olması sonucu toplumsal normları daha fazla içselleştirmektedirler (Kornhauser, 2007).

Kişinin yaşı ile sahip olduğu vergi ahlakı ya da vergi uyumu arasında yakın bir ilişki olduğu sosyal psikologlar tarafından ifade edilmektedir. Genç yaştaki mükellefler, gelirlerinin büyük bir kısmını daha çok tüketime ayırmakta ya da tasarruf yapmaktadırlar (Gökbunar vd., 2007).

Yapılan bazı ampirik çalışmalarda da vergi ahlakının yaş ile birlikte arttığı ortaya koyulmuştur. Örneğin, Gökbunar vd.(2007) çalışmalarında vergi ahlakının 30-49 yaş arasındaki bireylerde 16-29 yaş arasındaki bireylerden daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. 2013 yılında Yurdakul'un Bursa ilinde yaptığı araştırmada yaş arttıkça vergi ahlaklarının da arttığı tespitine varmıştır. Ergün'ün 2016 yılında Tekirdağ da yaptığı araştırma vergi ahlakı ile yaş arasında ilişki regresyon yardımıyla incelenmiş aralarında anlamlı bir ilişki olduğu tespitine varmıştır. Yine Torgler(2003)'in Batı Almanya'da aynı

yaş grupları için yaptığı çalışmada yaşlıların daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğunu bulmuştur. Bunlarla birlikte Latin Amerika’da da yaş seviyesinin yüksekliğinin vergi ahlakını pozitif etkilediği bulunmuştur (Şahin, 2011). Yaşlı mükellefler genelde daha itaatkâr olduklarından dolayı vergi konusunda yüksek ahlaki standartlara sahiptirler. Vergi ödevlerini yerine getiren bireylerin yaşları artıkça vergi ahlakında da olumlu şekilde artış görülmektedir (Torgler, 2003).

2.3.1.3. Cinsiyet Faktörü

Cinsiyet faktörü bazında bakıldığında ise kadınların erkeklere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. Kadınların erkeklere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıkmalarının nedenleri arasında kadınların ahlak konularına erkeklerden daha fazla önem vermeleri, erkeklere göre daha az risk almaları ve yasal olmayan davranışlara daha az başvurmaları sayılabilir (Yurdakul ve Turan, 2014).

Ayrıca sosyo-psikolojik araştırmaların sonuçlarına göre kadınlar erkeklerden daha fazla uyumlu ve daha az benmerkezcidirler. Ancak burada bahsedilen kadın rolü geleneksel kadın rolüdür ve günümüzde var olan bağımsız kadın rolünden farklılıklar taşımaktadır. Ayrıca kadınların erkeklere göre daha az risk eğilimleri olduğundan kadınların vergi ahlakı erkeklerin vergi ahlakından daha yüksek olabilir (Bilgin, 2011). Bununla aynı doğrultuda Torgler tarafından yapılmış çalışmalarda da kadınların erkeklere göre yüksek vergi ahlakına sahip oldukları sonucuna varılmıştır(Torgler, 2007).

Sosyo-psikolojik araştırma sonuçlarına bakıldığında kadınların erkeklerden daha yumuşak başlı, daha itaatkâr ve kendilerine güvenlerinin daha az olduğu görülmektedir. Ancak sosyal psikolojide bu görüşlerde tartışmalar halen sürmektedir. Geleneksel kadın rolü ile günümüzdeki bağımsız kadın rolü arasında farklılıklar olduğundan, günümüzdeki kadın tipi daha bağımsız olduğundan, vergi ahlakı düşebilmektedir. Fakat vergi ahlakı üzerinde cinsiyetin etkisini bakılarak kesin tahminler yapmak artık daha da zorlaşmıştır.

Türkiye’de bireylerin cinsiyeti ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye baktığımızda Dünya Değerler Anketi verilerine göre, ülkemizde kadınların ve erkeklerin vergi ahlak düzeyleri arasında belirgin bir fark ortaya çıkmamaktadır.

Gökbunar, Selim ve Yanıkkaya ‘nın Türkiye, Avrupa değerler anketi (EVS), verileri ile probit ve tahmin modelleri kullanılarak 2007 yılında 1206 kişi üzerinden yapılan araştırmada Türkiye’de vergi ahlakını belirleyen faktörler belirlenmiştir. Cinsiyetin vergi ahlakına etkisi olduğu tespitine varılmış, kadınların vergi ahlaklarının daha yüksek oldu tespit edilmiştir(Gökbunar vd. 2007). 2016 yılında Ergün’ün Tekirdağ ilinde yaptığı araştırmada, 2011 İzgi’nin sakarya Üniversitesinde yaptığı araştırmada ve Bilgi’nin 2011 yılında Türkiye geneli yaptığı araştırmada, kadınların vergi ahlak düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek çıktığı tespitine varmışlardır.

2.3.1.4. Medeni Durum Faktörü

Kişinin medeni hali yaşadığı sosyal hayatın kurallarına, işleyişine bağlı olarak, bireylerin yasalar karşısında gösterdikleri tepkileri etkilemektedir. Doğaldır ki bu sosyal kuralla kişilerin vergi ahlak düzeyinde de etkilidir. Diğer taraftan bireylerin medeni durumu ülkedeki vergi sistemiyle etkileşim içindedir (Gökbunar, 2007). Buna bağlı olarak medeni durumun vergi ahlakı üzerinde olumlu/olumsuz etkiler meydana getirdiğini söyleyebiliriz. Bu nedenle topluma sosyal ağı gelişmiş ve toplumda kendine belli bir yer edinmiş bireylerin (evliler gibi) bekârlara oranla vergi ahlak düzeyleri daha yüksektir (İzgi, 2011).

Vergiye ahlak seviyesindeki farklılıklar medeni duruma bağlı olarak uygulanan farklı vergi mevzuatından kaynaklanıyor olabilir. Örneğin yukarıda değindiğimiz sonuçlardan farklı olsa da İsviçre ve ABD’de bekârların daha yüksek vergi ahlakına sahip olduğunu görürüz (Gökbunar, 2007).

Evlilerde vergi ahlak seviyesinin bekarlara göre daha yüksek olmasının nedenlerinden biri evlilerin vergi kaçakçılığı sonucu yakalanma riski karşısında çevresinden göreceği tepkiden çekinmeleridir (Alm ve Torgler, 2004). Yine evli bireylerin bekârlara göre vergi bakımından daha fazla avantaja sahip olmaları ve onlar üzerindeki vergiden kaynaklanan yükün azalmasına bağlı olarak vergi ahlakı açısından daha olumlu tavır sergileyebilmektedirler(Alm ve Torgler, 2004).

Her ne kadar evlilerin bekarlara göre daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları

genel itibarıyla çalışmalarda ortaya çıksa da aslında evlilerin mi yoksa bekarların mı vergi uyumu daha yüksektir sorusuna verilen cevap tam olarak net olmadığı yapılan değişik ampirik çalışmalarda ortaya çıkmıştır.

Feinstein (1991)'in yapmış olduğu çalışmada evlilerin beyan dışı gelirlerinin, bekârlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmış ve bunun nedenini evli mükelleflerce doldurulan beyannamelerin daha karmaşık olmasına bağlamıştır (Şahin, 2011). Alm ve Yunus (2009) ise çalışmalarında evli bireylerin vergi uyumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. 1979 ile 1997 yılları arasında Amerikan Gelir İdaresi (IRS) verileri kullanılmış ve evli kişilerin bekâr kişilere göre vergi kaçakçılığına daha çok karşı çıktıkları ve vergi kaçırmaya yönelmeleri daha az olduğu görülmüştür (Şahin, 2011).

Türkiye'deki verilere göre genel teori ile uyumlu olduklarını görmekteyiz. 1990-1994, 2005-2009 ve 2010-2014 Dünya Değerler Anketi verilerini gözlemlediğimizde, Türkiye'de evli bireylerin, bekâr bireylere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı oldukları ve vergi kaçırmaya eğilimlerinin daha düşük dolayısıyla da vergi ahlak seviyelerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

İnanç'ın 2012 yılında yaptığı çalışmada evli olanların bekar olanlara kıyasla vergi ahlakın yüksek olduğu tespitine varmıştır. Yurdakul'un 2013 yılında Bursa ilinde yapmış olduğu çalışmada dünya geneli ve literatüre uygun sonuçlar tespit etmiştir buna göre bekarların vergi ahlak skorlarının düşük olduğu evlilerin ise vergi ahlaklarının yüksek olduğu tespitine varmıştır.

2.3.1.5. Mesleki Durum

Vergi ahlakını belirleyen faktörlerden bir diğeri de mükellefin meslek durumudur. Mükellefin vergi karşısında takınacağı tavır ve mükellefin vergi ahlakı açısından mesleki durumunun önemi sahip olduğu meslek dolayısıyla yasaların kendisine yüklediği vergi yükünde ortaya çıkmaktadır. Her meslek grubuna uygulanan vergi oranları, muafiyet ve istisna gibi konular aynı olmadığından mükellefin hissettiği vergi yükü de her meslek grubuna göre farklılaşabilmekte bu da vergi ahlak düzeylerinin her meslek grubunda farklı olmasına neden olmaktadır (İzgi, 2011).

Bununla bağlantılı olarak serbest meslek mensuplarının vergi kaçırma imkânları diğer meslek gruplarına göre daha fazla olduğundan bu meslek grubunun vergi ahlak düzeyinin ücretli çalışanlara göre daha düşük olduğu düşünülmektedir (Bilgin, 2011). Çünkü kendi işine sahip olan mükellefler için vergi daha hissedilir ve daha maliyetli olmaktadır (Gökbunar, 2007). Örneğin, serbest meslek mensubu bir mükellefin kazancını gerçek değerinden daha düşük gösterme eğilimi ve imkânı daha fazladır (Bilgin, 2011).

Ayrıca serbest meslek faaliyetinde bulunan mükellefler bireyin vergiye ahlakını olumsuz etkileyen yolsuzluk faaliyetleri ile daha çok karşılaştıkları ve üzerlerindeki vergi yükünü daha çok hissettikleri için diğer meslek gruplarına göre daha az vergi ahlakına sahip oldukları ifade edilmektedir (Torgler, 2004). Her bir meslek grubu veya iş sektörü için vergi uyum davranışlarının farklı olması olasıdır. Burada meslek faktörünün, vergi uyumuna olan etkisi; bireyin mesleki konumu, gelir ve gelir elde ettiği kaynak belirliliği gibi çeşitli faktörlere bağlıdır.

2.3.1.6. Kültürel Faktörler

Kültür, toplumdan topluma nesilden nesile ve bölgeden bölgeye değişebilen bir kavram olduğu için kültürler arası farklılıklar bireylerin ve toplumların davranış kalıplarını açıklamakta yararlı olmaktadır. Bir kültür kalıbı içerisinde olumlu bakılan davranış biçimi diğer kültürde olumsuz görülebilmektedir. Bu çerçevede vergi ahlakı ve uyumunun toplumlar arasında farklılaşmasının izahatında toplumda yerleşen kültürel kalıpları incelemek önem arz etmektedir (Yurdakul, 2013).

Alm ve Torgler (2006) Avrupa kıtasını üzerinde yaptıkları çalışmalarında; Güney Avrupa’da yer alan Latin toplumlarının (İspanyol, İtalyan, Portekizli, Fransız v.b), Kuzey Avrupa’da yer alan Germen, Anglikan ve İskandinav (İngiliz, Alman, Hollandalı, Norveçli, İsveçli v.b) toplumlarına göre vergi ahlak düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kültürel farklılıklar ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik ya da kültürün vergi ahlakını nasıl şekillendirdiği üzerine yapılan çalışmalar gösteriyor ki farklı kültürlerde yetişmiş bireylerin vergi ahlak düzeyleri de birbirinden farklı olmaktadır. Bu

durum hem farklı ülkeler hem de aynı ülkenin farklı bölgeleri için geçerli bir durumdur. Kültür düzeyleri ve kültürel farklılıklar vergi ahlakının önemli bir belirleyicisi olmaktadır.

2.3.2. Vergi Ahlakını Belirleyen Ekonomik Faktörler

Vergi ahlakı temelde her ne kadar sosyal-psikolojik bir olay olsa da, mükelleflerin aldığı iktisadi kararlarında önemli bir etkiye sahip olduğu için ekonomik faktörlerin vergi ahlakını belirlemede önemli bir paya sahip olduğu ileri sürülebilir (Şahin, 2011).

Temel olarak vergi bir ekonomik değer ifade edildiğinden ön plandadır, bundan dolayı da ekonomiyle ilgilenen araştırmacılar vergi ahlak kavramının ekonomik etkenlerden etkilendiğini ileri sürmektedirler ve vergi kaçakçılık suçunun iktisadi bir sorun olduğunu iddia etmektedirler (Demir, 2008).

Vergileme ülke ekonomileri için başlı başına bir ekonomik olay olduğu için ve vergileme ülke ekonomisini etkilediği için öncelikli olarak çalışmamızda kişilerin vergi ahlakını etkileyen ekonomik faktörler incelenecektir. Bu faktörler; ülkedeki kayıt dışı ekonomi, gelir düzeyi, mükellefin kamu harcamalarına bakışı, ülkedeki yolsuzluk düzeyi ve uygulanan mali aflar vb. olarak sayılabilir.

2.3.2.1. Gelir Düzeyi

Gelir düzeyi, mükellefin risk alma düzeyini ve bu risk karşısındaki tutum ve davranışını etkilemektedir. Mükellefler gelir düzeyleri yüksek olduğu için daha az riskten kaçınmaya başladıklarında sonraki her bir gelirlerindeki artış sonucu riskten kaçınma daha da azalacak ve beyan dışı gelir miktarı artacaktır (Yurdakul, 2013).

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki gelir düzeyi yükselen kişilerin vergi ile ilgili görevlerini yapma istekleri de azalmaktadır yani yüksek gelire sahip kişilerin düşük vergi ahlak seviyesine sahip oldukları görülmektedir (McGee, 2007). Geliri yüksek olan mükelleflerin gelirleri yükseldikçe ödedikleri vergi miktarı arttığından vergi ödemeye zorlanmaya tepki gösterirler bunun sonucunda mükellefler vergilendirmede hile yapmalarına yol açmaktadır (McGee and Gelman, 2009). Vergi ahlakı-gelir düzeyi

arasındaki ilişkiyi açıklamaya yönelik yapılan analizlere göre, temel modelde alt orta sınıfa göre hem üst orta sınıf hem de çalışanlar, gelir düzeyi daha düşük olan vasıfsız işçiler ve işsizlerin vergi ahlak düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir. Yani, gelir düzeyi ile vergi ahlakı arasında doğrusal bir ilişki olduğu söylenemez (Gökbunar vd, 2007).

Dünya geneline bakıldığında ise gelir düzeyi arttıkça vergi ahlak düzeyinin düştüğünü gösteren birçok örnek görülmektedir. Örneğin Torgler, Hindistan’da yaptığı bir araştırmada Müslümanların vergi ahlak düzeyinin Hindulardan daha yüksek çıktığı sonucuna ulaşmış ve bu sonucun bu kesimlerin ekonomik durumları ile de bağlantılı olduğunu ve daha yüksek gelir düzeyine sahip olmanın vergi ahlakını azalttığını ifade etmiştir (Yurdakul, 2013).

Latin Amerika ülkelerine baktığımızda ise yine vergi ahlak seviyesi ile gelir seviyesi arasında ters bir ilişki olduğunu görmekteyiz. Bu ülkelerde gelir düzeyi arttıkça vergi ahlak düzeyi düşmektedir. Latin Amerika’da yapılan vergi sistemi ile ilgili düzenlemeler sonucunda vergilemede eşitliği sağlamak amacıyla bazı ülkeler yüksek gelire sahip bireylerden daha fazla vergi alma yoluna gitmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılık isteği artmıştır. Yüksek gelire sahip bölgelerin daha düşük gelire sahip bölgelere göre daha düşük vergi ahlakına sahip oldukları görülmüştür. Örneğin Rusya Federasyonunda Moskova ile 89 bölge arasında bireylerin vergi ödemeye karşı gösterdikleri tutum ve davranışlar önemli farklılıklar göstermektedir (Yurdakul, 2013).

2.3.2.2. Ülkedeki Kayıt dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonominin 1970’lerin sonunda yayınlanan ve yayınlandığında dikkate değer etkiler ortaya çıkaran birkaç makale ile hızla gündeme geldiği söylene de, kayıt dışı ekonomiyle ilgili ilk ekonomik araştırmalar 1940’lı yılların başlarına kadar gider. Ancak konuya ilişkin asıl bilimsel ilgi Gutmann’ın 1977’de yayınlanan makalesi ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Bundan dolayı kayıt dışı ekonominin uluslararası bir olgu olarak kabul edilmesi 1980’lere kadar gider (Çetintaş ve Vergil,2003).

Bu güne kadar kayıt dışı ekonomi olgusunu tanımlamak için çeşitli araştırmacılar çoğunlukla ”yer altı ekonomisi” kavramını benimsenmişlerdir. Bununla beraber, “kara

ekonomi”, “enformel ekonomi”, “ikinci ekonomi”, “paralel ekonomi”, “gizli ekonomi”, “gölge ekonomi”, “ gözlenmeyen ekonomi” gibi kavramlar da çeşitli araştırmacılarca yaygın olarak kullanılmıştır (Yılmaz, 2004). Bunlar bazen aynı anlamda birbirleri yerine kullanılsa da, genelde kayıt dışı ekonominin farklı yönlerine vurgu yapmaktadırlar. Örneğin; gölge ekonomi kayıt dışılığın daha çok istihdam boyutunu; görünmeyen ekonomi, gizli ekonomi ve kayıtlı olmayan ekonomi ise kayıt dışılığın vergi boyutunu; yasa dışı ekonomi, kara ekonomi gibi adlar da yasa dışılık boyutuna vurgu yapan terimlerdir (Birinci, 2010).

Tanımlardaki farklılığın temel nedeni aslında, bir taraftan söz konusu olgunun iktisadi, mali, siyasi, hukuki, ahlaki, sosyolojik, tarihsel, kültürel boyutları içermesi ve bu alanlarla karşılıklı etkileşim içinde olması sonucu değişik alanlardaki araştırmacıların kendi alanlarına göre bu olguyu isimlendirmeleri olduğu gibi, farklı ekonomik sisteme sahip olan ülkeler ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kayıt dışı ekonominin farklı şekillerde ortaya çıkmasından da kaynaklanmaktadır(Yılmaz,2004).

Kayıt dışı ekonomi kavramının isminde olduğu gibi tanımında da tam bir birliktelik mevcut değildir. Çeşitli kayıt dışı ekonomi tanımları mevcuttur: Altuğ (1999: 2)’e göre kayıt dışı ekonomi ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da belgeye bağlanmakla birlikte belgenin içeriği gerçeği yansıtmayacak şekilde düzenlenmesiyle gerçekleştirilen ekonomik olayların (alış/satış) kamu otoritesinden, alacaklılardan, kazanca iştirak eden işçilerden vb. tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır.

Derdiyok (1993: 54)’e göre ise kayıt dışı ekonomi kavramı sadece vergi idaresi açısından bakılacak olursa, vergi kaçırmak amacıyla, vergi idaresinin bilgi ve denetim alanı dışında gerçekleştirilen tüm ekonomik faaliyetler olarak tanımlanabilir. Aktan (2006: 193)’ e göre ise kayıt dışı ekonomi, milli gelir hesaplanırken dikkate alınmayan yasal ve yasal olmayan ekonomik faaliyetlerdir.

En geniş anlamıyla kayıt dışı ekonomiyi tanımlayacak olursak, resmi istatistiklere yansımayan yasal ya da yasa dışı, tüm ekonomik faaliyetleri kapsar. Burada ekonomik faaliyetlerin sınırı, kumar, uyuşturucu ticareti gibi (yasa-dışı olsa da) ekonomide değer yaratan faaliyetleri, mal veya hizmet değişimini ve üreticinin kendi öz tüketimini

kapsarken, hırsızlık ve gasp gibi ekonomide herhangi bir katma değer ortaya çıkarmayan faaliyetleri kapsamaz (Çetintaş ve Vergil, 2003).

Kayıt dışı ekonominin nedeninin genelde ekonomik olduğu tezine karşın vergi uyumu literatüründeki sosyal-psikolojik faktör olan vergi ahlakının da önemi büyüktür. Kayıt dışı ekonomiyi önlemedeki vergi ahlakının önemi daha önce yapılan farklı ampirik çalışmalar da görülmüştür. Bundan dolayı bu iki değişkenin birbirlerine olan etkileri konusunda yapılan çalışmalar giderek artmaya başlamıştır (Şahin, 2011).

2.3.2.3. Mükellefin Kamu Harcamalarına Bakışı

Bireylerin bir araya gelerek toplum oluşturmaları sonucunda bir takım hizmetlere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçları da toplum oluşumu sonucu ortaya çıkan devlet sunar. Devlet bu toplumsal ihtiyaçları vergileri finanse ederek karşılamaya çalışır. Bu finansman gelirlerinin harcama biçimi ise mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkilemede önemli bir faktördür. Mükellef tarafından ödendiği vergilerle yararlandığı kamu hizmetinin denk olmayışı vergiden kaçınmanın psikolojik etkenlerinden birini oluşturur (Kalyoncu, 1984).

Vergi, devlet idaresinin devamlı olarak işleyebilmesi için ve bu yolla toplumun duyduğu ihtiyaçları karşılayabilmesi açısından zorunlu olan gelir kaynaklarının en önemlisidir. Mükelleflerin ödedikleri verginin kamu hizmeti olarak kendilerine geri döndüğünü görürlerse vergiye bakış açıları olumlu yönde etkilenecektir. Vergilendirmeyi zoraki bir yük olarak görürse mükelleflerin vergiye bakış açısı olumsuz yönde etkilenecektir. Bundan dolayı mükelleflerin ödedikleri verginin kendilerine kamu hizmeti olarak döndüğünü görmeleri mükelleflerin vergi ödeme karşısındaki istekliliklerini artıracaktır. Ters durumda ise vergi mükellefinin vergiyi olumsuz algılamasını, kayıt dışı ekonomiyi artıracak vergi ahlak düzeyini, düşürecektir (Sağbaş ve Başoğlu, 2005).

Çağımız da mükelleflerin verdikleri yani ödedikleri verginin hangi alanlara nerelere harcadığının bilinmesi vergi mükelleflerinin vergiye karşı tutumlarını etkilemektedir. Sosyologlar toplanan vergilerin ne şekilde harcadığının ve hangi kamu hizmetlerinin görüldüğünün önemine dikkat çekmektedir. Çünkü vergilerle elde edilen gelirler

harcanırken denge bozulabilmekte ve bazen kişisel arzular egemen olabilmektedir (Çelikkaya ve Gürbüz, 2006).

Kamu yönetimindekiler ve siyasetçiler mükelleflerden elde edilen vergilerin gereksiz yerlere harcanmadığının ve yolsuzluklar yapılmadığının mükelleflere gösterilmesi açıklanması için büyük çaba harcamalıdır (Biberoğlu, 2006). Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunda, devlet tarafından sağlanan kamu hizmetlerinin (veya mallarının) düzeyi önemli bir etkiye sahiptir. Karşılıklılık tezinde (quid pro quo argument) belirtildiğine göre; vergi yüklenicilerin ödedikleri vergiye karşı uyumlu olması ödedikleri vergiler karşısında aldıkları kamu hizmetin düzeyine bağlıdır. Mükellefler ödedikleri vergiler karşısında aldıkları kamu hizmetlerinin düşük düzeyde olduğunu algılayarsa, devletin vergiler etkin bir şekilde kullanmadığı düşüncesi oluşur ve buna bağlı olarak da vergiye gönüllü uyum düzeyleri (Şahin, 2011).

2.3.2.4. Ülkedeki Yolsuzluk Düzeyi

Son zamanlara kadar, Dünya Bankası tarafından yapılmış “kamu görevinden doğan yetkilerin kişisel menfaatler doğrultusunda suiistimal edilmesi” şeklindeki yolsuzluk tanımı çoğu araştırmacı tarafından en doğru tanım olarak kabul görse de, bize göre bu tanım yolsuzluk kavramının bir kısmını kapsıyor. Yapılan araştırmalara göre yolsuzluk sadece kamu alanında değil artık özel sektör alanında da büyük oranda görülmektedir (ihalelerde, iş vermede v.s) (Bağırzade, 2007).

Vergi ahlâkının yerleşmesi için ilk olarak kamu görevlilerinin yolsuzluklarının azaltılması için antik mısırdaki çalışmalar başlamış şimdiye kadarda devam etmiştir. O zamandaki Firavunlar, vergiyi toplayanların yolsuzluklarını engellemek için yüksek ücret ödeme dahil, birçok düzenleme yapmış ve bu şekilde vergileme alanında daha etkin ve verimli olmaya çalışmışlardır (Torgler, 2004).

Türkiye de kamuda görev yapanların yolsuzluklar yaptıkları ve kamuya yapılan harcamalarının gereksiz yerlere harcadığı, israf edildiği, daha çok gerekli alanlara kullanılmadığı düşüncesi halkta yaygın ise mükelleflerin vergi ahlak düzeyini olumsuz etkilemektedir (Tosuner ve Demir, 2007).

Yapılan ampirik çalışmalarda görüleceği üzere kamusal yolsuzluklarla, vergiye gönüllü uyum arasında negatif yönlü bir ilişki vardır (Uslaner (2007). Geçiş ekonomilerindeki ülkeler ile batılı ülkeler arasında yaptığı çalışmada, “herkesin üzerine düşen vergileri ödemesi gerektiği” yönündeki anlayışın her iki ülkelerde hakim olduğunu, ancak mükelleflerin vergi ödeme görevini yerine getirmede büyük ölçüde kamu kesimi performansının ve yolsuzluklara baktığını tespit etmişleridir (Şahin, 2011).

2.3.2.5. Uygulanan Mali Aflar

Vergi ahlakını belirleyen faktörlerden biri de mali aftır. Mali af, “devletin egemenlik yetkisine dayanarak bireylerin kamu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bireylerden topladığı vergi, resim ve harçların tahsilinden ve vergi ile ilgili ödevlerini tam ve zamanında yerine getirilmemesi sonucu vergiden vazgeçmesidir” (Edizdoğan ve Gümüş, 2013).

Vergi affı ile mükelleflere vergi mevzuatına uygun olarak tam ve zamanında yerine getirmedikleri yükümlülüklerini belirli bir süre içinde yerine getirme imkânı verilmektedir. Böylece vergi aflarından faydalanan mükelleflerin vergi uyumunda kısa dönemde bir artış olduğu gözlenebilmesi olasıdır. Vergi affı ile yükümlülüklerini yerine getirmeyen veya eksik yerine getiren mükelleflerle vergi idaresi arasında bir ‘beyaz sayfa’ açılmaktadır (Savaşan, 2006).

Mali aflar, gelişmiş ülkelerde ortalama otuz yılda bir af uygulanırken bizim ülkemiz gibi vergi sistemi tam olarak oturmamış gelişmekte olan ülkelerde neredeyse iki yılda bir uygulanmaktadır. Ülkemizdeki Cumhuriyetten günümüze kadar toplam 36 adet vergi afları çıkarılmış olup bunlardan ilk üç sıradaki vergi afları; İlk vergi affı, Elviye Selâse Vergilerinin Sureti Cibayetine Dair Kanun ve 4530 sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Kanun ile son çıkarılan üç vergi affı ise 6136 sayılı bazı alacakların yeniden yapılandırmasına ilişkin kanun, 7020 sayılı bazı alacakların yeniden yapılandırmasına ilişkin kanun ve 7143 sayılı Vergi ve diğer bazı alacakların yeniden yapılandırılması ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun olarak sıralanmıştır.

Tablo 2.1. Günümüzden Cumhuriyete kadar Türkiye’de çıkarılan son üç ve ilk üç Vergi Afları (2018-1924)

ÇIKARILDIĞI TARİH	ÇIKARILAN KANUNUN SAYISI VE İSMİ
11/05/2018	36. “7143 sayılı Vergi ve diğer bazı alacakların yeniden yapılandırılması ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun”
27/05/2017	35. “7020 sayılı bazı alacakların yeniden yapılandırmasına ilişkin kanun”
03/08/2016	34. “6136 sayılı bazı alacakların yeniden yapılandırmasına ilişkin kanun”
15/03/1934	3.”4530 sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Kanun”
05/08/1928	2. “Elviyei Selâsede Vergilerinin Sureti Cibayetine Dair Kanun”
17/05/1924	1. “İlk vergi affı”

Kaynak: Edizdoğan ve Gümüş,2013:114 ve kendi derlediğim bilgiler.

Ortalama iki yılda bir çıkarılan mali afları kapsamına göre bazen verginin aslını, genelde gecikme faizini, vergi cezasını, ve zammını tamamen veya kısmen ortadan kaldıran ve vergilerin ödenmesinde kolaylıklar sağlayan veya bu vergi ve cezalardan daha düşük mahiyette yeni vergisel ve mali yükümlülükler getiren uygulamalar olmuştur. 2000 li yıllarda çıkarılan mali aflar daha çok verginin faizini silinerek tefe-tüfe ye göre oranlayarak yeniden düzenleyen, vergi cezalarının büyük kısmını silen ve mükelleflere daha kolay ödeyebileceği iki ayda bir ödenen taksitlendirme getiren düzenlemeler olmuştur. Son yıllarda borcunu ödemedede sıkıntı çeken mükelleflerin baskı kurarak yasa yapıcılardan talep etmeleri ve devletin kamu harcamaları için gerekli paranın toplanması için sık başvurdukları bir yapıya dönüşmüştür (Edizdoğan ve Gümüş, 2013).

Bu kadar sık çıkarılan vergi afları Tunceli halkı için ceza olarak görülmektedir. Çünkü Tunceli vergisini düzgün ödemektedir. Sahte fatura kullanan kaçakçılık yapan vergiden kaçırın mükelleflerle rekabette geriye düşmektedirler. Vergi ödevlerini yerine getirmeyen vergi kaçırın mükellefler sık sık vergi affı çıkacağı düşüncesindedirler. Bu da vergisini ödevlerini yerine getirmeyen mükelleflerin ödüllendirildiği düşünülmektedir. Sık sık çıkarılan mali aflar toplumda beklenti oluşturarak ülke ekonomisine uzun vadede ciddi zararlar verebilmektedir. Bundan dolayı vergi affına başvurulmadan önce vergi sisteminin eksiklikleri giderilmeli daha sonra bu eksikliklere göre vergi affı uygulanmalıdır. Ayrıca vergi affı uygulandığında bir daha tekrarı olmayacağı düşüncesi mükelleflerde

oluşturulmalı ve böylece vergi ödevlerini tam ve eksiksiz yerine getiren mükelleflerin adalet duygusu zedelenmemelidir (Edizdoğan ve Gümüş, 2013).

Ülkede çıkarılan mali affın başarıyla yürütülmesi için ülke ekonomisine uygun olarak çıkartılması, kısa ve uzun dönemde oluşturabileceği etkilerin göz önünde bulundurulması af sonucu ortaya çıkan kazanç ve kayıpların bir bütün olarak hesaplaması. Bu hesaplamalar sonucunda mali affın uygulanıp uygulanamayacağına kara verilmelidir (Birinci, 2010).

2.3.3. Vergi Ahlakını Belirleyen Ahlaki ve Psikolojik Faktörler

Bireyler ekonomik karar alırken rasyonel davrandıkları varsayılsa bile bireyin sosyal bir varlık olması ve içinde yaşadığı toplumun düşünce ve değerler sisteminden etkilenmesi ve bunların bireyin psikolojinde yer etmesi alınan kararlarda psikolojik faktörlerin de rol aldığını göstermektedir (Önder 1993).

Bireylerin vergileme ödevlerini zamanında ve yasalara uygun olarak yerine getirmesinde hem psikolojik hem de ahlaki bir takım unsurlar etkili olmaktadır. Verginin cebri ve karşılıksız bir ödev olması dolayısıyla vergileme sonucu geliri azalan bireylerde veya vergi ödevini tam ve zamanında yerine getirdiği halde konumu nedeniyle kamu hizmetlerinden yeterli derecede yararlanamayan mükelleflerde bir isteksizlik/gönülsüzlük hissi oluşur. Bu da vergileme ödevlerini dışsal bir baskı olmaksızın içsel bir motivasyon sonucu yerine getirme olarak niteleyeceğimiz vergi ahlakını olumsuz etkileyebilmektedir. Bunun tam tersi durumda da mükelleflerin vergi karşılığında sağladıkları faydanın fazla olması sonucu vergiyi gönüllü ödeme isteklikleri artabilir. İşte bu gibi psikolojik durumlar bireylerin vergi ahlakını olumlu veya olumsuz etkilemektedir.

Ahlak açısından bakıldığında ise toplumdaki vergi ödeme ödevlerini yerine getirme bir ahlaki sorumluluk örneği gibi algılanmışsa ya da vergiyle ilgili ödevleri yerine getirmeme toplum tarafından yadırganması durumunda toplumun vergi ahlak seviyesi yükselecektir. Bunlar gibi toplumda vergi ahlakını belirleyen bir takım ahlaki ve psikolojik faktörler bulunmaktadır. Biz burada bu faktörlerden dini inanç, diğer mükellefler hakkındaki algılamalar, adalet hissi ve eşitlik algılaması faktörlerine değineceğiz.

2.3.3.1. Dini İnanç Faktörü

Din ile ahlâk kavramlarının birbirleriyle bağlantıları çoğu yapılan araştırmada tespit edilmiştir. Toplumlarda yerleşmiş bulunan ahlaki kuralların hemen hepsinin çıkış yeri dindir. Toplumların ahlaki değerlerinin oluşumunda gerek semavi dinler gerekse diğer dinler önemli birer kaynak olmuşlar ve çoğu ahlaki normlar dini kurallara dayanılarak oluşturulmuştur. Bundan dolayıdır ki toplumlarda sonradan yerleşmiş ahlâk gibi soyut bir olguyu incelerken, dini inançlar üzerinde özenle durmamız gerekmektedir (Tosuner ve Demir, 2009).

Mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesinde dinlerin ve inançların büyük etkisi vardır. Birey ekonomik sistemin tanımladığı gibi sadece kendi çıkarı için hareket eden bir bencil “homo economicus” değildir, o aynı zamanda yardım severlik faaliyetleri yürüten, mensubu olduğu dinin (kutsal kitapların) emir ve yasaklarına uyan bir “homo religious” dur (Aktan, 2006).

Dini inanç ve duyguların bireyler tarafından içselleştirilmesi, vergi ile ilgili yer alan emir ve tavsiyelerin kutsal kitaplarda yer alması dinin ve inancın vergi üzerindeki etkisinin daha da bir artmasına yol açmıştır. Örneğin, İslam dini açısından baktığımızda zekat Müslümanlığın beş şartından biridir ve zekat ödevinin yerine getirilmesi her Müslüman için bir temel görev ve ibadettir (Aktan ve Çoban, 2006).

Yahudilikte ise vergi kaçırma noktasında bazı istisnalar olmasına karşın genel itibarıyla vergi kaçırma ahlak dışı olarak kabul edilmiştir. Aynı durum Hristiyanlık inancında da karşımıza çıkmaktadır. Hristiyanlık inancında vergi kaçırmanın ahlakiliği konusunda tam bir birlik olmasa da genel olarak ahlak dışı kabul edilmiştir (McGee 2007).

ABD, Almanya, Kanada ve İngiltere gibi ülkelerde yapılan çalışmalar dindarlığın ya da dini faktörlerin vergi ahlakını arttırdığını ve yasadışı faaliyetleri engellediğini ortaya koymuştur (Torgler, 2005). Torgler (2006), Katolik, Protestan, Ortodoks, Yahudilik, İslam, Hindu ve Budist olmak üzere yedi ayrı dini inanç üzerinde yaptığı vergi ahlâkı ile dini inanç arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmaya göre Katolik, Hindu ve Budistlerin vergi ahlâkı yüksek, Ortodoks ve

Protestanların vergi ahlâkı ise oldukça düşüktür. Yapılan çalışmada Yahudi ve Müslümanların sayılarının az olması nedeniyle bu dini inançlar ile ilgili elde edilen istatistiksel sonuçlar açısından karşılaştırma yapılamamıştır (Tosuner ve Demir, 2009).

Ülkemizde yaygın olan İslam dini açısından konuyu incelediğimizde Müslümanların bütün vergileri ödemek zorunda olmadığı, bununla beraber hükümetin yasal olmayan faaliyetleri hedef alması durumunda ahlaksız olsa bile vergi kaçırılabilceği düşünülür. Vergi matrahını azaltacak veya hiç matrah oluşturmayacak faaliyetlerde bulunmak (dolaylı vergileri ödememek, tarife ödemelerinden veya gelir vergisinden kaçınmak ve fiyatların yükselmesi sebebiyle kanunlara razı olmamak gibi), Müslümanlar açısından ahlaksız faaliyetler olmayabilir. Fakat servet vergisinde durum farklı olabilir. Bu konuda vergi kaçırmak ahlaksızlık olabilir (Gökbunar, 2007).

Temel mesele müslüman toplumlarda bireylerin vergilemeyi nasıl algıladıklarıyla ilgilidir. Zekatın islam'ın beş şartından biri olması nedeniyle bununla ilgili bir vergilemeye uyum daha kolay olacaktır fakat; zekatın yanında Müslüman bireyler yüklenilen vergiyi angarya ya da dini inanç eksenini dışında görürse vergi ahlâkı, düşük seviyede olacaktır (Gökbunar, 2007).

Türkiye de yapılan çalışmalarda da dindarlık düzeyinin vergi ahlâkını etkilediği tespitlerine varmışlardır. 2007 yılında Gökbunar, Selim ve Yanıkkaya'nın Türkiye'de vergi ahlâkının belirleyen faktörler üzerine yaptığı çalışmada dindarlık düzeyi ile vergi ahlâkı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık düzeyi arttıkça vergi ahlâk düzeyinin de arttığı tespitine varılmıştır. 2011 yılında Bilgin'in Türkiye genelinde yaptığı araştırmada dindarlık ile dinin önemi gibi değişken faktörlerin vergi ahlâkı üzerinde pozitif bir ilişkinin olduğu tespitine varılmıştır. 2016 yılında Ergün'ün Tekirdağ da yaptığı çalışmada dindarlık düzeyi ile vergi ahlâkı arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespitine varılmıştır. Gökbunar vd. 2007 yılında yaptığı çalışmada dindarlık pozitif çıkmıştır vergi ahlâkı ile anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Yine Bilgin'in 2011 yılında yaptığı çalışmada dindarlık ile vergi ahlâkı arasında pozitif ilişki tespit edilmiştir.

2.3.3.2. Diğer Mükellefler Hakkındaki Algılamalar

Vergi ahlâkı açısından bakıldığında, bireylerin vergi ahlakının toplamı toplumun vergi ahlakını oluşturmaktadır. İnsan ihtiyaçları gereği toplum içerisinde yaşamakta ve yaşadığı bu toplumdan etkilenmektedir. Bireyin yaşadığı toplumda vergi ahlak düzeyi yüksek ise bu mükellefler üzerinde olumlu bir etki oluşturacaktır. Böylece toplumun yüksek vergi ahlâkı, vergileme karşısında ortaya çıkan tepkiler açısından mükellefler üzerinde caydırıcı bir etki gösterecektir (Tosuner ve Demir, 2007).

Bayraklı vd. (2004)'nin yapmış olduğu anket çalışmasında mükelleflerin çoğu, “vergi kaçırısam ve bunu yakın çevrem öğrense çok utanırım” şeklindeki bir soruya katıldıklarını ifade etmişlerdir (s. 223). Bu sonuç bize çevresel ve ailevi baskının vergi kaçakçılığını önlemede ve azaltmada önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedir. Aileler gelecek nesillerinin toplumda vergi ahlakı düşük bireyler olarak tanınmaması için ne kadar çok çaba harcarsa, o ülkedeki vergi ahlâkı o kadar yüksek olacaktır (Tosuner ve Demir, 2007).

Bununla beraber eğer mükellefler çevresindeki mükelleflerin vergiyi kaçırdıklarını biliyorsa ve bu mükelleflere vergi daireleri çalışanlarınca denetlenip yaptırım uygulanmıyorsa, vergi kaçakçılığı zamanla daha da teşvik olunan, sıradan ve normal bir faaliyetmiş gibi algılanmaya başlanılacaktır. Aksine çevresinde vergisel ödevlerini zamanında ve eksiksiz olarak yerine getiren insanlar bulunan bireylerin, toplumsal etkileşim gereği, vergi ahlakını düşürecek davranışlarda bulunma ihtimalleri oldukça düşük olacaktır (Demir, 2008).

Her birey mutlaka yaşadığı toplumdan ve yaşadığı toplumun değer yargılarından toplumun kurallarından mutlaka etkilenmektedir, aynı zamanda da yaşadığı toplumda kendisiyle aynı statüdeki bireylerden mutlaka etkilenmekte ve ona göre davranışlarını belirlemektedir. Bundan dolayı yaşadığı toplumdaki vergi ödeyicilerin ödevlerini nasıl ve ne şekilde yerine getirdiği, bu ödevi yerine getirip getirmeme sonucu mükelleflerin uğradığı fayda veya zararlara bakarak vergi ödevini gönüllü olarak yerine getirip getirmeme konusunda fikir sahibi olacaktır. Doğal olarak vergi yükümlülüklerini yerine getiren diğer mükelleflerin sağladıkları fayda yüksek olursa bu vergi ahlakının

yükselmesine neden olacaktır.

2.3.3.3. Adalet Hissi ve Eşitlik Algılaması

Adalet kavramı, tarihsel süreç boyunca toplumlardan toplumlara, kişi ve gruplara, yere ve zamana göre farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu kavramın herkes tarafından kabul edilen bir tanımını yapmak olanağı bulunmamaktadır. Bu belirsizliğe bağlı olarak vergide adaletin de tam olarak neyi ifade ettiği net olarak ortaya konulamamıştır (Akdoğan, 2009).

Bir ülkenin vergi sisteminde adalet ilkesi son derece önemlidir. Eğer ülkedeki vergi sistemi adil değilse, o zaman vergiden kaçınma ve vergi kaçakçılığında artış olur (Aktan, 2006). Vergide adalet kavramı; verginin tarafsızlığı ya da düzenleyici olması özelliğine bağlı olarak değişik anlamlarda kullanılabilir. Vergi adaleti; mükelleflerin ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi olarak anlaşılabileceği gibi, sosyo-ekonomik düzenlemeler sağlayacak bir uygulama olarak da değerlendirilebilir (Akdoğan, 2009).

Mükelleflerin vergilemede adalet algılamasına ilişkin diğer bir husus yükümlülerin adalet algılamasına ilişkin düşüncelerini benzer durumdaki mükellefler ile karşılaştırarak yapmalarıdır. Diğer bir deyişle vergi mükellefi aynı durumda olduğu başka bir mükelleften farklı bir vergi yükü altında ise mükellefin vergilemeye ilişkin adalet algılaması olumsuz yönde etkilenecek ve buna bağlı olarak da tepkisini ortaya koyacaktır. Böyle bir durumda yükümlü vergide adaletsizlik olduğunu düşünerek kendi durumuyla karşılaştırdığı mükellefle aynı duruma gelene kadar vergi kaçakçılığı yada vergiden kaçınma yoluna başvuracaktır (Aktan ve Çoban, 2006). Bu da doğaldır ki toplumda vergi ahlak seviyesinin azalmasına neden olacaktır.

Mükellefte oluşan adalet algısı vergiye uyumu bakımından oldukça önemlidir. Çünkü vergi mükellefleri her şeyden önce, diğer vergi mükelleflerinin de vergi ödevlerini tam ve zamanında yerine getirmelerini beklerler. Vergilemede akran mükellef etkisi (peer taxpayer influence) adıyla adlandırılan bu bekleyişe göre; eğer mükellef, diğer vergi mükelleflerinin vergi ödevlerini mevzuata uygun olarak eksiksiz ve zamanında yerine getirdiğine inanıyorsa, vergiye gönüllü uyumu daha yüksek olacaktır. Aksine mükellef, diğer mükelleflerin vergi ödevini doğru şekilde yerine getirmediğini düşünüyorsa vergiye uyum

düzeyi düşecektir (Şahin, 2011). Vergilemenin mükelleflerce adil olduğuna inanılmaması ve bu durumun gittikçe mükelleflerde içselleşmesi vergileme karşısında tepkiler meydana getirmekte bu da vergi ahlakını olumsuz etkilemektedir (Çiçek, 2006).

Vergilemede eşitlik ise vergilendirme yapılırken mükelleflerin ödeme güçlerinin dikkate alınması ilkesidir. Vergileme adaletin sağlanabilmesi için gerekli olan bu ilkeye göre vergi yükü mükelleflerin kişisel ve ekonomik durumları dikkate alınarak dağıtılmalıdır (Akdoğan, 2009). Vergide eşitlik kavramı yatay eşitlik ve dikey eşitlik olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Aynı olan mükelleflerin aynı şekilde vergilendirilmesi, vergi yüklerinin aynı olmasına yatay eşitlik denilmektedir. Sosyal ve ekonomik durumları aynı olan kişiler bu yaklaşım çerçevesinde değerlendirilecektir. Dikey eşitlik ise; sosyal ve ekonomik durumları farklı olan mükelleflerin farklı şekilde vergilendirilmesidir (Akdoğan, 2009).

Eşitliğin sağlanamadığı vergi sistemlerinde vergi yüklenicileri vergi ödevlerinin yerine getirmeyerek eşitliği kendi çabalarıyla sağlamaya çalışabilirler. Bu da kayıtsız ekonomi, vergiden kaçınma, vergi kaçakçılığı gibi bireyin ve tüm toplumun vergi ahlakının düşmesine neden olabilir. Vergi kaçırma mükelleflerin eşitliği sağlamaya yönelik bir faaliyeti olarak görülebilir. Birçok ampirik çalışmada, adaletsiz vergi sistemlerinin olduğu, vergi oranlarının çok yüksek olduğu ve idarecilerin yolsuzluk içinde olduğu durumlarda ve devletlerde vergi kaçırma toplumda meşru olarak görüldüğü sonucuna varılmıştır (Yurdakul, 2013).

Devletin eşit ve adil bir vergi sistemi oluşturduğu, yolsuzlukların minimize edildiği, kamu gelirlerinin ve harcamalarının şeffaflaştığı, mükelleflere daha fazla kamusal hizmet sunulduğu bir ortamda mükellefler vergi kanunlarına daha fazla uyum gösterirler. Bundan dolayı devlet bireylerin vergi ahlakını ancak vergi kaçakçılığını destekleyen ahlaki nedenleri ortadan kaldırarak artırabilir (Yurdakul, 2013).

2.3.4. Vergi Ahlakını Belirleyen Sosyo-Politik, Siyasi ve Yönetim ile İlgili Faktörler

Siyasal yönetim biçiminin meşru kabul edilip edilmemesi, demokrasi seviyesi ve

uygulanıp uygulanmaması gibi siyasal faktörler vergiye uyum bağlamında etkili olmaktadır. Eski mutlak monarşilerde ve despotik rejimlerde “ temsilsiz vergileme ”ye (taxation without representation)karşı bireylerin göstermiş oldukları tepkiler ve vergilemeye karşı çıkarılan isyanlar örnek olarak gösterilebilir. Bireylerin ülkedeki karar vericileri kendi özgür iradeleriyle seçtiği ve denetleyebildiği demokratik rejimlerde vergiye gönüllü uyum daha da artar (Aktan, 2006).

Genel olarak sağlıklı işleyen ve şeffaf bir şekilde denetlenebilen devlet idaresi ile vergiye gönüllü uyum arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. Daha özelde ise sağlıklı işleyen vergi yönetimi ile vergi ödeme eğilimi arasında yakın ilişki söz konusudur (Aktan, 2006).

İşte mükellefin vergiye gönüllü uyumunda etkili olan genelde devlet özelde ise vergi idaresi yönetimi üzerinde durulması gereken başlıklardan birini oluşturmaktadır. Devlet yönetimi şekli ve bu yönetimde vergi idaresinin nasıl bir şekli aldığı mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirirken bu süreçte idenin nasıl bir rol üstlendiği vergiye gönüllü uyum sağlayanlarla vergiye karşı direnç gösterenlere yaklaşımı gibi birçok unsur vergi yüklenicisinin vergiye gönüllü uyumu olarak nitelediğimiz vergi ahlakını etkilemektedir. Bu başlık altında; Demokrasi Düzeyi ve Yönetim Yapısı, Yönetime Duyulan Güven ve Bağlılık Düzeyi, Milli Gurur ve Vatandaşlık Bilinci, Siyasal İktidarı Kabul Düzeyi, Vergi Denetimi ve Cezaların etkinliği, Vergi idaresinin Etkinliği ile Vergi Sisteminin Karmaşıklığı faktörlerine değinilecektir.

2.3.4.1. Demokrasi Düzeyi ve Yönetim Yapısı

1990 yılına kadar vergi ahlakıyla demokrasi arasındaki ilişkinin tespit edilmesine yönelik çalışmalar olmamıştır. Bu yıllardan sonra yapılan çalışmalarda vergi ahlakı ile demokrasi düzeyi arasında doğrudan bir bağlantı olduğu tespit edilmiş, demokrasi düzeyi arttıkça vergi ahlakının da arttığı gözlemlenmiştir (Tosuner ve Demir, 2009).

Bireylerin sahip olduğu demokratik haklar, vergi ahlakının temel belirleyicisidir. Sosyal anlaşmalarla devlet; bireyin haklarını gözetir ve iyileştirilmesini sağlar, toplumun ahlaki normlarına saygı duyar ve geliştirilmesine yardımcı olur. Devlet bireylerle ilişkilerinde ve kendi idaresiyle olan ilişkilerinde kolaylık sağlarsa bireylerde devlete olan

güven artar bu da vergi yüküne daha fazla itaat etmelerini sağlar (Gökbunar, 2007).

Demokratik katılım, vatandaşların karar vericilerin aldığı ya da alacağı kararlarda ne ölçüde etkisinin olduğuyla ilgili bir kavramdır. Buna göre demokrasi düzeyinin yüksek olması daha fazla vergi ahlakına yol açan bir etmen olmaktadır. Çünkü demokrasi bireylere idareyle ilgili görüşlerini ve şikâyetlerini rahatça ifade etme olanağı vermektedir (Yurdakul, 2013).

Doğrudan demokratik katılım, yönetime duyulan güvenin artmasına, yolsuzluk gibi mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkileyen faaliyetlerin azalmasına, kayıt dışı ekonominin azalmasına ve bunların sonucunda da vergi ahlakının artmasına neden olmaktadır (Yurdakul, 2013).

Demokratik yönetim sisteminin varlığının vergi ahlakını olumlu etkilemesi yapılan ampirik çalışmalarda da doğrulanmıştır. Torgler (2005) İsviçre’de yapmış olduğu ampirik bir çalışmada, demokrasi ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu, demokrasi düzeyindeki bir iyileşmenin vergi ahlak düzeyinde yüksek bir artışa yol açtığı sonucuna ulaşmıştır.

2.3.4.2. Yönetime Duyulan Güven ve Bağlılık Düzeyi

Vergi ahlakı ile içsel bir motivasyon olan yönetime duyulan güven unsuru arasındaki ilişki, vergi uyum (veya uyumsuzluğunun) belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Çünkü vergi uyumu literatürüne baktığımızda vergi ahlakı ile yönetim tarafından gerçekleştirilen uygulamalara duyulan güven arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki vardır (Şahin, 2011). Mükellefler ülkelerinin yasamasına, yürütmesine ve mahkemelerine(adalet sistemine) güven seviyesi yüksekse bu kişilerin vergi ahlak seviyelerinin yüksek olmasına neden olur(Torgler, 2003).

Vergi ahlakı üzerindeki güven etkisi iki farklı seviyede incelenebilir: Anayasal seviyede ve mevcut bulunan politik ekonomi seviyesinde. Yasal sisteme ve adalet sistemine duyulan güven, devlet ile birey arasında nasıl bir ilişkinin olacağını ve bu ilişkinin sonuçlarını düzenleyen anayasa üzerine odaklanmaktadır (Aktan ve Çoban, 2007).

Vergi yükümlüleri devlet yönetimine, adalet sistemine, yasal sisteme, vergi idaresine, kamu çalışanlarına güven duyduklarında vergi ödevlerini yerine getirme konusunda daha fazla istekli olacaklardır (Torgler, 2007).

Vergi ahlakı yalnızca anayasa, yasalar ve adalet sisteminden etkilenmemekte bunlarla birlikte mevcut yönetim sisteminden duydukları tatmin düzeyinden de etkilenmektedir. Eğer mevcut yönetim sistemi sağlık işleyebiliyorsa ve bireyler sunulan kamu hizmetlerinden yeterli tatmin elde edebiliyorlarsa mükelleflerin vergi ödevlerini yerine getirme konusundaki içsel motivasyonları artacaktır (Aktan ve Çoban, 2007). Mükellefler iyi hazırlanmış ve sağlıklı işleyen bir vergi sisteminin var olduğu, bilginin serbestçe paylaşıldığı ve vergi kaçakçılığının önlenmesi için uygulanan yaptırımlar yolu ile denetimin sağlandığı vergileme sisteminde vergiye uyumlarını arttıracaklardır (Slemrod, 2002).

2016 yılında Ergün'ün Tekirdağ da yaptığı araştırmada devlete ve hükümete güven arttıkça halkın itaati daha güçlü olacağı vergi ahlakını olumlu yönde arttıracacağı tespitiyle regresyon analizi yapılmıştır. Devlete ve hükümete güven ile vergi ahlakı arasında anlamlı ama zayıf bir ilişki tespitine varılmıştır.

2.3.4.3. Milli Gurur ve Vatandaşlık Bilinci

Vergileme uygulamaları bireyler ile devlet arasındaki iktisadi ilişkiye bağlı olduğundan vergilerin kabul edilebilirliği de büyük ölçüde vatandaşların devlete olan bağlılığı sonucu oluşacak vatandaşlık bilincine bağlıdır. Bireylerin vergi ödevlerini yerine getirirken gönüllü davranmaları, içinde yaşadıkları ülkede vatandaşların devlete olan bağlılıkları ile pozitif ilişkilidir. Vatandaşlık bilinci, Devlete bağlılık ve güven gibi değerlere sahip olan toplumlardaki sosyal sermayenin de fazla olduğu görülmektedir (Tosuner ve Demir, 2009).

Vergi ahlakı ile vatandaşlık bilinci ve devlete güven arasındaki ilişkiyi ortaya koyan en önemli sonuçlar gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan veya geçiş ekonomilerinin karşılaştırılmasını içeren çalışmalarda elde edilmiştir. Vatandaşlık bilinci ve devlete olan güven duygusu gelişmiş ülkelerde, gelişmekte olan veya geçiş ekonomisi olarak kabul

edilen ülkelere göre kıyasla daha yüksek olmasından dolayı bu ülkelerdeki vergi ahlâk düzeyi diğer ülkelere göre daha yüksek çıkmaktadır (Tosuner ve Demir, 2009).

Milli gurur ise vergi ahlakını etkileyen bir başka faktördür (Bilgin, 2011). Milli gurur faktörü literatürde çok sık rastlanılan bir faktör değildir. Toplumda gururun ve utancın değişik biçimlerde oluşması ya da yok olması çok az rastlanılan bir durumdur. Bu bakış açısıyla baktığımızda toplumlar arasındaki değişiklikleri anlamak ve toplumsal dinamiklerin belirlenebilmesi üzerinde durulması gereken çok ciddi bir konudur (Torgler, 2003).

Milli gurur birey üzerinde ülke kimliğini artırıcı bir etki oluşturmaktadır. Ülkesi ile gurur duyan bireyler bir grup kimliği oluştururlar. Milli gurur tarafından ortaya çıkan bu grup kimliği duygusu, işbirlikçi faaliyetleri destekler ve böylece organizasyonlar ve toplumdaki birey davranışları etkiler. Bu da vergi ödemede önemli bir etken olmaktadır. Bununla beraber milli gururu yüksek olan bir bireyin vergi ahlakının da yüksek olması muhtemel olacaktır. Bundan dolayı, kültürel özelliklerden bağımsız olan bu faktörün vergi ahlakı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu ifade edilir (Yurdakul, 2013).

2.3.4.4. Vergi Denetimi ve Cezaların etkinliği

Yükümlü, vergi matrahını azaltacak ya da ortadan kaldıracak yasal/yasa dışı faaliyetlerde bulunurken, bununla ilgili fayda ve maliyetlerini hesaplar ve buna göre hareket eder. Yükümlünün bu fayda ve maliyet analizinde göz önünde bulunduracağı en temel belirleyici vergi suç ve cezaları olacaktır (Aktan ve Çoban, 2006).

Vergi cezalarının en temel hedefi, mükelleflerin vergi kaçırımlarını engellemek ve vergi gelirlerini en az kayıpla toplamaktır. Bu açıdan bakıldığında idarenin vergi yaptırımları uygulamak suretiyle gerçekleştirmek istediği asıl amaç vergi suç ve cezaların önlenmesi ve ülkede yürürlükte olan hukuk sistemine göre adaletin sağlanmasıdır. Böylece hem vergiye gönüllü uyum sağlayan hem de vergiye karşı direnç gösteren mükelleflerin vergiye uyumunu arttırarak vergi ahlak düzeyinin yükseltilmesi sağlanabilir. Vergi cezaları ve etkin bir vergi denetiminin yapılması mükelleflerde vergi uygulamalarında adaletin

sağlandığı düşüncesi oluşturacak ve mükelleflerin vergi ahlak düzeyini arttıracaktır (Aktan ve Çoban, 2006).

Daha önce yapılmış ampirik çalışmalarda vergi cezalarının yazılması ve vergi denetimlerinin sık sık yapılması vergi kaçırmayı engellediğini göstermiştir. Ayrıca denetim oranı yüksekliği ile vergi ahlakı arasında da pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak yapılan çalışmalarda cezaların arttırılması vergi ahlakı üzerinde kayda değer bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu çalışmaya göre, mükelleflere yazılan cezalar vergi denetimleriyle koordineli desteklenmez ise etkisi sınırlı olmaktadır (Biberoğlu, 2006).

Yurdakul'un 2013 yılında bursa ilinde yapmış olduğu çalışmada denetleneceğini düşünenlerin vergi ahlakının yüksek olduğu tespitine varılmıştır. Denetim ve cezalarla vergi ahlakı arasında %1 anlamlılık düzeyinde güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. İzgi'nin 2011 yılında Sakarya Üniversitesinde yaptığı araştırmada bireylerin vergi denetimlerin yetersiz olarak algılama düzeyleri arttıkça vergi ahlaklarının azaldığını ve ya vergi denetimlerinin yetersiz olduğu algılamaları azaldıkça vergi ahlakları artmakta olarak tespitine varmıştır. Denetim ve cezaların caydırıcılığı ile vergi ahlakı arasında anlamlı ilişki tespitine varılmıştır.

2.3.4.5. Vergi Sisteminin Karmaşıklığı

Bir ülkede var olan vergi sistemi, devlet ve mükelleflerden oluşan ikili bir yapıya sahiptir (Tosuner ve Demir, 2007). Vergi sistemi sade olmayan, kolay anlaşılamayan ve açık bir yapıya sahip olmaması, vergi dışı piyasa ekonomisinin genişlemesine yol açar. Dolayısıyla vergi mevzuatları düzenlenirken sade, açık ve anlaşılabilir olmasına dikkat edilmelidir (Birinci, 2010).

Ülkedeki mevcut yürürlükteki vergi mevzuatı, devletin sosyal, ekonomik ve mali ihtiyaçlarını karşılamıyorsa, yetersizse, vergi mevzuatı sade, kolay, anlaşılır ve uygulanabilir bir yapıda değilse ve istikrarlı bir yapıya sahip değilse mükelleflerin vergi kaçırma oranı artar (Arıkan, 1994). Bu da mükelleflerin vergi sistemine ve mevzuatına olan güvenini zedeler ve bundan da mükelleflerin vergi ahlakı olumsuz etkilenir.

Ülkemizdeki vergi mevzuatlarının sık sık değiştirilmesi, vergi sistemimizde en sık karşılaşılan sorunlardan biridir. Vergi mevzuat yapısının karmaşık olması ve sık sık değişikliğe uğraması mükelleflerin vergi ahlak düzeyini düşürücü bir etkiye sebep olmaktadır (Biberoğlu, 2006).

Vergileme ahlâkı içerisinde ele alınabilecek bir diğer önemli konu vergi ile ilgilenen vergi dairesi ve görev yapan personellerinin mükelleflere karşı takındıkları tutum ve davranışlardır. Vergi uygulaması sırasında vergi idaresi çalışanları sürekli olarak mükelleflerle iletişim içinde olduklarından vergi ahlâkının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptirler. Mükellefe karşı sergiledikleri tutum ve davranışlar olumsuz olduğunda, vatandaşların vergiye karşı içsel motivasyonunu azaltmaktadır. Ülkemizde yapılan ampirik çalışmalarda bu gibi tutum ve davranışların vergi mükellefleri tarafından hoş karşılanmadığı ve bu da vergi ahlâkını negatif yönde olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Tosuner ve Demir, 2007).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TUNCELİ'DE VERGİ AHLAKINI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Bu bölümde Tunceli ilindeki vergi mükelleflerinin vergi ahlakı düzeyini etkileyen faktörleri analiz edeceğiz. Aşağıda, Tunceli ilinde yapılan anket çalışmasına ve anket sonuçlarının değerlendirilmesine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Amacı

Vergi Ahlakı, genel olarak vergi ödeme konusunda içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır. Vergi mükelleflerinin üzerlerine düşen vergi ödevlerini kendi istekleriyle gönüllü olarak yapmalarını ifade etmektedir. Vergi ahlakı ülkeden ülkeye, toplumdan topluma, ilden ile ve zamandan zamana farklılıklar gösterebilmektedir. Mükellefler içinde bulunduğu ortamdan etkilenmekle birlikte hem kişilerin hem de toplumdaki tüm bireylerin vergiye bakış açısını önemli derecede etkileyebilmektedir. Vergiler devletler için en önemli gelir kaynağıdır. Bu gelir kaynağının önemi göz önüne alındığında bu etkileşimin olumlu yönde olması ve vergi ahlakının halkta yerleşebilmesi için ülkenin veya bir ilin vergi ahlakını belirleyen faktörlerin doğru tespitine varılması ve değerlendirilmesi son derece önemlidir.

Çalışmamızda Tunceli ili seçilmiştir çünkü Tunceli ilinin tahsilat oranı oldukça yüksektir. Tunceli, aşağıda Tablo 3.1'de görüldüğü gibi 2019 yılında(2018 vergilendirme döneminde) tahsilatın tahakkuku karşılama oranında %91 ile Türkiye ikincisi olmuştur. Bu nedenle, Tunceli ilinde yaşayan vergi mükelleflerinin demografik, ekonomik, sosyo-politik özellikleri ve vergilendirme ile ilgili görüşlerinin sahip oldukları vergi ahlakını ne ölçüde etkilediği sorusunun cevaplanması oldukça önemlidir. Bu amaçla, Tunceli ilindeki basit usul vergi mükelleflerine gerçek usul vergi mükelleflerine ve potansiyel vergi mükelleflerine yönelik bir saha çalışması yapılmış ve derlenen veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçların vergi ahlakı ile ilgili literatüre ve ilgili kamu kurumlarına katkı sunması planlanmaktadır.

Tablo 3.1. 2018 Vergilendirme Dönemi Türkiye Geneli Tahakkuk, Tahsilat ve Tahsilat Oranları

Türkiye Geneli Sırası	İl Adı	Tahakkuk Miktarı	Tahsilat Miktarı	Tahsilat Oranı	Her bir İlin Toplam Tahsilat İçindeki Payı
1	Kocaeli	83.594.843.526	77.099.895.455	92,23	10,45
2	Tunceli	178.969.210	162.864.730	91,00	0,02
3	Rize	1.655.953.138	1.450.647.782	87,60	0,20
4	Hatay	13.335.990.260	11.584.596.310	86,87	1,57
5	İzmir	93.392.542.555	80.459.036.175	86,15	10,90
6	Mersin	16.714.310.153	14.357.766.201	85,90	1,95
7	Tekirdağ	10.342.710.335	8.852.983.464	85,60	1,20
8	Zonguldak	5.415.496.149	4.577.058.750	84,52	0,62
9	İstanbul	389.164.621.240	323.881.322.710	83,22	43,89
10	Ardahan	147.554.208	121.538.520	82,37	0,02
72	Kırklareli	664.231.940	374.974.119	56,45	0,05
73	Bilecik	722.196.603	415.646.755	57,55	0,06
74	Sivas	2.061.620.002	1.180.035.514	57,24	0,16
75	Kırıkkale	664.231.940	374.974.119	56,45	0,05
76	Diyarbakır	4.385.135.177	2.453.233.915	55,94	0,33
77	Van	3.465.708.360	1.834.393.306	52,93	0,25
78	Düzce	1.612.682.198	844.923.736	52,39	0,11
79	Hakkari	647.065.677	309.175.803	47,78	0,04
80	Mardin	2.079.039.549	956.280.009	46,00	0,13
81	Kilis	941.976.429	277.082.674	29,42	0,04

Kaynak: https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm (01.04.2019)

3.2. Örneklem Seçimi ve Anketin İçeriği

Tunceli’de bireylerin vergi ahlakı düzeylerini belirleyen faktörlerin tespiti amacıyla yaklaşık altı ay süren (*Kasım-Nisan*) bir saha çalışması yapılmıştır. Örneklem, Tunceli Merkez ilçesinde en az bir yıldır ikamet eden 18 yaş ve üzeri bireylerden oluşturulmuştur.

Tunceli Merkez’de 18 yaş ve üzeri nüfus (anakütle) 22771 kişi¹ olup yeterli örneklem büyüklüğü aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır².

$$\text{Örneklem büyüklüğü} = \frac{\frac{z^2 \times p (1 - p)}{e^2}}{1 + \frac{z^2 \times p (1 - p)}{e^2 N}}$$

Burada N : ana kütle büyüklüğü, e : hata payı, z : z değeri olarak güvenilirlik düzeyi ve p : olayın görülüş sıklığını göstermektedir. Çalışmamızda, e : 0,05, güvenilirlik düzeyi 0,95 ($z=1,96$) ve $p=0,5$ olarak alınmış olup yeterli örneklem büyüklüğü 378 olarak bulunmuştur. Saha çalışması neticesinde 450 anket içerisinde elde edilen geçerli anket sayısı ise 358 olmuştur. Yeterli anket sayısının yüzde 95’ine ulaşılmıştır.

Çalışmamızın örnekleme oluşturulurken amaçlı örnekleme (*purposive sampling*) yöntemi tercih edilmiştir. Vergilendirmenin uyum maliyetlerinin ve görünürlüğünün daha yüksek olduğu esnaf ve serbest çalışanların (Torgler, 2004: 14) sayısı örnekleme yüksek tutulmuştur. Bununla birlikte gerek karşılaştırma yapılabilmesi gerekse bütün bireylerin doğrudan ya da dolaylı şekilde vergi ödediği ve vergilendirmeye karşı belirli bir tutum geliştirdiği gerçeğinden hareketle, istihdamda bulunmayan veya herhangi bir kazanç elde etmeyen mükellefler de örnekleme dahil edilmiştir. Çalışmanın amacına bağlı olarak örnekleme istihdamda olan bireylere ağırlık verilmesi sebebiyle demografik değişkenler içerisinde özellikle yaş ve eğitim durumunun Tunceli kent merkezindeki genel dağılımdan farklılık göstereceği belirtilmelidir.

Ankette, mükelleflerin vergi ödemeye yönelik tutumlarını etkileyeceği düşünülen ve ilgili literatürde yer bulan sorulara yer verildiği gibi Tunceli’nin özgün şartları göz önüne alınarak oluşturulmuş sorular da bulunmaktadır. Öncelikle mükelleflerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyleri ve medeni durumları gibi demografik özellikleri tespit edilmiştir. Sonrasında mükelleflere istihdam ve gelir durumlarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. İlerleyen kısımda ise mükelleflerin vergi ödemeye yönelik motivasyonlarının ölçülmesi ve buna etki edebilecek faktörlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu aşamada, vergi ahlakının

¹ Anakütle için 31 Mart 2019 yerel seçimlerindeki seçmen sayısı referans alınmıştır.

² Bkz. <https://help.surveymonkey.com/articles/tr/kb/How-many-respondents-do-I-need>

ekonomik ve sosyo-politik düzeyde birçok belirleyicisi olabileceği gerçeğinden hareketle (çalışmamızın analiz kısmında değineceğimiz) daha detaylı veriler toparlanmıştır. Anketin son bölümünde ise ekonometrik analiz açısından tamamlayıcı olacağı umulan ve mükelleflerin vergiye ve vergilendirmeye dair görüşlerinin alındığı açık uçlu bazı sorulara yer verilmiştir. Aşağıda, anketten elde edilen ve çalışmamızın ekonometrik analiz kısmında kullanılacak olan değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler sunulacaktır.

3.3. Betimleyici İstatistikler

3.3.1. Mükelleflerin Vergi Ahlakı Düzeyleri

Tunceli’de vergi ahlakının belirleyenlerinin tespit edilebilmesi amacıyla öncelikle mükelleflere ilişkin bir vergi ahlakı skoru oluşturulması amaçlanmış ve literatürden hareketle deneklere bazı sorular yöneltilmiştir. Vergi ahlakı skorunun güvenilirliğinin artırılması amacıyla birden fazla sorudan oluşan bir endeks oluşturulması tercih edilmiştir. Deneklerin ankette yer alan ifadelere katılım düzeyleri beşli bir ölçek yardımıyla belirlenmiştir. Hiç katılmam, katılmam, ne katılırim ne katılmam, katılırim ve kesinlikle katılırim şeklindeki cevap kategorileri için sırasıyla 1’den 5’e kadar skorlar atanmıştır. Aşağıdaki tabloda, kuracağımız ekonometrik modelin bağımlı değişkenini (vergi ahlakı) temsil edecek olan sorular ve alınan yanıtlara ilişkin betimleyici istatistikler sunulmuştur. Tablo 3.2’den izlenebileceği üzere Tunceli’de vergi ahlakı ortalaması 3.59 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 3.2: Mükelleflerin Vergi Ahlakı Düzeyleri³

		ORTALAMA SKOR	STANDART SAPMA	GÖZLEM SAYISI
	VERGİ AHLAKI	3.592	0.912	353
1	Fırsat bulunduğunda vergi kaçırmak doğru/haklı bir davranıştır.*	4.025	1.158	358
2	Vergi kaçırmanın cezalandırılması gereken ciddi bir suç olduğunu düşünüyorum.	3.760	1.190	355
3	Vergi kaçakçılığında hapis cezası uygulanmalıdır.	3.240	1.363	358
4	Vergi kaçırmak hırsızlıktır.	3.800	1.192	357
5	Bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın bir göstergesidir.	3.570	1.174	356
6	Vergi suçu işlersem vicdan azabı çekerim	3.140	1.357	357

*Bu ifade vergi ahlakı açısından olumsuz anlam barındırdığı için ilgili skor tersine çevrilmiştir.

Vergi ahlakını oluşturan maddelerin toplanması yoluyla ulaşılan sayısal büyüklük analizde kullanılmak üzere yeniden beşli ölçeğe dönüştürülmüştür. En düşük vergi ahlakına sahip mükelleflerin skorları 6, en yüksek vergi ahlakına sahip olanların puanları ise 30 olarak hesaplanmış ve sonrasında söz konusu değerler eşit aralıklara yerleştirilecek şekilde beşli ölçeğe dağıtılmıştır.

3.3.2. Mükelleflerin Demografik Özellikleri

Mükelleflerin yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi ve medeni durumlarının vergi ödemeye yönelik motivasyonlarını etkiledikleri bilinmektedir. Bu sebeple, aşağıda ekonometrik

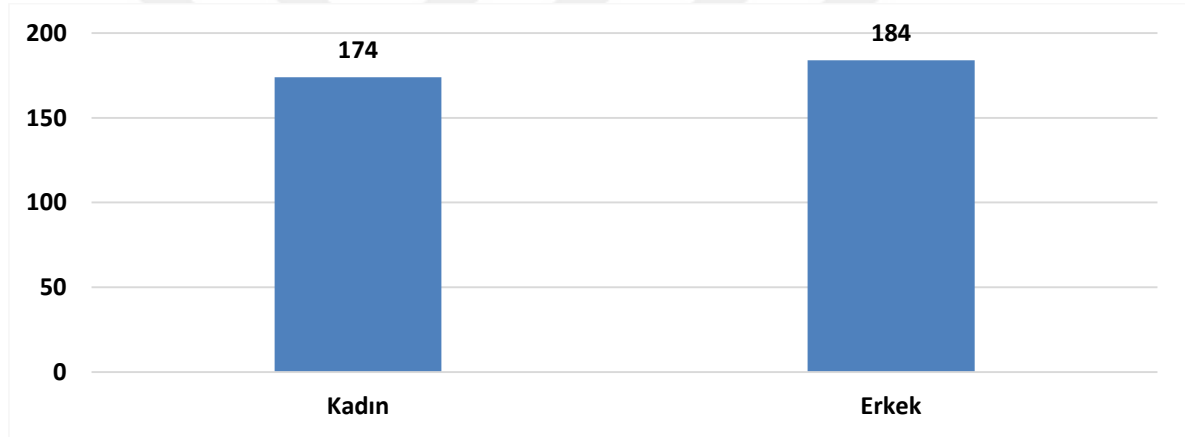
³ Vergi ahlakı endeksinin oluşturulmasında yararlanılan kaynaklar şunlardır: 1. madde Dünya Değerler Anketi, Wave 6, <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp> Erişim: 22.07.2019, ikinci ve beşinci maddeler Tuay ve Güvenç (2007), üçüncü madde Ergün (2016), dördüncü madde Can ve Duran (2015) ve altıncı madde Yurdakul (2013). İlgili maddeler için yazarların çalışmalarında ulaşılan skorlar ise şu şekildedir: Tuay ve Güvenç (2007), (Türkiye için) ikinci madde 4.11, dördüncü madde 4.13; Yurdakul (2013), (Bursa için) 3.93; Can ve Duran (2015), (İstanbul için) 4.35; Ergün (2016), (Tekirdağ için) 4.14.

modelde kullanılacak olan temel demografik özelliklere ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilecektir.

3.3.2.1. Cinsiyet

Örneklemdaki 358 mükellefin 184'ü (%51.4) erkeklerden 174'ü (%48.6) ise kadınlardan oluşmaktadır (Şekil 3.1.). Bu oranlar Tunceli il ve ilçe merkezlerindeki kadın ve erkeklerin nüfus dağılımları ile paralellik göstermektedir. TÜİK verilerine göre⁴ 2018 yılında il ve ilçe merkezlerindeki erkek nüfusun oranı %50.1 iken kadın nüfusun oranı ise %49.9'dur. Bu açıdan, cinsiyet seçiminde temsiliyetin sağlandığını söylemek mümkündür.

Şekil 3.1. Mükelleflerin Cinsiyete Göre Dağılımı

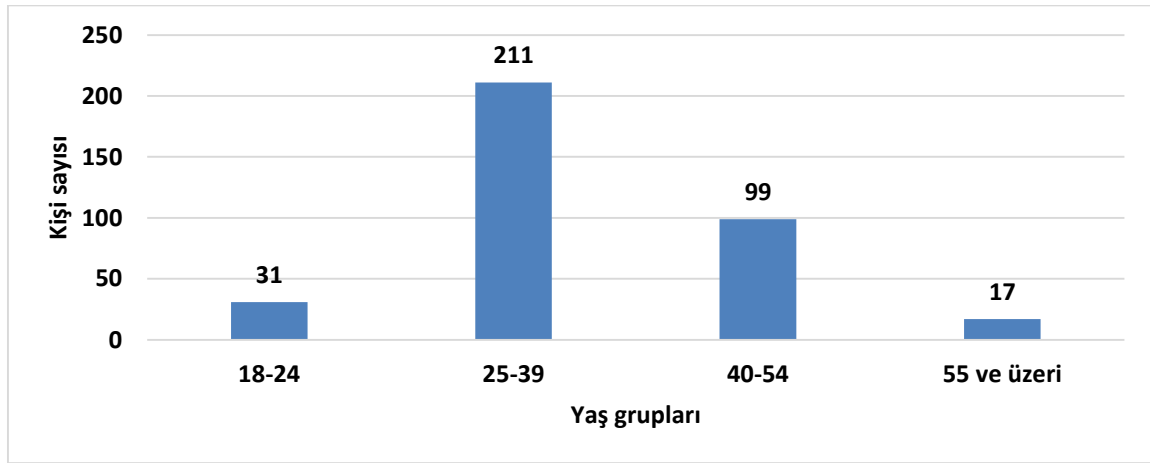
3.3.2.2. Yaş

Çalışmamızda mükelleflerin yaşları (18-24), (25-39), (40-54) ve (55 ve üzeri) olacak şekilde dört gruba ayrılmıştır. Söz konusu yaş gruplarının bireylerin yaşam döngülerinin belirli aşamalarına tekabül ettiği söylenebilir. İlk yaş grubu, bireylerin iş hayatı ile yeni tanıştıkları, eğitim sürecini bitiren gençlerin ise iş arama süreçlerine girdikleri dönemdir. İkinci yaş grubu, mesleki tercihlerin şekillendiği ve çekirdek aile oluşumları sonucu bireylerin maddi sorumluluklarının başladığı dönemdir. Üçüncü yaş grubu, orta yaş dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde mesleki olgunluk sağlanmakta, ailevi sorumluluklar artmakta, dolayısıyla maddi birikim sağlama ihtiyacı artmaktadır. Orta yaş

⁴ TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, Erişim: 25.7.2019

ayrıca bireylerin mevcut hayatlarını sorgulama sürecini daha yoğun olarak yaşadıkları yıllardır. Son grup ise genelleştirmek mümkün olmamakla birlikte, daha rutin ve risk alma davranışının azaldığı bir yaşam biçiminin başladığı yaşlılık dönemine tekabül etmektedir. Örneklemimizdeki yaş gruplarının dağılımı sırasıyla %8.7, %58.9, %27.7 ve %4.7'dir (Şekil 3.2.).

Şekil 3.2. Mükelleflerin Yaş Grubuna Göre Dağılımı

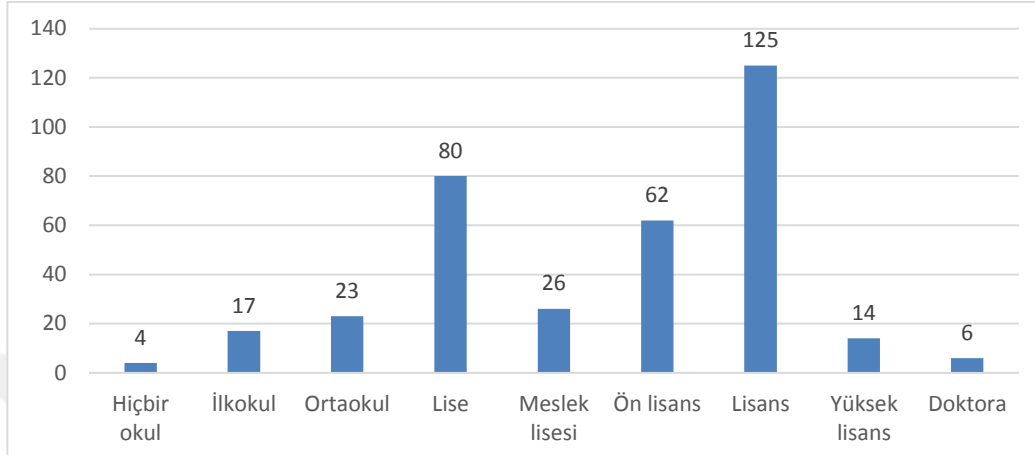
Çalışmamızın örneklem seçiminde amaçlı örnekleme yöntemine bağlı olarak istihdam edilen bireylere ağırlık verilmesi sebebiyle, yaş dağılımı Tunceli'nin il ve ilçe merkezlerinin genel yapısından farklılık göstermektedir. TÜİK'in yaş gruplarına göre düzenlenmiş 2018 yılı ADNKS istatistiklerindeki (15-19) yaş grubundan 18 yaş ve üzeri nüfusu ayırtmak mümkün olmamakla birlikte, yaklaşık bir ölçüm yapılabilmektedir. Tunceli il ve ilçe merkezlerindeki 15 yaş ve üzeri nüfus esas alındığında (15-24), (25-39), (40-54) ve (55 ve üzeri) yaş gruplarının oranları sırasıyla %20.7, %31.3, %25.5 ve %22.5'dir. Buradan hareketle, örneklemimizin özellikle (25-39) yaş grubu lehine bir dağılım gösterdiği belirtilmelidir. Örneklemde (25-39) ve (40-54) yaş gruplarındaki çalışma oranı sırasıyla %93 ve %91 iken, bu oranlar (18-24) ve (55 ve üzeri) yaş grubunda sırasıyla %61 ve %47 olarak gerçekleşmiştir.

3.3.2.3. Eğitim Durumu

Ankete katılan mükelleflere eğitim durumlarını saptamak üzere en son bitirdikleri okul sorulmuştur. Buna göre, örneklemde en büyük grubu %35 ile lisans mezunları

oluştururken, bunu sırasıyla %22.4 ile lise ve %17.4 ile ön lisans mezunları takip etmektedir (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Mükelleflerin Eğitim Düzeyleri

Mükelleflerin eğitim düzeyleri ekonometrik analizde kullanılmak üzere toplulaştırılmış ve dört grup oluşturulmuştur. Hiçbir okul bitirmeyenler, ilkokul ve ortaokul mezunları birinci gruba, lise ve meslek lisesi mezunları ikinci gruba, ön lisans ve lisans mezunları üçüncü gruba, yüksek lisans ve doktora mezunları ise dördüncü gruba oluşturmuştur. Yeni durumda mükelleflerin eğitim düzeyi dağılımları sırasıyla %12.3, %29.7, %52.4 ve %5.6 olmuştur. Yaş dağılımında olduğu gibi örneklemimizin eğitim durumuna ilişkin dağılımı da Tunceli il genelinden farklılık göstermektedir. TÜİK Eğitim İstatistiklerine⁵ göre 2018 yılında bu oranlar sırasıyla %51.2, %28.3, %18.7 ve %1.49 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda, örneklemimizde ön lisans ve lisans mezunları yoğunluklu iken ana kütlede hiçbir okul bitirmeyen, ilkokul ve ortaokul mezunları çoğunluğu oluşturmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere örneklemde çalışan bireylere ağırlık verilmesi ve eğitim düzeyi ile çalışma oranının pozitif yönde ilişkili olması sebebiyle,⁶ örneklemde ön lisans ve lisans mezunları lehine bir sapma görülmektedir.

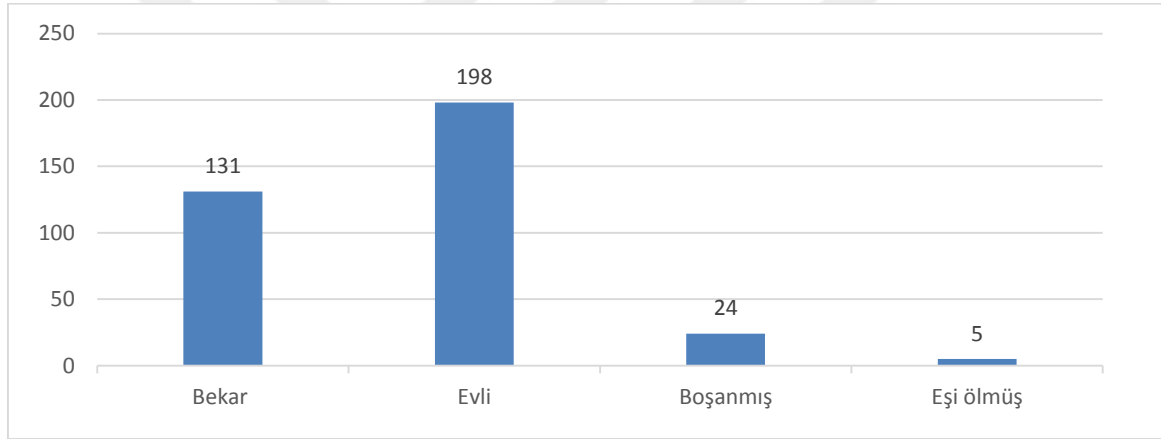
⁵ TÜİK Eğitim İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018, Erişim: 29.07.2019

⁶ Örneklemimizde, çalışma oranı yüksek lisans ve doktora mezunlarında %100, ön lisans ve lisans mezunlarında %94.1, lise ve meslek lisesi mezunlarında %78.3 ve son grupta ise %75'dir.

3.3.2.4. Medeni Durum

Ankete katılan bireylerin medeni durumlarına bakıldığında evli olanların toplam örneklemin %55.3'ünü oluşturduğu görülmektedir. Örneklemimizde (25-39) ve (40-54) yaş gruplarının ağırlıkta olması bu sonucu beraberinde getirmektedir. Bekarlar örneklemin %36.6'sını, boşanmış olanlar %6.7'sini ve eşi ölenler ise %1.4'ünü oluşturmuştur (Şekil 3.4). Örneklemin medeni duruma göre dağılımı TÜİK'in Tunceli geneli verileri ile büyük ölçüde örtüşmektedir. TÜİK'in 2018 yılı ADNKS verilerine göre bu oranlar bekar, evli, boşanmış ve eşi ölmüş olan bireyler için sırasıyla %34.1, %55.5, %3.8 ve %6.6 olarak gerçekleşmiştir.⁷

Şekil 3.4. Mükelleflerin Medeni Durumları

3.3.3. Mükelleflerin Ekonomik Durumları

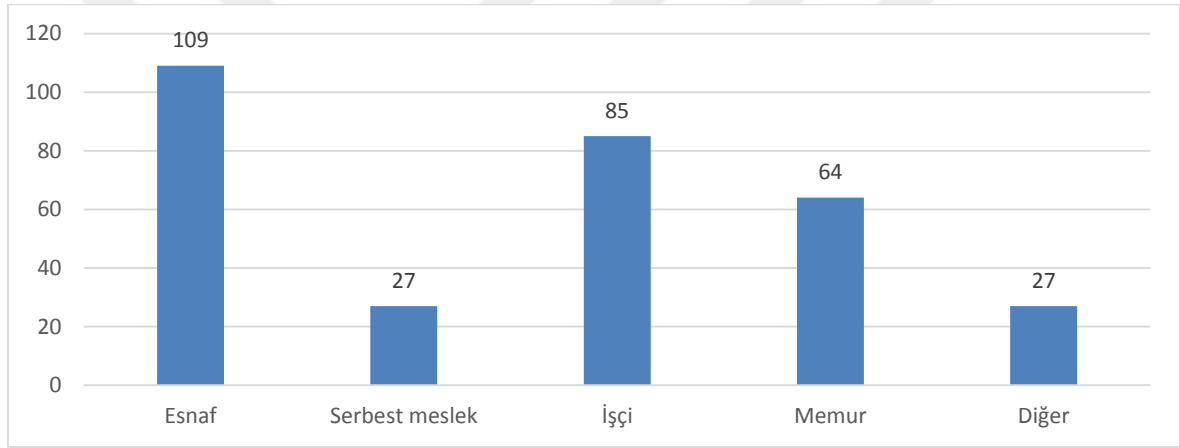
Bu bölümde ilk olarak mükelleflerin istihdam durumları ve meslek gruplarının dağılımı verilecektir. Sonrasında ise mükelleflerin gelirleri, gelirlerinden memnuniyet düzeyleri ve kazanç türlerine ilişkin istatistikler sunulacaktır.

⁷ TÜİK, ADNKS İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, Erişim: 25.7.2019

3.3.3.1. İstihdam Durumu ve Meslek Grupları

Yukarıda belirtildiği üzere, çalışmamızda amaçlı örnekleme yapılmasından dolayı örneklemin (355 kişi) %87.9'u (312 kişi) çalışan, %12.1'i (43 kişi) ise çalışmayan mükelleflerden oluşmaktadır. Çalışan mükelleflerin %34.9'u esnaf, %27.2'si işçi, yüzde 20.5'i memur, %8.7'si serbest meslek erbabı ve %8.7'si diğer meslek gruplarına dahildir (Şekil 3.5.). Örnekleme sanayici ve tüccar olarak nitelendirilebilecek mükellef bulunmamakta olup bu durum sanayisi çok cılız ve ticaretle uğraşan firmaların küçük ölçekli olduğu Tunceli'nin genel yapısı ile uyumludur.

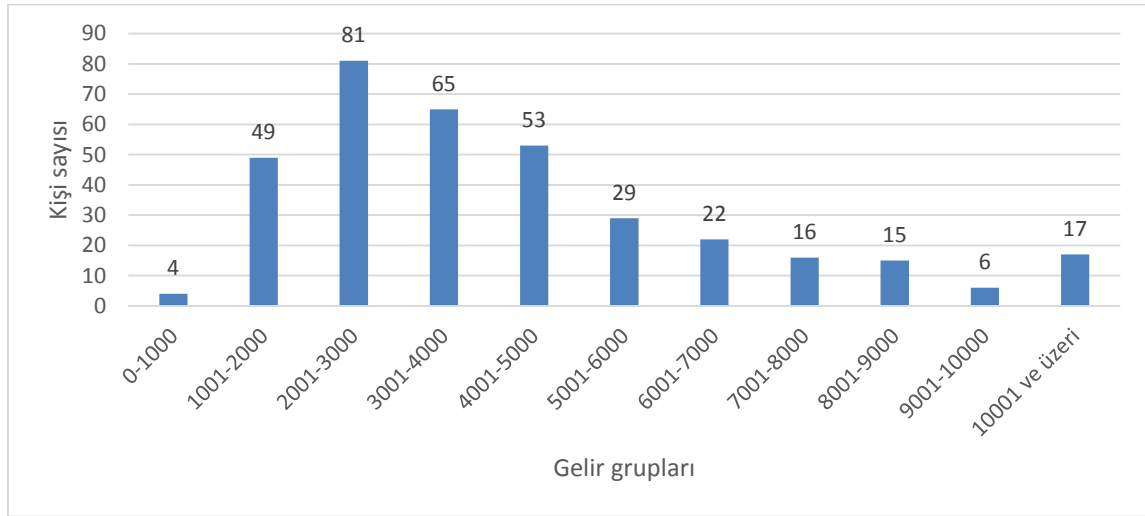
Şekil 3.5. İstihdam Edilen Mükelleflerin Mesleki Dağılımları

3.3.3.2. Gelir Durumu ve Kazanç Türleri

Hane gelirleri 1000 TL'lik eşit dilimlere ayrıldığında en yüksek frekansa sahip gelir diliminin (2001-3000) TL aralığı olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla (3001-4000), (4001-5000) ve (1001-2000) TL'lik gelir dilimleri takip etmektedir. Ankete katılan mükelleflerin ortalama hane gelirleri ise 4.826 TL olarak bulunmuştur.

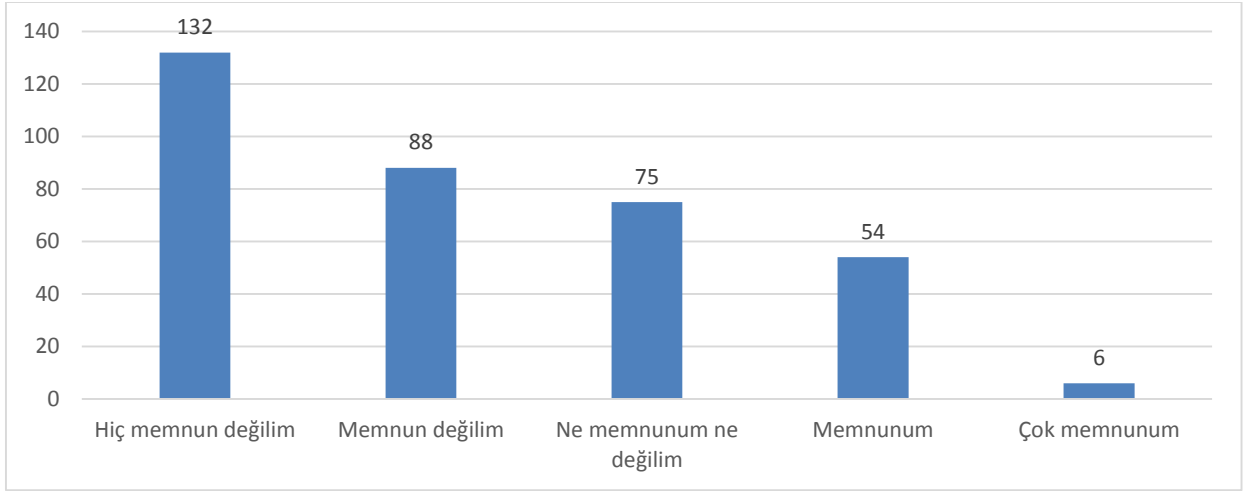
Şekil 3.6. Gelir Dilimlerine Göre Mükellef Sayıları

Çalışmamızın ekonometrik analiz kısmında mükelleflerin gelir düzeyi yerine, elde ettikleri gelirden memnuniyet düzeylerinin bir değişken olarak kullanılması tercih edilmiştir. Bu yöndeki tercihimizin iki temel sebebi vardır. Birincisi, mükelleflerin özellikle vergilendirme söz konusu olduğunda gelir düzeylerini eksik ya da yanlış beyan etme eğilimlerinin yaygın olmasıdır. İkincisi ise mükelleflerin aynı miktar gelir için farklı memnuniyet düzeylerine sahip olabilmeleridir.

Mükelleflerin elde ettikleri gelirden ne derece memnun kaldıklarına bakıldığında karşımıza olumsuz bir tablo çıkmaktadır (şekil 3.7.). Gelirinden “hiç memnun olmayan” ya da “memnun olmayan” mükelleflerin oranı %62 iken orta derece memnuniyete sahip olanların oranı %21.1’dir. Gelirinden “memnun olan” ya da “çok memnun” olanların oranı ise %16.9’da kalmaktadır.

Şekil 3.7. Mükelleflerin Gelirden Memnuniyet Düzeyleri

Örneklemdaki mükelleflerin elde ettikleri kazanç ve iratlara bakıldığında ise ücret gelirlerinin %42.9 ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ticari kazanç %28, gayrimenkul sermaye iradı %7.3, serbest meslek kazancı %7.1, menkul sermaye iradı %3.3, zirai kazanç %1 ve diğer kazançlar %0.5 ile ücret gelirlerini takip etmektedir. Hiçbir kazancı olmayan bireylerin örneklemdaki oranı ise %9.8'dir. Örneklemdaki çalışmayan bireyler içerisinde herhangi bir kazanç veya irat elde edenlerin oranı %9.3'tür (4/43). Ankete katılan 358 mükellef içerisinde birden fazla gelir veya irada sahip olanların oranı ise %9.8'dir. Ana faaliyet dışındaki kazançlar büyük ölçüde gayrimenkul ve menkul sermaye iradı gelirlerinden oluşmaktadır.

3.3.4. Vergilendirme ve Mükelleflerin Vergilendirmeye Karşı Tutumları

Bu kısımda mükelleflerin hissettikleri vergi yükü ile vergi denetim ve cezaları konusundaki değerlendirmelerine yer verilecektir.

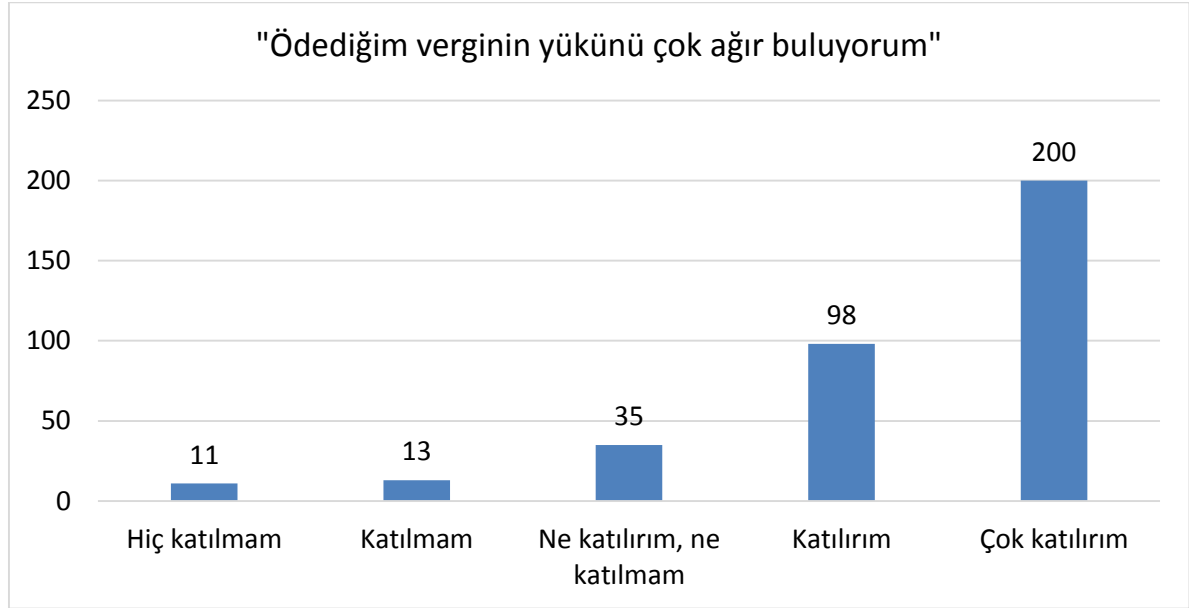
3.3.4.1. Hissedilen Vergi Yükü

Ödenen verginin mükellef üzerinde yarattığı maddi baskının ölçülmesi amacıyla “ödediğim verginin yükünü çok ağır buluyorum” şeklindeki ifadeye ne derece katıldıkları sorulmuştur.⁸ Mükelleflerin %56'sı “çok katılıyorum” %27.5'i ise “katılıyorum” cevabını

⁸ Bkz. Ergün (2016)

vermiştir (şekil 3.8). Mükelleflerin bu ifadeye katılım düzeyleri ortalaması, beşli ölçek dikkate alındığında 4.3 olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle, Tunceli’deki mükellefler açısından, ödenen verginin bireysel bütçeler üzerinde ciddi bir yük oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Şekil 3.8. Mükelleflerin Hissettikleri Vergi Yüğü

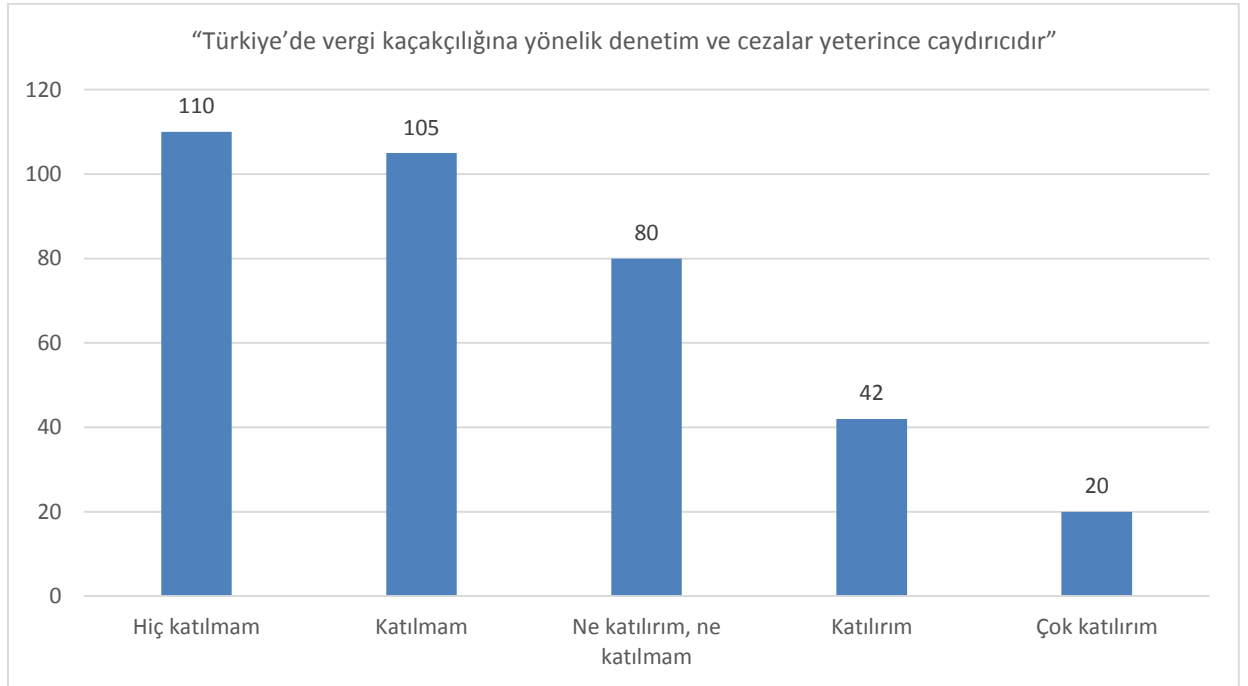

Mükellefleri maddi açıdan en çok zorlayan vergi türlerine baktığımızda %40.8 ile gelir vergisi birinci sırada yer almaktadır. Stopajların da eklenmesi durumunda oran %42.5'e çıkmaktadır. Bunu sırasıyla %36.6 ile katma değer vergisi (KDV), %8.7 ile motorlu taşıtlar vergisi ve %7.8 ile özel tüketim vergisi (ÖTV) izlemektedir. Ancak, tüketim üzerinden alınan vergiler olan KDV ve ÖTV'nin birlikte değerlendirilmesi durumunda %45.3 ile birinci sıraya yükseldiği görülmektedir. Örneklemdaki işsiz kitlesi çıkarılarak mesleki dağılımlar itibarıyla bireyleri en çok zorlayan vergi türlerine bakıldığında, esnaflarda gelir vergisi ve stopajın %50.5, devlet memurlarında ise gelir vergisinin %56.2 ile birinci sırada yer aldığı görülmektedir. KDV ve ÖTV ise işçilerde %60 ve serbest meslek sahiplerinde %51.9 ile en çok zorlayan vergi türleri arasında birinci sırada yer almaktadır.

3.3.4.2. Vergi Denetim ve Cezaları

Vergi ahlaki literatüründe, devlet tarafından vergi kaçakçılığına karşı alınan zorlayıcı önlemlerin etkisi sıklıkla tartışılmaktadır. Bu önlemlerin ne ölçüde caydırıcı görüldüğünün saptanması amacıyla mükelleflerin “Türkiye’de vergi kaçakçılığına yönelik denetim ve cezalar yeterince caydırıcıdır” ifadesine katılım düzeyleri ölçülmüştür.⁹

Şekil 3.9. Mükelleflerin Vergi Konusundaki Caydırıcı Önlemlere Dair Görüşleri

Sonuçlar, örneklemdeki mükelleflerin büyük bir kısmının söz konusu denetim ve cezaları yeterince caydırıcı bulmadıklarını göstermektedir. Alınan önlemleri “caydırıcı bulmuyorum” veya “hiç caydırıcı bulmuyorum” diyenlerin oranı %60.2 olarak bulunmuştur. İlgili ifadeye katılım düzeyi ortalaması ise beşli ölçek üzerinden 2.32 olarak gerçekleşmiştir. Mükellefler içerisinde “Türkiye’de vergi kaçırma davranışı yaygındır” ifadesine katılım düzeyi ortalaması ise 4.44 olup bu sonuçlarla tutarlılık arz etmektedir.

⁹ Bkz. Tuay ve Güvenç (2007)

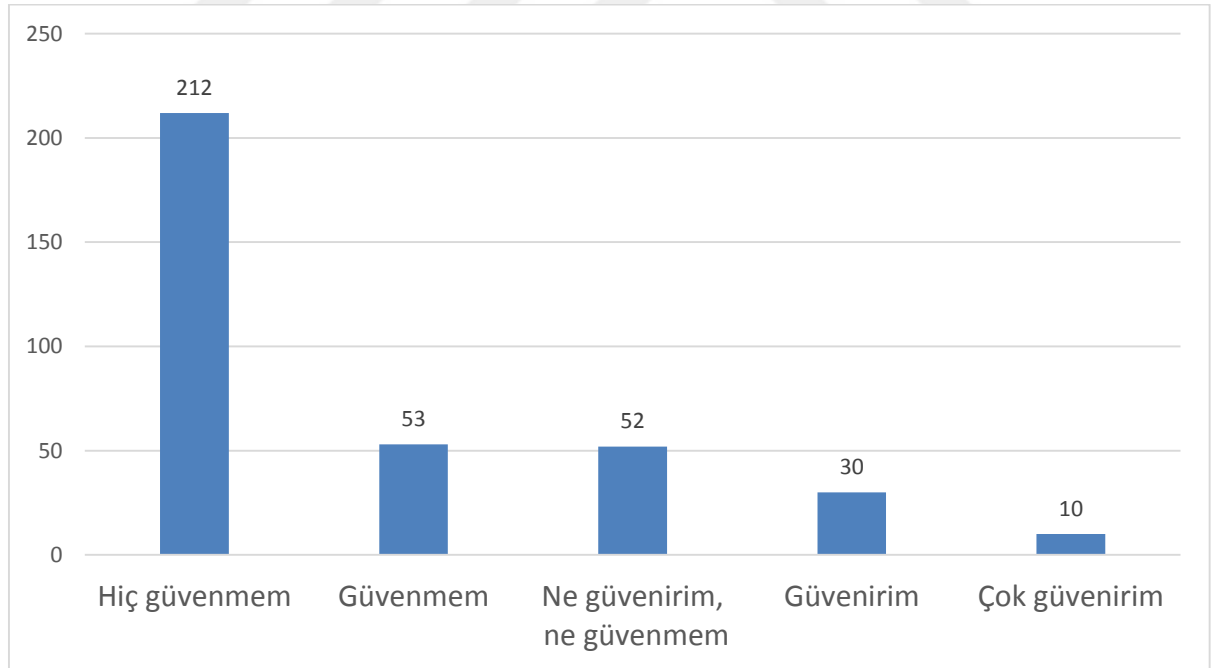
3.3.5. Mükelleflerin Sosyo-Politik Özellikleri

Bu kısımda mükelleflerin vergi ödeme motivasyonlarına etki ettiği düşünülen sosyo-politik faktörlere yer verilecektir. Mükelleflerin hükümete yönelik güven düzeyleri, dindarlık düzeyleri ve kanunlar karşısındaki tutumları modelimize dahil edeceğimiz sosyo-politik unsurlar olup aşağıda bunlara ilişkin betimleyici istatistiklere yer verilecektir.

3.3.5.1. Hükümete Duyulan Güven

Anket sonuçları Tunceli’de hükümete duyulan güven düzeyinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Mükelleflerin, beşli ölçekteki güven düzeyleri ortalaması 1.80 olarak bulunmuştur. Hükümete “hiç güvenmem” diyenlerin oranı %59.4, “güvenmem” diyenlerin oranı ise %14.8 olmuştur. Nötr kalanlar %14.6 iken “güvenirim” ya da “çok güvenirim” diyenlerin toplam oranı ise sadece %11.2’dir.

Şekil 3.10. Mükelleflerin Hükümete Yönelik Güven Düzeyleri

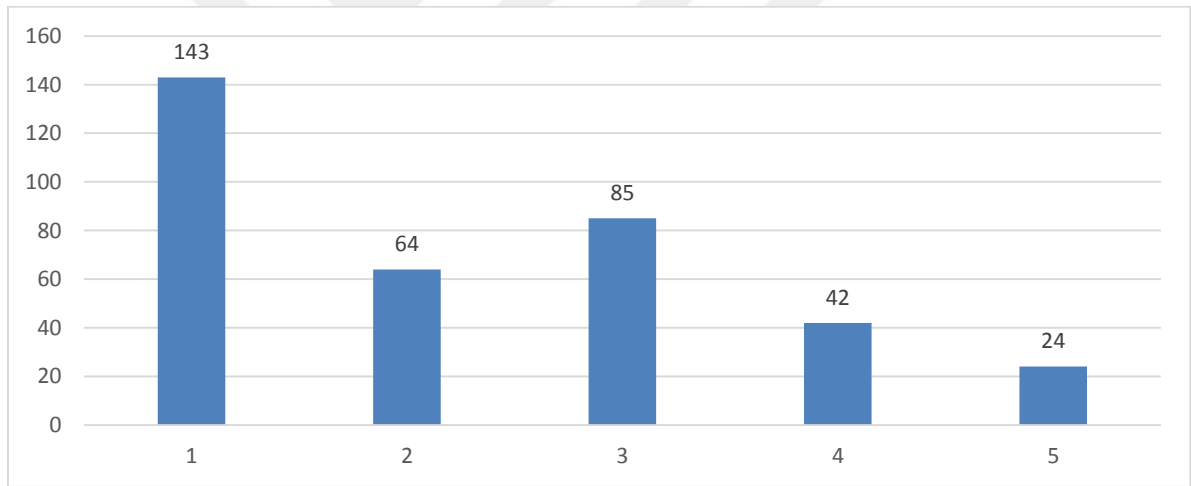
Araştırma konumuzun vergi ahlakı olması nedeniyle modelimizde hükümete yönelik güven düzeyi bir değişken olarak kullanılacak olmakla birlikte, diğer kamu kurumlarına yönelik güven düzeyinin de oldukça düşük kaldığını belirtmek gerekir. Ordu, polis,

mahkemeler ve bürokrasiye duyulan güven düzeyleri ortalaması sırasıyla 2.34, 2.22, 2.11 ve 1.98 olmuştur.

3.3.5.2. Dindarlık Düzeyi

Mükelleflerin dindarlık düzeylerinin ölçülmesi amacıyla “kendinizi ne kadar dindar bir kişi olarak görüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş ve beşli ölçeğe göre yanıt vermeleri istenmiştir. Söz konusu ölçeğe göre, örnekleme katılan bireylerin dindarlık düzeyleri ortalaması 2.27 olarak ölçülmüştür. 358 bireyin 143’ü (%39.9) en düşük düzey olan 1 değerini almıştır.

Şekil 3.11. Mükelleflerin Dindarlık Düzeyleri

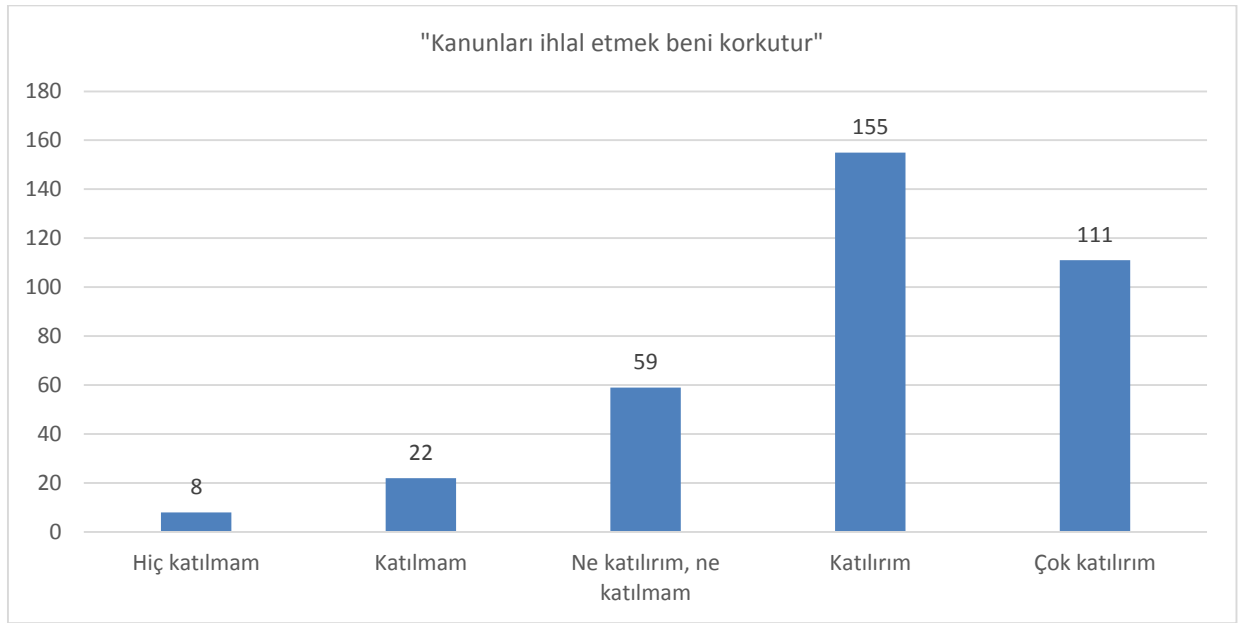
Ankete katılan bireylere dini kimliklerini nasıl tanımladıkları sorulmuş ve %73.7’si Alevi, %10.9’u Sünni, %11.5’i ateist, %2.2’si deist, %0.3’ü ise Hristiyan olduğunu belirtmiştir. Tunceli’de alevi inancına sahip olan bireylerin yoğunlukta olduğu düşünülürse, örneklemimizin bu açıdan temsiliyeti sağladığını söylemek mümkündür.

3.3.5.3. Kanunları İhlal Etmekten Duyulan Endişe

Bireylerin kanunları ihlal etmekten doğan riskleri göze alma düzeyleri vergi ödeme davranışlarını etkileyen önemli unsurlardandır. Kanunların ihlal edilmesi karşısında kamu otoritelerinin yaptırım gücünden çekinen bireylerin vergi konusundaki yükümlülüklerini

yerine getirmeleri beklenir. Diğer taraftan kanunlara uyum göstermenin bireylerin vergi ödeme motivasyonlarına ne ölçüde etki ettiği, bir başka deyişle ödeme davranışının içselleştirilmesine katkı sunup sunmadığı da yanıtlanmaya muhtaçtır. Bu amaçla, bireylere “kanunları ihlal etmek beni korkutur” ifadesine ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur.

Şekil 3.12. Mükelleflerin Kanunların İhlal Edilmesinden Duydukları Endişe Düzeyi

Ankette, kanunların ihlal edilmesinden duyulan endişe düzeyi ortalaması beşli ölçek üzerinden 3.95 olarak bulunmuştur. Örneklemdekilerin %31.3’ü kanunları ihlal etmek beni korkutur ifadesine “çok katılıyorum”, %43.7’si ise “katılıyorum” yanıtını vermiştir. Nötr olanların oranı %16.6 iken bu ifadeye katılmayan veya hiç katılmayanların toplam oranı ise sadece %8.5’tir.

3.4. Ekonometrik Model ve Yöntem

Tunceli’de mükelleflerin vergi ahlakı düzeylerini belirleyen faktörlerin analizi amacıyla kuracağımız ekonometrik modelde sıralı lojistik regresyon yöntemi kullanılacaktır. Vergi ahlakı için oluşturduğumuz beşli ölçeğe dayalı endeksin sıralı yapıda olmasından dolayı bu yöntem tercih edilmiştir. Sıralı lojistik regresyon, bağımlı değişken için kümülatif olasılıklar hesaplanması esasına dayanır. Tahmin edilen her katsayı, ilgili

bağımsız değişkenin, bağımlı değişkenin yanıt kategorilerinin belirli bir değer ve altındaki değerlerde bulunma olasılıklarına olan etkisini göstermektedir (Agresti, 2007: 180). Sıralı lojistik modelde göreceli olasılıkların (*odds*) logaritmik dönüşümü yapılarak lojit değerlere dönüştürülmektedir (O’Connell, 2006: 19).

Çalışmamızda SPSS 24 paket programı kullanılmıştır. SPSS PLUM prosedürü (*polytomous universal model*) aşağıdaki model formunu esas almaktadır (Liu, 2009).

$$\text{Logit}[P(Y \leq j)] = a_j - \beta_1 x_1 - \beta_2 x_2 - \dots - \beta_n x_n \quad j = 1, \dots, J - 1$$

Modelde a_j eşik değerleri, j yanıt kategorisini ve J kategori sayısını göstermektedir. Modelde yanıt kategorilerinin her seferinde belirli bir j ve altındaki değerde olma olasılıkları hesaplandığı için elde edilecek pozitif katsayılar, daha düşük yanıt kategorilerinde bulunma olasılığının düştüğü, buna karşılık daha yüksek yanıt kategorilerinde bulunma olasılığının ise arttığı anlamına gelecektir.

Diğer taraftan, sıralı lojistik regresyon modellerindeki katsayı tahminlerinin güvenilirliği paralel doğrular varsayımının karşılanması ile mümkün olabilmektedir. Belirli bir katsayı eğiminin her yanıt kategorisi için aynı olması anlamına gelen bu varsayımın geçerliliği “paralel doğrular testi” ile sınanmaktadır. Eğim parametrelerinin her bir yanıt kategorisi için aynı olduğunu varsayan boş hipotezin kabul edilmesi durumunda söz konusu şart sağlanmış olmaktadır (Norusis, 2005: 74).

Çalışmamızda vergi ahlakını belirleyen 4 adet değişken grubu tanımlanmıştır. Mükelleflerin cinsiyet, yaş, eğitim ve medeni durumları demografik değişkenleri oluşturmaktadır. İkinci grup (ekonomik değişkenler) bireylerin istihdam durumları ve ortalama hane gelirinden memnuniyet düzeyleri olmak üzere iki değişkenden oluşmaktadır. Üçüncü grup da iki değişkenden oluşmaktadır. Bunlardan biri bireyin hissettiği vergi yükünü gösterirken, diğeri denetim ve cezaların ne ölçüde caydırıcı olduğuna dair değerlendirmelerini gösteren değişkendir. Sosyo-politik değişkenler ise bireylerin hükümete yönelik güven düzeyleri, dindarlık düzeyleri ve kanunların ihlal edilmesinden duydukları endişe düzeyleri olmak üzere üç değişkenden oluşmaktadır.

Ekonometrik analiz için beş ayrı model oluşturulmuştur. İlk model, sadece demografik değişkenlerden oluşmaktadır. Sonrasında ise her adımda genişletilecek şekilde modele sırasıyla ekonomik değişkenler, vergilendirme ile ilgili değişkenler ve sosyo-politik değişkenler ilave edilmiştir. Sosyo-politik değişkenlerin ilave edilmesi aşamasında ise dindarlık değişkeni ve kanunların ihlal edilmesinden duyulan endişe düzeyini gösteren değişken dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Söz konusu iki değişken çaprazlandığında aralarında belirli düzeyde pozitif bir ilişki olduğu görüldüğü için bu türden bir dönüşüme gidilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, kurulan ekonometrik modelin bulguları sunulacaktır.

3.5. Bulgular¹⁰

Sadece demografik değişkenleri içeren *Model 1*'e göre (Tablo 3.2) kadınların erkeklere göre daha yüksek bir vergi ahlakı düzeyine sahip oldukları görülmektedir.¹¹ Kadınlar açısından cinsiyet ve vergi ahlakı arasındaki pozitif ilişki genişletilmiş modellerde de sağlanmaktadır.

Yaş değişkenine bakıldığında, (40-54) ve (55 ve üzeri) yaş aralığındaki mükelleflerin referans alınan (18-24) yaş grubundaki mükelleflere göre daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları görülmektedir. (25-39) yaş grubundaki mükellefler ise istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Sonuçlar istatistiki anlamlılık ve ilişki yönü açısından modeller arasında değişiklik göstermemektedir.

Tunceli'nin ileri gelenleri ile yapılan mülakatlarda ve ankette açık uçlu sorulara verilen cevaplardan da görüldüğü gibi Tunceli'nin geçmişte yaşadığı olayların yaşı ileri

¹⁰ Gözlem sayıları, Pseudo R^2 ve paralel doğrular varsayımının sağlanıp sağlanmadığını gösteren Chi Square değerleri ve buna ilişkin prob değerleri Tablo 3.3'ün sonunda verilmiştir. Pseudo R^2 değerlerinin ilerleyen modellerde artış göstermesi kurulan modellerin açıklama gücünün arttığını göstermektedir. Chi Square değerlerine ilişkin anlamlılık düzeylerinin (prob) 0.05'ten büyük olması ise eğitim parametrelerinin her bir yanıt kategorisi için aynı olduğunu varsayan boş hipotezin kabul edilmesi, bir başka deyişle paralel doğrular varsayımının sağlanması anlamına gelmektedir.

¹¹ Pozitif β katsayıları göreceli olasılık oranının birden büyük, negatif β katsayıları ise birden küçük olduğunu göstermektedir. Modelden elde edilen katsayının (0.549) üstel dönüşümü yapıldığında ($\exp(0.549)$) ulaşılan büyüklük (1.732) göreceli olasılık oranlarını (*odds ratios-OR*) göstermektedir. Elde edilen göreceli olasılık oranı, kadınların daha yüksek bir vergi ahlakı kategorisinde bulunma olasılıklarının erkeklerinkinin 1.732 katı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Çalışmamızda analiz bulguları, β katsayıları üzerinden değerlendirilecektir.

olanlar tarafından çok iyi bilinmesi, hala unutmamış olmaları, devletin yaptırım gücünün farkında olmaları yaşı (40-54) ve (55 ve üzeri) olanların vergi ahlak düzeylerin daha yüksek çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Çalışmamızda, mükelleflerin eğitim durumları ile vergi ahlakı düzeyleri arasında genel olarak bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Hiçbir okul bitirmeyenler, ilkokul ve ortaokul mezunlarının referans alındığı modelimizde, sadece *Model 1*'de yüksek lisans ve doktora mezunlarının pozitif olarak ayrıştığı görülmüştür. Ancak, genişletilmiş modellerde hiçbir eğitim düzeyinde istatistiki anlamlılığın sağlanamadığı görülmüştür.

Son demografik değişkenimiz olarak mükelleflerin medeni durumlarına bakıldığında evli, boşanan veya eşi ölen mükelleflerin referans alınan bekar mükelleflere göre istatistiki olarak bir farklılık göstermedikleri ve genişletilmiş modellerde de sonucun değişmediği görülmüştür.

Ekonomik durum değişkenlerini (istihdam durumu ve gelir düzeyinden memnuniyet) *Model 1*'e ekleyerek oluşturduğumuz *Model 2*'nin bulgularına bakıldığında, esnafın referans kategorideki memur mükelleflere göre daha düşük vergi ahlakına sahip oldukları görülmektedir. İşçi, serbest meslek sahibi, işsiz ve diğer kategorideki mükelleflerin ise memurlardan istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermedikleri sonucuna varılmıştır. Söz konusu sonuçlar, *Model 3*, *Model 4* ve *Model 5*'te de değişmemiştir. Diğer taraftan, hane gelirinden memnuniyet düzeyleri yüksek olan mükelleflerin vergi ahlakı düzeylerinin de daha yüksek olduğu görülmektedir. Gelirden memnuniyet ile vergi ahlakı arasındaki pozitif ilişki diğer modellerde de korunmaktadır.

Model 3, demografik ve ekonomik durum değişkenlerine vergilendirme ile ilgili iki değişken eklenerek oluşturulmuştur. Bunlar sırasıyla bireylerin, hissettikleri vergi yükü ve denetim ve cezaların caydırıcılığına ilişkin değerlendirmeleridir. Mükelleflerce hissedilen vergi yükü arttıkça vergi ahlakı düzeyinde düşüş ortaya çıkmaktadır. Vergi kaçakçılığına yönelik denetim ve cezaları yeterli bulan mükelleflerin de vergi ahlakı skorları daha düşüktür. Bir başka açıdan, denetim ve cezaları yetersiz bulanlar daha yüksek vergi ahlakına sahiptir. Vergilendirme ile ilgili her iki değişken *Model 4* ve *Model 5*'te de aynı doğrultuda sonuçlar vermiştir.

Yapılan mülakatlarda mükellefler Tunceli İlinin küçük olduğunu, ekonomisinin gelişmediğini, sanayisinin olmadığını, daha çok devlet kesiminde çalışanların olduğunu ve esnaf kesiminin küçük esnaf tabir edilen esnaflardan oluştuğunu söylemişlerdir. Bireyler, Tunceli’deki mükelleflerin yeterince denetlendiğini ancak Türkiye’de denetim ve cezaların yeterli olmadığını düşünmektedirler.¹² Modelimizde vergi denetim ve cezalarını az bulanların vergi ahlak düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiş, mülakat ve ankette aldığımız cevaplarla uyumuştur.

Son olarak *Model 3*’e sosyo-politik değişkenler eklenerek iki ayrı model oluşturulmuş ve test edilmiştir. *Model 4*, diğer değişkenlere ilaveten mükelleflerin hükümete yönelik güven düzeyleri ve dindarlık düzeylerini içermektedir. Bulgular, hükümete daha çok güven duyan mükelleflerin daha yüksek vergi ahlakına sahip olduklarını göstermektedir. Bu noktada, hükümete güven duymayan mükelleflerin ödedikleri verginin israf edildiğine dair kaygılarının yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu iki veri çaprazlandığında, hükümete çok güven duyduğunu belirten mükellefler arasında “ödediğim verginin ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcadığını düşünüyorum” ifadesine katılım düzeyi ortalaması 3.60 olmakta, buna karşın aynı ortalama hükümete hiç güvenmediğini belirten mükellefler için düzenli olarak azalmakta ve 1.51’e düşmektedir. Tunceli’nin siyasi ve politik yapısına bakıldığında hükümetle farklı düşüncede olanlarının oranı oldukça yüksektir. Hükümetin yaptığı kamu harcamalarının çoğunun gereksiz olduğunu, israf edildiğini düşünenlerin sayısının çok olmasını siyasi düşüncelerine bağlamak mümkündür.

Modellerimizde dindarlık düzeyi ile vergi ahlakı arasında da istatistiki olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Tunceli ilinde Tunceli’ye has Alevi dini çoğunluktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi anketimizde Alevi inancına sahip olanların oranı %73.7’dir. Mülakatlarda ve açık uçlu sorularda bireyler ataları ve büyüklerinin kendilerine küçüklükten beri Alevilik inancına göre komşularının haklarına girmemeleri, devlete, devlet kurumlarına ve doğaya sahip çıkmaları gerektiği ve devlet de dahil kimseye borçlu kalmamayı görev bilmeleri gerektiğinin öğretildiği şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Bu düşünceyle vergi borcu çıktığında zaman kaybetmeden ve geciktirmeden borçlarını hemen

¹² “Türkiye’de vergi kaçakçılığına yönelik denetim ve cezalar yeterince caydırıcıdır” ifadesine katılım düzeyi beş üzerinden 2.32 olarak bulunmuştur.

ödemeyi kendilerine bir görev edinmişlerdir. Alevi inancının Tunceli'nin vergi ahlakının yüksek çıkmasında etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Modelimize dindarlık düzeyi yerine bireylerin kanunları ihlal etmekten duydukları endişe düzeyi dahil edilmiş ve *Model 5* oluşturulmuştur. Kanunların ihlal edilmesinden duyulan endişe düzeyi her ne kadar daha farklı belirleyicilerin de etkisi altında olmakla birlikte, dindarlık düzeyi ile bir ölçüye kadar ilişkilidir. Söz konusu iki değişken çaprazlandığında, dindarlık düzeyi arttıkça kanunları ihlal etmekten duyulan endişe düzeyinin de arttığı görülmektedir. Örneklemimizde en düşük dindarlık düzeyine sahip mükelleflerde kanunların ihlal edilmesinden duyulan endişe düzeyinin ortalaması 3.70 iken dindarlık düzeyi en yüksek grupta bu rakam 4.33'e çıkmaktadır. *Model 5*'in sonuçları, kanunları ihlal etmekten duyulan endişe düzeyi arttıkça vergi ahlakı düzeyinin de arttığını göstermektedir. Bu değişkenin, bireyin dindarlık düzeyine oranla daha kuvvetli bir belirleyici olduğu söylenebilir.

Ankette verilen cevaplara bakıldığında Tunceli halkında kanunları ihlal etmekten endişe edenlerin çoğunlukta olduğu görülmüştür. Çünkü Tunceli halkının geçmişte yaşadıkları kötü olayları çok iyi hatırlamaları bunda etkindir. Kanunları ihlal etmekten duyulan endişe düzeyi ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki olduğundan ve Tunceli'de kanunları ihlal etmekten duyulan endişe düzeyi yüksek olduğundan vergi ahlak düzeyleri de yüksek çıkmıştır. Tunceli'de mükelleflerin neden her yıl dereceye girdiklerinin sorulduğu mülakat ve açık uçlu sorularda devletin yaptırım gücünün (ceza, e-haciz, haciz v.b.) yüksek olduğu sıklıkla söylenmiştir.

Tablo 3.3. Tunceli’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler (Sıralı Lojistik Regresyon Model Sonuçları)

		MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3	MODEL 4	MODEL 5
		Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)
DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER						
Cinsiyet						
	Kadın	0.549** (0.200)	0.535* (0.209)	0.518* (0.212)	0.472* (0.215)	0.427* (0.216)
Yaş						
	(25-39)	0.339 (0.380)	0.533 (0.397)	0.675 (0.403)	0.512 (0.406)	0.693 (0.409)
	(40-54)	1.297** (0.447)	1.412** (0.466)	1.610** (0.475)	1.415** (0.480)	1.535** (0.482)
	(55 ve üzeri)	1.336* (0.613)	1.441* (0.623)	1.527* (0.629)	1.529* (0.632)	1.453* (0.635)
Eğitim durumu						
	Lise/Meslek Lisesi	0.220 (0.340)	0.008 (0.349)	-0.044 (0.352)	0.055 (0.356)	0.127 (0.359)
	Ön lisans/Lisans	0.394 (0.337)	-0.085 (0.364)	-0.215 (0.368)	-0.186 (0.371)	-0.253 (0.374)
	Y. lisans/Doktora	1.160* (0.521)	0.081 (0.584)	-0.350 (0.593)	-0.205 (0.602)	-0.132 (0.605)
Medeni durum						
	Evli	-0.095 (0.250)	-0.214 (0.261)	-0.125 (0.264)	-0.194 (0.268)	-0.334 (0.273)
	Boşanmış	-0.341 (0.422)	-0.655 (0.430)	-0.562 (0.434)	-0.534 (0.438)	-0.464 (0.441)
	Eşi ölmüş	-0.203 (0.842)	0.038 (0.856)	0.436 (0.865)	-0.058 (0.879)	0.617 (0.881)

		MODEL 1	MODEL 2	MODEL 3	MODEL 4	MODEL 5
		Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)	Katsayı (Standart hata)
EKONOMİK DEĞİŞKENLER						
İstihdam durumu						
	İşsiz		-0.625 (0.442)	-0.392 (0.448)	-0.426 (0.457)	-0.258 (0.459)
	Esnaf		-0.998** (0.326)	-0.956** (0.330)	-0.712* (0.343)	-0.934** (0.349)
	Serbest meslek		-0.680 (0.450)	-0.824 (0.456)	-0.652 (0.462)	-0.561 (0.465)
	İşçi		-0.617 (0.355)	-0.616 (0.361)	-0.450 (0.369)	-0.456 (0.373)
	Diğer		-0.481 (0.450)	-0.495 (0.460)	-0.283 (0.473)	-0.339 (0.473)
Gelir	Gelirden memnuniyet		0.331** (0.101)	0.320** (0.103)	0.244* (0.105)	0.253* (0.105)
VERGİLENDİRME DEĞİŞKENLERİ						
	Hissedilen vergi yükü			-0.428** (0.111)	-0.294* (0.116)	-0.296* (0.116)
	Vergi denetim ve cezaları			-0.369** (0.089)	-0.436** (0.092)	-0.428** (0.093)
SOSYO-POLİTİK DEĞİŞKENLER						
1						
	Hükümete duyulan güven				0.316** (0.109)	0.344** (0.106)
2						
	Dindarlık				0.240** (0.090)	
	Kanunların ihlal edilmesinden duyulan endişe					0.600** (0.115)
	Gözlem sayısı	352	349	349	348	346
	Pseudo R ²	0.078	0.143	0.212	0.263	0.307
	Paralel Doğrular Testi, Chi-Square/prob.	42830 (0.061)	57001 (0.175)	59568 (0.280)	35093 (0.996)	73755 (0.109)

** %1 düzeyinde anlamlı, * %5 düzeyinde anlamlı

Referans kategorileri: Cinsiyet (erkek), yaş (18-24), eğitim durumu (hiçbir okul bitirmeyenler, ilköğretim ve ortaokul mezunları), medeni durum (bekar), istihdam (memur).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Vergiler her dönem devletlerin en önemli gelir kaynağı olmuştur. Devletler kamu hizmetlerini bu gelir kaynaklarına göre şekillendirmektedirler. Bu yüzden devlet için vergi vazgeçilmez bir gelir kaynağıdır. Vazgeçilmez gelir kaynağı olan vergileri devlet egemenlik gücünü kullanarak toplamaktadır. Bu yüzden vergilerin etkin şekilde toplanması gerekmektedir. Vergilerin toplanmasında hedeflenen başarıların sağlanabilmesi için devletin topladığı vergiler kadar toplaması gerektiği halde toplayamadığı vergilerin sebeplerini ve kişilerin vergi ödememelerine neden olan olumlu ya da olumsuz faktörleri tespit etmesi ve bu yapılan tespitler neticesinde gerekli politikaları geliştirmesi gereklidir.

Günümüze kadar vergi toplamada etkinliğin artırılması için kişileri vergi ödemeye yönlendirecek ya da vergiden kaçınmalarını engelleyecek yaptırımlar tercih edilmekteydi. Bireylerin denetlenme, yakalanma ve ceza alma riskini göze alamayıp vergi ödeyecekleri varsayılmaktaydı. Son zamanlarda yapılan ampirik çalışmalarda ise vergi ödemeye zorlayıcı yasal ve ekonomik yaptırımların yanında içsel motivasyonların da çok önemli olduğu ortaya konmuştur. Çalışmalarda vergisel denetim ve cezaların kişileri vergilerini düzenli ödemeye zorlayacak yeterlilikte olmadığı tespitine varılmıştır. Çünkü vergi denetimi geçirmeyen ve ceza almayan birçok mükellefin vergisini düzenli ödediği görülmektedir. Bu yüzden vergi mükelleflerinin ne tür güdülerle vergi ödedikleri sorusu önem kazanmıştır. Günümüzde, mükellef davranışlarını açıklamak için yasal ve ekonomik faktörlerin tek başına yeterli olmadıkları bilinmektedir.

Kişiler vergi görevlerini yerine getirip getirmeme konusunda içsel motivasyonlarına göre davrandıklarında vergi ahlakı gündeme gelmektedir. Kişilerin vergi ahlakı seviyeleri yüksek ise vergi karşısında olumlu, vergi ahlakı seviyeleri düşükse olumsuz tutum ve davranış sergileyeceklerdir. Bu nedenle devletin vergide hedeflediği başarıya ulaşması için kişilerin ve toplumun vergi ahlakı seviyesini yükseltmesi gerekmektedir. Bunu sağlayabilmesi için kişilerin vergi ahlakını hangi faktörlerin belirlediğini doğru tespit etmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda buradan hareketle Tunceli’de vergi ahlakının belirleyenleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Tunceli’de 358 kişi ile yapılan saha çalışmasından elde ettiğimiz bulgular aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

Tunceli Merkez’de yaptığımız anket çalışması 358 bireye uygulanmıştır. Değerlendirilen 358 kişinin 184’ü (%51,4) erkek, 174’ü (%48,6) kadın olup, 198’i (%55,3) evli, 131’i (%36,6) bekar, 24’ü (%6,7) boşanmıştır. Mükelleflerin eğitim düzeylerine bakıldığında ise en yoğun grubun lisans mezunu olduğu ve ankete katılım gösterenlerin %35,01’ini (125 kişi) oluşturduğu görülmektedir. %22,4’ü (80 kişi) lise, %17,4 (62 kişi)’ü ön lisans mezunudur. Mükelleflerin meslek gruplarının en yoğunu %34,4 ile esnaf olup, onu %26,5 ile işçi ve %20,2 ile devlet memuru takip etmiştir. Mükelleflerin kazançlarına baktığımızda %47,49’u ücret geliri elde ederken, %31,01’i ticari kazanç geliri elde etmektedir. Mükellefleri en çok zorlayan vergi türü %40,78 ile gelir vergisi olup ardından %36,59 ile katma değer vergisi gelmektedir.

Çalışmamızda saha çalışmasının verilerinden hareketle Tunceli’de vergi ahlakını belirleyen demografik, ekonomik, sosyal-politik ve vergilendirme ile ilgili faktörler tespit edilmiştir. Bu tespitlere göre Tunceli’de kadınların vergi ahlak düzeylerinin ılımlı düzeyde de olsa erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Kadınlar açısından cinsiyet ve vergi ahlakı arasındaki pozitif ilişkinin genişletilmiş modellerde de sağlandığı görülmüştür.

Literatürdeki çalışmalarda katılımcıların yaşı arttıkça vergi ahlakı düzeyinin de arttığı görülmektedir. Tunceli ilinde de yaş değişkenine bakıldığında, (40-54) ve (55 ve üzeri) yaş aralığındaki mükelleflerin referans alınan (18-24) yaş grubundaki mükelleflere göre daha yüksek vergi ahlakına sahip oldukları görülmektedir. (25-39) yaş grubundaki mükellefler ise istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Sonuçlar istatistiki anlamlılık ve ilişki yönü açısından modeller arasında değişiklik göstermemektedir. Diğer modellerde de vergi ahlakı ile katılımcıların yaşı arasında benzer bir ilişki bulunmuştur. Tunceli’de orta yaşın üzerindeki bireylerde vergi ahlakının arttığı söylenebilir.

Mükelleflerin eğitim düzeyleri ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında, sadece *Model 1*’de yüksek lisans ve doktora mezunlarının referans alınan gruptan (hiçbir okul bitirmeyenler, ilkokul ve ortaokul mezunları) pozitif olarak ayrıştığı görülmüştür.

Ancak, genişletilmiş modellerde hiçbir eğitim düzeyinde istatistiki anlamlılığın sağlanamadığı görülmüştür

Çalışmada medeni duruma göre vergi ahlakı düzeylerine bakıldığında bekar ve evli bireyler arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemektedir. Evli, boşanmış veya eşi ölmüş mükelleflerin referans alınan bekar mükelleflere göre istatistiki olarak bir farklılık göstermedikleri ve genişletilmiş modellerde de sonucun değişmediği görülmüştür.

Literatürde gelir düzeyi ile vergi ahlakı düzeyi arasındaki ilişki pozitif ya da negatif olabilmektedir. Tunceli için ekonomik durum değişkenlerini (istihdam durumu ve gelir düzeyinden memnuniyet) *Model 1*'e ekleyerek oluşturduğumuz *Model 2*'nin bulgularına bakıldığında, hane gelirinden memnuniyet düzeyleri yüksek olan mükelleflerin vergi ahlakı düzeylerinin de daha yüksek olduğu görülmektedir. Gelirden memnuniyet ile vergi ahlakı arasındaki pozitif ilişkinin diğer modellerde de korunduğu görülmüştür.

Çalışmamızda meslek grupları ve vergi ahlakı ilişkisine bakıldığında; esnafların referans kategorideki memur mükelleflere göre daha düşük vergi ahlakına sahip oldukları görülmektedir. İşçi, serbest meslek sahibi, işsiz ve diğer kategorideki mükelleflerin ise memurlardan istatistiki olarak anlamlı bir farklılık göstermedikleri sonucuna varılmıştır.

Çalışmamızda bireyin hissettiği vergi yükünün tespit edilmesi amacıyla bireylere, “Ödediğim verginin yükünü çok ağır buluyorum” şeklindeki ifadeye ne kadar katıldıkları sorulmuş ve vergi ahlakı ile ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuçlar, hissedilen vergi yükü arttıkça vergi ahlakı düzeyinin azalma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda vergi denetim ve cezalarının vergi ahlakına etkisine baktığımızda; vergi kaçakçılığına yönelik denetim ve cezaları yeterli bulan mükelleflerin vergi ahlakı skorlarının düşük olduğu görülmektedir. Bir başka açıdan, denetim ve cezaları yetersiz bulanlar daha yüksek vergi ahlakına sahiptir. Vergilendirme ile ilgili her iki değişken için *Model 4* ve *Model 5*'te de aynı doğrultuda sonuçlar bulunmuştur.

Literatürde kamu kurumlarına güven düzeyi ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sebeple kamu kurumlarına güven arttıkça vergi ahlakı düzeyinde de

artış görülecektir. Çalışmamızda da hükümete duyulan güven düzeyi ile bireylerin vergi ahlakı düzeyleri arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Bir başka açıdan, bireyin kamu kurumlarına olan güveni düştükçe vergi ahlakı da azalmaktadır. Verilerden elde edilen 2.09'luk ortalama büyüklüğü, Tunceli'de kamu kurumlarına yönelik güvenin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu noktada, hükümete güven duymayan mükelleflerin ödedikleri verginin israf edildiğine dair kaygılarının yüksek olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu iki veri çaprazlandığında, hükümete çok güven duyduğunu belirten mükellefler arasında “ödediğim verginin ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcandığını düşünüyorum” ifadesine katılım düzeyi ortalaması 3.60 olmakta, buna karşın aynı ortalama hükümete hiç güvenmediğini belirten mükellefler için düzenli olarak azalmakta ve 1.51'e düşmektedir.

Vergi ahlakı literatüründe bireylerin dindarlık düzeyleri ve dini inançları ile vergi ahlakı arasındaki ilişki sıklıkla ele alınmaktadır. Çalışmamızda, bireyin dindarlık düzeyi öncelikle “Kendinizi ne kadar dindar bir kişi olarak görüyorsunuz?” sorusu ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Dindarlık düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye bakıldığında ise literatüre paralel bir şekilde ilişkinin pozitif olduğu görülmüştür. Dindarlık düzeyi yerine bireylerin kanunları ihlal etmekten duydukları endişe düzeyi modele dahil edilerek oluşturulan modelde kanunların ihlal edilmesinden duyulan endişe düzeyi her ne kadar daha farklı belirleyicilerin de etkisi altında olmakla birlikte, dindarlık düzeyi ile bir ölçüye kadar ilişkilidir. Söz konusu iki değişken çaprazlandığında, dindarlık düzeyi arttıkça kanunları ihlal etmekten duyulan endişe düzeyinin de arttığı görülmektedir. Örneklemimizde en düşük dindarlık düzeyine sahip mükelleflerde kanunların ihlal edilmesinden duyulan endişe düzeyinin ortalaması 3.70 iken dindarlık düzeyi en yüksek grupta bu rakam 4.33'e çıkmaktadır. *Model 5*'in sonuçları, kanunları ihlal etmekten duyulan endişe düzeyi arttıkça vergi ahlakı düzeyinin de arttığını göstermektedir. Bu değişkenin, bireyin dindarlık düzeyine oranla daha kuvvetli bir belirleyici olduğu tespitine varılmıştır.

Saha çalışmamızın sonucunda Tunceli mükelleflerinin vergi ahlakını arttırmak için yapılması gereken çalışmalar aşağıda tespit edilmiştir.

Devlet teşkilatı ve serbest muhasebeci mali müşavirler mükelleflerin vergiye uyumunu arttıracak şekilde telkinde bulunmalı ve bu bilincin yerleşmesi için ilkokuldan yüksek okula kadar eğitim kurumlarının her kademesinde eğitim verilmelidir.

Devletine güvenmek ile vergi ahlakı arasında çok önemli bir bağ olduğu için mükelleflerin güvenini yükseltmek için çalışmalar yapılmalıdır. Devletin bölgeye yaptığı yatırımlar ve yapmadığı yatırımlar net bir şekilde açıklanmalıdır. Bazen belediyelerin yapması gereken hizmetleri devletin yapması gerektiğini düşünenler olabilmekte ve bu sebeple kişiler aldığı hizmeti yeterli görmeyip devlete tepki verebilmektedir. Yapılan hizmetlerin ve yatırımların üzerinde durulmalı, toplumun bunları görmesi ve fark etmesi sağlanmalıdır. Toplumun beklentilerine göre yatırımlar ve hizmetlerin yapılması sağlanmalıdır. Çünkü beklentiler doğrultusunda hizmetler yapıldığında mükellefler vergi ödeme konusunda daha gönüllü olacaklardır.

Devletin topladığı vergileri hangi alanlara harcadığı konusunda mükelleflerin bilgilili olması kişilerin vergi ahlakı düzeyini olumlu etkileyebilecektir. Bu yüzden devlet bölgesel dağıtım konusunda mükellefleri bilgilendirdiğinde, mükelleflerin devlete olan güveni artacağı için mükellefler vergilerini daha istekli ve gönüllü ödeyeceklerdir. Bu konuda okullarda, sivil toplum örgütlerinde, basın yayın organlarında ve üniversitelerde bilgilendirme çalışmaları yapılabilir.

Vergi denetim ve cezaları mükellefleri vergisel görevlerini düzgün yapmaya zorladığından, Tunceli’de kayıt dışı mükelleflerin olmadığı görülmekte ve Tunceli mükellefleri her yıl vergi ödeme konusunda dereceye girmektedir. Bu denetim ve cezaların verimli ve etkin kullanımının tüm Türkiye’ye yayılması ve tüm mükelleflerin bunu hissetmesi sağlanmalıdır.

Mükelleflerin hissettikleri vergi yükü vergi ödeme konusundaki gönüllülüklerini düşürdüğünden vergi oranlarında ağır yük hissedilen gelir gruplarında indirimle gidilip verginin daha yaygın ve çok alınması konusunda çeşitli yasal düzenlemeler yapılabilir. Bununla vergi kaçırmış olup ama suçluluk duygusu içinde olan mükelleflerin sisteme entegre edilmesi sağlanabilir.

Mükellefleri suç işleme potansiyeline sahip bireyler olarak görmeyen, mükelleflere yönelik saygılı davranışların vergi ahlakı yönünden pozitif bir etkiye sahiptir. Dünya genelinde vergi ahlakının ulus içinde sağlanması ve bunun gibi başarılı uygulamalara sahip ülkelerde örneğin; Japonya gibi, genel olarak Vergi ile ilgili kurumlarda çalışan memurlarının maaşlarının diğer devlet görevlerine nazaran daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sayede amaçlanan durumun vergi ile ilgili kurumlarda çalışan memurların rüşvete ve yolsuzluklara başvurmamaları engellenebilir.

Tunceli’de vergi dairesi yetkilileri mükellef odaklı çalıştığı için vergi toplama konusunda çok başarılı olmaktadır. Tüm Türkiye’de vergi idareleri mükellef odaklı çalışıyoruz şeklinde beyanlarda bulunsalar da uygulama bu şekilde olmamaktadır. Tunceli’deki çalışma şekli tüm Türkiye’ye örnek gösterilebilir. Çünkü vatandaşa yardımcı olacak şekilde çalışmalar yapmak mükelleflerin gönüllü vergi ödeme konusundaki uyumlarını olumlu yönde etkileyecektir.

Nerdeyse iki yılda bir çıkarılan vergi afları mükellefleri görevlerini yapmama eğilimine itmektedir. Mükellefler sürekli vergi affı beklentisine girerek yükümlülüklerini ertelemektedirler. Vergi afları mükellefleri incelemenden de muaf tutmaktadır. Bu yüzden vergi aflarının çıkarılmamasında fayda vardır. Mükellefler beklenti içinde olmayınca vergilerini de düzenli ödemek isteyeceklerdir.

KAYNAKLAR

- Agresti, A .,** 2007. An Introduction to Categorical Data Analysis (Newyork: Wiley)O’Connell, Ann A. (2006), Logistic Regression Models for Ordinal Response Variables (London: Sage Publications).
- Akdoğan, A.,** 2009, Kamu Maliyesi, 13. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara
- Akdoğan, A.,** 1996, Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, İstanbul.
- Aktan, C. C. ve Çoban H.,** 2006, “Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Perspektiflerinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler”, (Der.), Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi AKTAN, Coşkun Can, Dilek Dileyici ve İ.Yaşar Vural (Ed.) , Seçkin Yayınevi, 1.bs., ss.137-157, Ankara.
- Aktan, C. C.,** 2010, “Toplam Ahlak Felsefesi ve Toplam Ahlak Yönetimi” <http://www.canaktan.org/canaktan-personel/canaktan-arastirmalari/toplam/ahlak/aktan-toplam-ahlak.pdf>, 02.02.2019
- Allingham, M. G. And Sandmo A.,** 1972, “Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis”, Journal of public Economich, Vol.1, Issue:3/4, 323-338
- Alm, J. and Torgler, B.,** 2006, “Culture Differences And Tax Morale İn The United States And İn Europe”, Journal of Economic Psychology, Sayı: 27, ss: 224-246
- Alm, J. and Torgler, B.** 2004, “Estimating the Determinants of Tax Morale”, National Tax Association – Tax Institute of America Proceodings of the Annual Meeting, Minneapolis, ABD, Haziran 2004, ss. 269-274.
- Altuğ, O.,** 1999, Kayıt Dışı Ekonomi, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Altunışık, R., Coşkun, R. Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım, E.** 2007, Sosyal Bilimler Araştırma Yöntemleri, Sakarya Kitabevi, Adapazarı
- Arıkan, Z.,** 1994, “Vergi Kaçağının Nedenleri ve Çözüm Yolları”, Maliye Yazıları, sayı 44, Temmuz-Eylül
- Bağırzade, E., Resul O.,** 2007, “Kayıtdışı Ekonominin Temel Özendirici Faktörlerinden Biri Gibi Yolsuzluk Ve Onunla Mücadelenin Azerbaycan Girişimleri”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi Sayı: 11, Ocak, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – Kırgızistan.
- Bayralı, H. H., N. T. Saruç ve İ. Sağbaş** 2004, “Vergi Kaçırmaı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi ve Vergi Kaçaklarının Önlenmesi: 19. Maliye Sempozyumu, 10-14 Mayıs, Antalya,Belek.

- Biberoğlu, E.**, 2006, “Türkiye’de Gönüllü Vergi Uyumı”, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E., İzmir.
- Bilgin, H. K.**, 2011, “Türkiye’de Vergi Ahlakının Belirleyicileri” ODTÜ Geliştirme Dergisi, 38 (Ağustos), Adana
- Birinci, E.**, 2010, Tarım Kesiminin Vergilendirilmesi Ve Vergi Bilinci: Tekirdağ İli Merkez İlçe Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Can, E., ve Duran, İ.**, 2015. Demografik Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: İstanbul İli Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55-71
- Çataloluk, C.**, 2008, “Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:20, ss.213-228
- Çelikkaya, A. ve Gürbüz, H.**, 2006, “Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bir Alan Çalışması”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 247, ss. 122-139.
- Çetintaş, H. ve Vergil, H.**, 2003, “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Tahmin”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, 4 (1), ss. 15-30.
- Çiçek, H.**, 2006, “Psikolojik ve Sosyal yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri: İstanbul İli Anket Çalışması”, İSMMMO, Yayın no: 65, İstanbul.
- Demir, İ. C.**, 2008, “Vergi Ahlakı ve Belirleyenleri Ege Bölgesi Örneği”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Derdiyok, T.**, 1993, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini”, Türkiye İktisat dergisi, Mayıs.
- Edizdoğan, N. ve Gümüş, E.**, 2013, “Vergi Afları ve Türkiye’de Vergi Aflarının Değerlendirilmesi”, Maliye Dergisi, Sayı 164, Ocak-Haziran.
- Erdem, M., Şenyüz, D., Tatlıoğlu, İ.**, 2003, Kamu Maliyesi, Üçüncü Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa,
- Ergün, İ.**, 2016, Vergi Ahlakı: Uygulamalı Örnek (Tekirdağ Örneği), Namık Kemal Üniversitesi, SBE, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Abdülkadir Işık
- Feinstein, J.**, 1991, “An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection”, Rand Journal of Economics, 22(1),pp.14-35.
- Gerçek, A.**, 2003, Türk Vergi Hukukunda Tahsilât İşlemi Ve Etkinliği, Ekin Kitabevi, Bursa.

- Gök, A.K.**, 2007, “Vergi Direncinin Gelişimi”, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 22, S.1, İstanbul.
- Gökbunar, A. R., Selim S. Ve Yanıkkaya, H.**, 2007, “Türkiye’de Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma”, Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 18, Sayı: 63, ss: 69-94.
- Guttman, G.**, 1992, “Tax Indulgences: The Scope and Effect of Tax Amnesty”, Tax Administration Review, S.11, ABD, Eylül 1992, ss. 63-70.
- İnanç, M.**, 2012, Vergi Ahlakını Şekillendiren Faktörlerin Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Üzerindeki Etkisi: Biga Örneği, anakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- İzgi, K.**, 2011, “Vergi Ahlakını Etkileyen Faktörler: Sakarya Üniversitesi Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kalyoncu, R.**, 1984, “Vergi Sloganları, Vergi, Vergiden Kaçınma Yolları Üzerine Düşünceler”, 1981’den 2003’e Vergi Dünyası (CD), Maliye Hesap Uzmanları Yayını, Sayı:35, s. 13, Temmuz.
- Karakoç, Y.**, 1995, Sosyal Maliye, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 61, Baskı ve Cilt: Adalet Matbaacılık, İzmir.
- Kaynar, H.**, 2010, “Vergi Ahlakı Ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kornhauser, M. E.**, (2007), “Normative and Cognitive Aspects of Tax Compliance: Literature Review and Recommendations for the IRS Regarding Individual Taxpayers”, 2007 Annual Report to Congress (Volume. 2), Taxpayer Advocate Service
- Kirchler, E.**, 2003, Boris Maciejovsky, Friedrich Schneider, “Everyday Representations of Tax Avoidance, Tax Evasion, and Tax Flight. Do Legal Differences Matter?” Journal of Economic Psychology, No:24.
- Liu, X.**, 2009, “Ordinal Regression Analysis: Fitting the Proportional Odds Model Using Stata, SAS and SPSS”, Journal of Modern Applied Statistical Methods, 8(2): 632-645.
- Mcgee, Robert W.**, (2007), “Ethics and Tax Evasion: Empirical Studies of Korea, Japan and China”, Andreas School of Business Working Paper, Barry University, Miami Shores, FL 33161 USA, Mart.
- Mcgee, R. W. and COHN G. M.**, 2008, “Jewish Perspectives on the Ethics of Tax Evasion”, Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, Volume: 11, Number: 2, 1-32

- Mcgee, R. W. ve Wendy G.**, 2009, “Opinions on the Ethics of Tax Evasion: A Comparative Study of the USA and Six Latin American Countries.” Akron Tax Journal, S. 24, No:69.
- Mcgee, R. W.**, 2009, “Views Toward Tax Evasion: A Comparative Study of Moldova and Romania”, IUP Journal of Public Finance, Vol. 7, 7-24
- MHUD**, 2015 Beyanname Düzenleme Klavuzu, Acar Basım yayınevi, İstanbul
- Mutluer, M. Erdoğan Ö. K., Kesik, A.**, 2007, “Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 185, Hukuk: 11, 1. Baskı, İstanbul, Ekim-2007.
- Nadaroğlu, H.**, 1981, Kamu Maliyesi Teorisi 4. Baskı, Sermet matbaası, İstanbul
- Nadaroğlu, H.**, 1998, Kamu Maliyesi teorisi, Gözden Geçirilmiş ve Düzeltilmiş 10. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Norusis M.J.**, 2005, Ordinal regression (Chapter 4). Statistical Package for the Social Science (SPSS) 13.0 Advanced Statistical Procedures Companion. http://www.norusis.com/pdf/ASPC_v13.pdf Erişim: 22.07.2019
- Organ, İ. Ve Yegen, B.**, 2013, “Vergi Bilinci ve Vergi Ahlakı Oluşumunda Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Adana İli Örneği”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 27, Sayı: 4, Adana.
- Önder, İ.**, 1993, “İktisat Psikolojisi”, Prof.Dr. Memduh Yaşa’ya Armağan, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Otuz Dördüncü Seri, İÜİFME Yay. No:76, ss.178-187, İstanbul
- Pehlivan, O.**, 2009, Kamu Maliyesi, Derya Kitapevi, Trabzon.
- Reynaud, P. L.**, 1955, Vergi Karsısında Mükellefin Ruh Haleti, Erçoklu, Celal, (Çev.), Maliye Tetkik Kurulu Yayınları, İdeal Matbaası, Ankara.
- Roth, J. A., Scholz J. T. ve Witte A.D.**, 1989, Taxpayer Compliance, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, Vol.1, An Agenda for Research.
- Sağbaş, İ. ve Başoğlu, A.**, 2005, “İlk Öğretim Çağındaki Öğrencilerin Vergileri Algılaması: Afyonkarahisar İli Örneği”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi , C.VII ,S.2, Afyon.
- Sandmo, A.**, 2005, “The Theory of Tax Evasion: A Retrospective View”, National Tax Journal, Vol 58, No.4,643-663
- Saraçoğlu, F.**, 2003, “Vergilendirme yetkisi ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, ss:175-789, Ankara.

- Savaşan, F.**, 2006, “Vergi Afları: Teori Ve Türkiye Uygulamaları (“Vergi Barışı” Uygulama Sonuçları)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, (C.VIII ,S.1, 2006), Afyon.
- Seyidoğlu, H.**, 1992, Ekonomik Terimler: Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları, Ankara
- Slemrod, J.**, 2002, “Trust in Public Finance”, NBER Working Paper No. W9187 <http://www.nber.org/papers/w9187>, (01.11.2018).
- Song, Y.-D ve, Tinsley E. Y.**, 1978, “Tax Ethics and Taxpayer Attitudes: A Survey”, Public Administration Review, Cilt:38, No.5, ss.442-452.
- Şahin, M.**, 2011, “Türkiye’de Vergi Uygulamaları ve Vergi Ahlakı İlişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane İlleri Örneği”, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Şenyüz, D.**, 1995, *Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi*, Bursa.
- Torgler, B.**, 2004, “Tax Morale in Asian Countries”, Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), Switzerland University of Basel, WWZ, Switzerland. Vol. 15, Iss. 2, pp. 1-34
- Torgler, B.**, 2004, Tax morale, trust and corruption: Empirical evidence from transition countries. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA), Working Paper*, 5, 3-24
- Torgler, B.**, 2003, “The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity”, Crema Working Paper, No: 2003-8, İsviçre, 2003, ss. 1-35.
- Torgler, B.**, 2006, “Tax Morale, Rule Governed Behaviour and Trust”, Constitutional Political Economy, S. 14, 2003, ss. 119-140.
- Torgler, B., ve Werner, J.** 2005, “Fiscal Autonomy and tax morale: Evidence from Germany”, Public Finance and Management, S.5, No.4,
- Torgler, B., Neven T.**, 2006, Valev. Corruption and Age. *Journal of Bioeconomics*, 8(2), 133-145.
- Torgler, B.ve Friedrich S.**, 2007, “Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis”, QUT School of Economics and Finance Working/Discussion Paper, No: 210, Subat 2007.<http://ftp.iza.org/dp2563.pdf>.
- Tosuner, M.ve DEMİR, İ. C.**, 2007, “Toplumsal Bir Olgu Olarak Vergi Ahlakı”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9 / 3 (2007). 1 – 20, Ankara.
- Tosuner, M. Arıkan Z. ve Yereli, A.B.**, 1998, “Ege Bölgesinin Vergi Ahlak Düzeyi, Afyonkocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, c.x,s:II.

- Tosuner, M. ve Demir, İ. C.,** 2009, “Vergi Ahlakının Sosyal ve Kültürel Belirleyenleri”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisi, C. 14, S. 1, 2009, ss. 1-15.
- Tuay E. ve Güvenç, İ.,** 2007, Tunceli’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No: 51,
- Tunçer, M.,** 2002, “Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:57, Sayı:3, 107-128
- Turhan, S.,** 1998, *Vergi Teorisi ve Politikası*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1998.
- Türk, İ.,** 2008 Kamu Maliyesi, Turhan Kitabevi, Ankara
- Uluatam, Ö.,** 2001, Kamu Maliyesi, 7. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, Kasım
- Uslaner, E. M.,** 2007, “Tax Evasion, Trust, and the Strong Arm of the Law” içinde: N. Hayoz, S. Hug, (Eds.), Tax Evasion, Trust, and State Capacities. How Good Is Tax Morale in Central and Eastern Europe?, Peter Lang, Bern, 2007, ss.17–50.
- Yılmaz, G. A.,** 2004, “Kayıt dışı Ekonomi; Ulusal Ve Küresel Boyutları Ve Dinamiklerinin Analizi”, Vergi Kayıp ve Kaçakları ve Önlenmesi Yolları, 19.Türkiye Maliye Sempozyumu, ss: 15-51, 10-14 Mayıs 2004, Antalya.
- Yurdakul, A. ve Turan, D.,** 2014, “Geçiş Ülkelerinde Vergi Ahlakı”, Business and Economics Research Journal, Volume 5 Number 1 2014 pp. 123-141 ISSN: 1309-2448.
- Alm, J. and Torgler, B.,** 2013, Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği, Dora Yayıncılık, Bursa.
- Yurdakul, Ali.,** 2013, Vergi Ahlakı ve Vergi Ahlakını Belirleyen Faktörlerin Analizi: Bursa İli Örneği, Uludağ Üniversitesi, SBE, Maliye Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Danışman: Metin Erdem.
- Wenzel, M.,** 2005, “Misperceptions of Social Norms about Tax Compliance”, *Journal of Economic Psychology*, 2005, 862-883.
- URL-1** https://gib.gov.tr/fileadmin/turkiyede_mukelleflerin_vergiye_bakisi.pdf
Erişim: 10.05.2019
- URL-2** <https://www.on5yirmi5.com/dosya/turkiyenin-illeri/62-tunceli-hakkinda-genel-bilgi> Erişim:01 02.2018
- URL-3** http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk//kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari
Erişim: 03.02.2019
- URL-4** <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.213.pdf> Erişim:10.012019

- URL-5** <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf> Erişim: 11.01.2019
- URL-6** <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf> Erişim: 11.01.2019
- URL-7** https://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG1.htm(01.04.2019

EK 1

ANKET FORMU

Tunceli'de Vergi Ahlakı ve Uyumu Araştırması

Bu anket, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda yürütülen “Tunceli’de Vergi Ahlakının Belirleyenleri” başlıklı bir yüksek lisans tezi kapsamında düzenlenmiştir. Bu çalışmada, Tunceli'deki yüksek vergi uyumunun sosyo-ekonomik nedenleri araştırılmaktadır. Çalışmamızın sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için siz değerli katılımcıların içtenlikle vereceğiniz cevaplar bizim için önemlidir. Ankette deneklerin ismi ve iletişim bilgileri sorulmamaktadır. Toplanan anketler üçüncü kişilerle paylaşılmamaktadır. Bizlere zaman ayırdığınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Tez öğrencisi :Fatih GÖK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sedat ACAR

1.Cinsiyetiniz nedir?

- ☐ Kadın
☐ Erkek
☐ Diğer

2. Yaşınız kaç?

3.En son Tamaladığınız okul hangisidir?

Hiçbir Okul Tamamlamadım

- ☐ Hiçbir okul tamamlamadım
☐ İlk okul
☐ Ortaokul
☐ Lise
☐ Meslek Lisesi
☐ Ön Lisans
☐ Lisans
☐ Yüksek Lisans
☐ Doktora

4.Devam ettiğiniz bir okul varsa belirtiniz?

5.Medeni durumunuz nedir?

- ☐ Bekar
☐ Evli
☐ Boşanmış
☐ Eşi Ölmüş

6.Siz dahil hanede kaç kişi yaşıyorsunuz?

7.Kaç yıldır Tunceli'de yaşıyorsunuz?

8.Tuncelili misiniz?

- ☐ Evet
☐ Hayır

9.Tüm gelirleriniz dikkate alındığında, hanenizin toplam ortalama aylık geliri ne kadardır?

10.Hanenizin ortalama aylık gelirinden ne derece memnunsunuz?

- ☐ Hiç memnun değilim
☐ Memnun değilim
☐ Ne memnunum, ne değilim
☐ Memnunum
☐ Çok memnunum

11.Tunceli'de yaşayan insanlarla kıyaslarsanız, hanenizin bugünkü gelirini nasıl değerlendirirsiniz?

- ☐ Çok Daha Düşük
☐ Daha Düşük
☐ Biraz Daha Düşük
☐ Aynı
☐ Biraz daha Yüksek
☐ Daha Yüksek
☐ Çok Daha Yüksek

12. Bir işte çalışıyor musunuz?

- ☐ Evet 13. soruya geçin.
☐ Hayır 15. soruya geçin.

13. Aşağıdaki meslek gruplarından hangisine dahilsiniz?

- ☐ Tüccar
☐ Sanayici
☐ Esnaf
☐ Serbest Meslek Erbabı
☐ İşçi
☐ Devlet Memuru
☐ Diğer _____

14. Hangi sektörde çalışıyorsunuz?

15. Aşağıdaki kazanç ve iratlardan hangisini/hangilerini elde etmektesiniz?

(Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

- ☐ Ticari Kazanç
☐ Zirai Kazanç
☐ Serbest Meslek Kazancı
☐ Ücret
☐ Gayrimenkul Sermaye İradı (Arazi, bina, daire, motorlu araç, makine vb' den elde edilen kira gelirleri)
☐ Menkul Sermaye İradı (Kar Payı Faiz Gelirleri)
☐ Hiçbiri (20. Soruya geçiniz)
Diğer.....

16. Kazancınız üzerinden ödediğiniz verginin türü hangisi/hangileridir?

(Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

- ☐ Gelir Vergisi
☐ Kurumlar Vergisi

17. Mükellefiyet süreniz nedir?

18. Son beş yıl içerisinde kaç kez vergi denetimine tabi tutuldunuz?

19.Son beş yıl içerisinde kaç kez vergi cezası aldınız?

20.Vergi ile ilgili bilgileri ya da haberleri nereden/nerelerden öğreniyorsunuz?

Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.

- ☐ Vergi dairesinden
- ☐ Muhasebeciden
- ☐ İnternetten
- ☐ Medyadan
- ☐ Meslek odalarından
- ☐ Diğer: _____

21.Sizi en çok zorlayan vergi türü aşağıdakilerden hangisidir?

- ☐ Gelir vergisi
- ☐ Kurumlar vergisi
- ☐ KDV
- ☐ ÖTV
- ☐ Stopaj
- ☐ Emlak vergisi
- ☐ Motorlu taşıtlar vergisi
- ☐ Damga vergisi
- ☐ Diğer: _____

22.Aşağıdaki ifadelere ne derece katıldığınızı belirtiniz.

	Hiç Katılmam	Katılmam	Ne Katılımım Ne Katılmam	Katılımım	Kesinlikle katılımım
Fırsat bulunduğu anda vergi kaçırmak doğru/haklı bir davranıştır.					
Vergi kaçırmanın cezalandırılması gereken ciddi bir suç olduğunu düşünüyorum					
Vergi kaçakçılığında hapis cezası uygulanmalıdır					
Vergi ödemek doğrudur, bu sayede toplumda ihtiyacı olanlara yardım etmiş oluruz					
Vergi kaçırmak hırsızlıktır					
İçinde bulunduğumuz şartlarda vergi kaçırmak bir zorunluluktur					
Bir mükellef için vergi ödemek ahlaklı olmanın bir göstergesidir					
Ödediğim verginin yükünü çok ağır buluyorum					
Vergimi kendi rızamla ve gönüllü olarak ederim					
Ceza almayacağımı bilsem daha az vergi ederim					
Vergi suçu işlersem vicdan azabı çekerim					
vergi kaçırırsam ve bunu yakın çevrem öğrenirse çok utanırım					
Türkiye'de vergi kaçırma davranışı yaygındır					
Türkiye'deki vergi oranlarını yüksek buluyorum					
Türkiye'de vergi kaçakçılığına yönelik denetim ve cezalar yeterince caydırıcıdır					
Türkiye'de vergilendirme işlemlerinde yolsuzluk ve hukuksuzluklar yapıldığını düşünüyorum					
Zengin kişiler ya da büyük firmalar genellikle vergiden kaçınacak yasal yollar bulabilirler					
Türkiye'de vergi yükü daha çok düşük gelirli vatandaşın sırtındadır					
Ödediğim vergiler hakkında bilgi sahibiyim					
Türkiye'de vergi ile ilgili kanunlar ve mevzuat yeterince açık ve anlaşılabilir					
Ödediğim vergilerin nerelere harcandığı konusunda bilgi sahibiyim					
Ödediğim verginin ülkenin ihtiyaç duyulan alanlarına harcandığını düşünüyorum					
Çevremdeki insanların vergilerini tam olarak ödediklerini düşünüyorum					
Bir kişi, vergi kaçırın ailesinden biri olsa bile onu yetkililere bildirmelidir					
Herhangi bir ortamda vergi kaçırıldığını tanık olursam, bunu ilgili makamlara aktarırım					

	Hiç Katılmam	Katılmam	Ne Katılıyorum Ne Katılmam	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Çevremde vergi kaçıran ve cezalandırılmayan insanları görürsem, benim vergi kaçırmam da yanlış olmaz					
Devletten aldığım hizmet, ödediğim vergilere kıyasla yetersizdir					
Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum					
Türkiye demokratik bir ülkedir					
Kimliğimden, kültürümden veya dini inancımdan dolayı ayrımcılığa uğruyorum					
Ekonomide özel mülkiyet yerine devlet mülkiyeti artırılmalıdır					
Rekabet faydalıdır, çünkü insanların daha fazla çalışmalarını ve yeni fikirler geliştirmelerini sağlar					
Herkes aynı anda zenginleşemez, birilerinin zenginleşmesi diğerlerinin fakirleşmesi demektir					
Hayatımda genel olarak risk alabilen biriyimdir					
Küçük işletmelerin ayakta kalabilmek için çalışanlarını kayıt dışı çalıştırmaları kabul edilebilirdir					
Kaçak (kayıtdışı) ürünler satın almak kabul edilebilir bir davranıştır (kaçak sigara, alkol, CD, telefon vb.)					
Hükümetin benim desteklediğim partiden olup olması vergi ödeme isteğimi etkiliyor					
Tunceli'de vergi idaresinin ve vergi memurlarının mükellefe karşı <u>yaklaşımları</u> olumludur					
Türkiye'de verginin bölgesel olarak adil tahsil edildiğini düşünmüyorum					
Tunceli'deki kamu hizmetlerini (eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, altyapı vb.) yetersiz buluyorum					
Ülke ekonomisinin şu andaki durumu yaşam standartlarımda düşmeye yol açıyor					
Bulunduğum ortamdaki topluluğa uyum sağlamak benim için önemlidir					
Kanunları ihlal etmek beni korkutur					
Birine yalan söylersem, kimse bu yalanı fark etmese bile kendimi kötü hissederim					
Yalanın çok para ettiği bir yerde doğru söylemek aptalcadır					
Günümüz dünyasında ilkelere takılmadan fırsatları kovalamak, pratik olmak ve kendine faydalı olanı yapmak gerekir					
Benden daha mutsuz insanlar için genellikle üzüldürüm					
Birine haksızlık yapıldığını gördüğümde, pek üzüntü duymadığım zamanlar					

23.Dini kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

- ☐ Alevi
☐ Sünni
☐ Hristiyan
☐ Musevi
☐ Ateist
☐ Deist
☐ Diğer: _____
-

24.Kendinizi ideolojik olarak aşağıdakilerden hangisine/hangilerine yakın görüyorsunuz?

Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.

- ☐ Atatürkçü
☐ Milliyetçi
☐ Yurtsever
☐ Ulusalçı
☐ Ülkücü
☐ Muhafazakar
☐ Milli görüşçü
☐ İslamcı
☐ Liberal
☐ Sosyal demokrat
☐ Sosyalist
☐ Komünist
☐ Anarşist
☐ Marxist
☐ Hümanist
☐ Apolitik
☐ Diğer:

25.Kendinizi ne kadar dindar bir kişi olarak görüyorsunuz?

	1	2	3	4	5	
Hiç dindar değilim	☐	☐	☐	☐	☐	Çok dindarım

26.Dini kimliğinizi nasıl tanımlarsınız?

- ☐ Alevi
☐ Sünni
☐ Hristiyan
☐ Musevi
☐ Ateist
☐ Deist
☐ Diğer: _____

27.Kendinizi ideolojik olarak aşağıdakilerden hangisine/hangilerine yakın görüyorsunuz?

Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.

- ☐ Atatürkçü
☐ Milliyetçi
☐ Yurtsever
☐ Ulusalcı
☐ Ülkücü
☐ Muhafazakar
☐ Milli Görüşçü
☐ İslamcı
☐ Liberal
☐ Sosyal Demokrat
☐ Sosyalist
☐ Kominist
☐ Anarşist
☐ Marxist
☐ Hümanist
☐ Apolitik
☐ Diğer _____

28. Hayatınızı bütün yönleriyle düşündüğünüzde kendinizi ne kadar mutlu hissediyorsunuz?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

29. Tunceli'de mükelleflerin vergi borcunu ödemede dereceye girmelerini neye bağhyorsunuz?

30.Sizce devlet topladığı vergileri öncelikli olarak hangi alanlara harcamalıdır?

31.Tunceli Vergi Dairesi ile ilgili (varsa) fikirlerinizi belirtiniz.

EK 2

ÖZ GEÇMİŞ

22.07.1983 tarihinde Adana’da doğdu. İlk orta ve lise öğretimini Adana’da, tamamladı. Lisans öğrenimine 2002 yılında Sivas’ta Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde başlayarak 2006 yılında mezun oldu. 2007-2008 yılında Ukrayna’nın Odessa ilinde Uluslararası Meşnikova Üniversitesinde 1 (bir) yıl Rusça Hazırlık Fakültesinde Rusça hazırlık okudu. 2009 Yılında askerliğini Yedek Subay olarak yaptı. 2010-2012 yılları arası özel sektörde çeşitli alanlarda çalıştı. 2012 yılın da kariyer mesleklerinden Gelir Uzman Yardımcısı Olarak Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Tunceli Defterdarlığında göreve başladı. Yine aynı yıl 2012 de Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalına Yüksek Lisans öğrencisi olarak kabul edildi. Halen Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığında Gelir Uzmanı olarak görev yapmaya devam etmektedir.